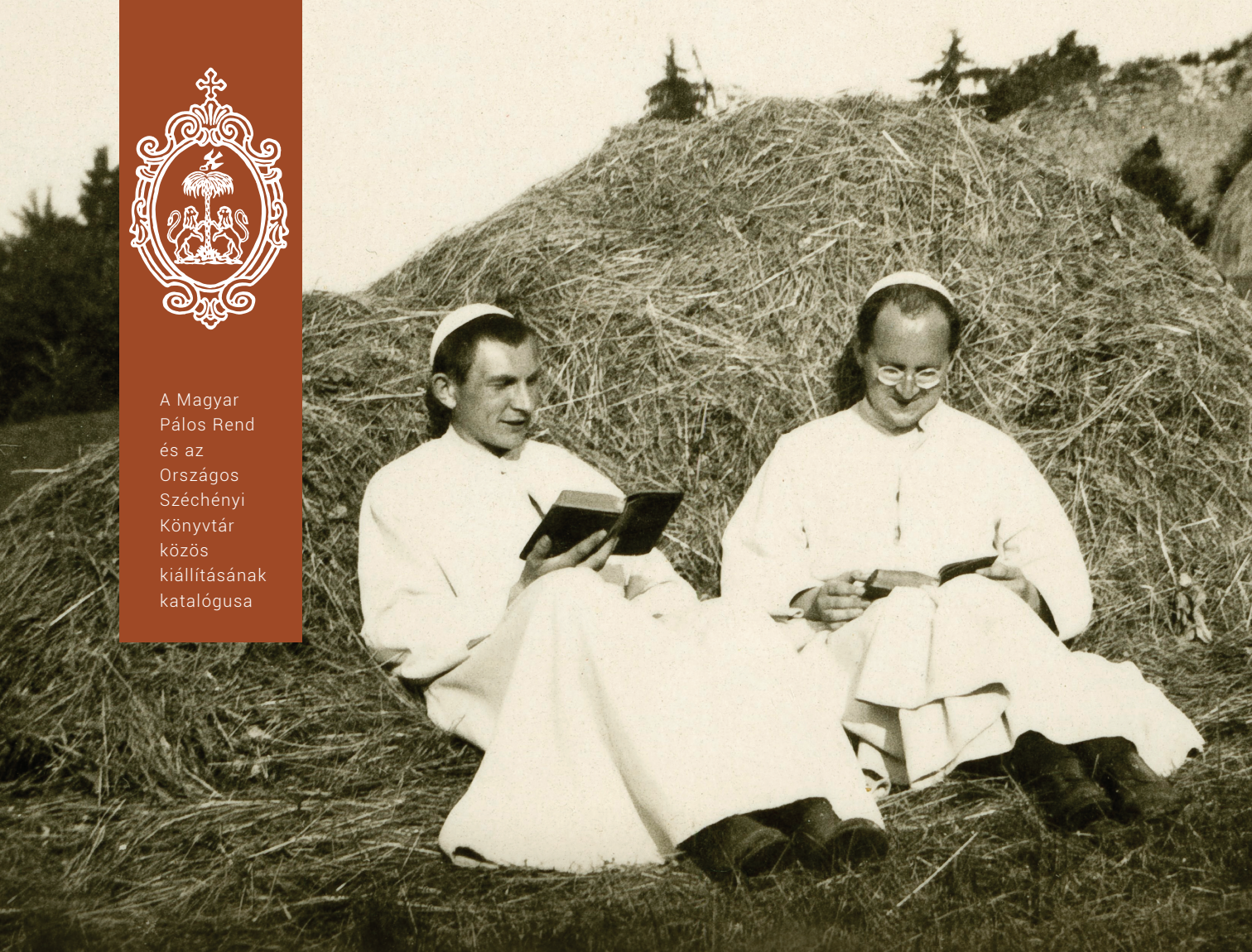

A Magyar Pálos Rend és az Országos Széchényi Könyvtár közös kiállításának katalógusa

Pálosaink,

a fehér barátok

Pálosaink,

a fehér barátok

A Magyar Pálos Rend
és az Országos Széchényi Könyvtár
közös kiállítása

Janus Pannonius Múzeum, Modern Magyar Képtár, Pécs
2014. október 17.–2015. február 8.

1904
JPM
Janus Pannonius Múzeum
Pécs

BIBLIOTHECA NATIONALIS HUNGARIAE

www.palosrend.hu • www.oszk.hu
kiadvanytar@oszk.hu

Pálosaink,

a fehér barátok

A Magyar Pálos Rend
és az Országos Széchényi Könyvtár
közös kiállítása

2014–2015

Kiadja: Magyar Pálos Rend és az Országos Széchényi Könyvtár
Felelős kiadó: P. Csóka Péter János OSPPE tartományfőnök
és Tüske László főigazgató

A kiállítást rendezte, a katalógust írta
és szerkesztette: Sudár Annamária és Sarbak Gábor
A horvát rendtartományról szóló részt írta és szerkesztette: Mann Jolán
Kiadói programvezető: Szentirmay Tamás és Boka László
Kiadványunk az alábbi kutatók írásainak
és szaktanácsainak figyelembe vételével készült: Bencze Zoltán, Benkő Elek, Boreczky Anna, Damásdi Zoltán, Deák Eszter, Kertész Balázs, Körmendy Kinga, Lantosné Imre Mária, Madas Edit, Muckenhaupt Erzsébet, Spekner Enikő

A kiállítás és a kiadvány arculatát tervezte,
a nyomdai előkészítést végezte: Török Máté
Fotók: Bakos Botond, Benedek Zsolt, Cser István, Cseri László, Fehér Dániel Soma, Füzi István, Gottl Gábor, Karasz Lajos, Kardos Judit, Kiss László, Kohári Csaba, Köllőd Júlia, Lantos Miklós, Legeza László, Nagy Gyöngyvér, Osvald Sándor, Sarbak Gábor, Szelényi Károly, Szűcs Tamás, Takács István, Tatai Balázs, Terpó Veronika, Tihanyi Bence, Török Máté, Varga László, Zsabokorszky Zsolt
Digitális reprodukciók: Damásdi Zoltán, Karasz Lajos, Nagy Gyöngyvér, Sarbak Gábor, Török Máté, Varga László
A borítón: P. Zembrzuski Mihály OSPPE és P. Gyéressy Béla Ágoston OSPPE, 1930-as évek, ismeretlen fotós felvétele *(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény)*

A kiállított, illetve a Kalauzban szereplő dokumentumok
és műtárgyak őrzőhelyei: Budapesti Történeti Múzeum
ELTE Egyetemi Könyvtár, Budapest
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest
Jasna Góra pálos kolostor, Częstochowa, Lengyelország
Kassai Árpád magángyűjtő, Budapest
Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet (MaNDA)
Magyar Nemzeti Múzeum Mátyás Király Múzeuma, Visegrád
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
Magyar Pálos Rend, Tartományfőnöki Hivatal, Pécs
Magyar Tudományos Akadémia és Könyvtár, Budapest
Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap (MTVA)
MisszióTours Utazási Iroda
Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
Pécsi Püspöki Levéltár
Pécsi Püspökség
Szent Kereszt Felmagasztalása Plébánia, Pécs-Rácváros
Szépművészeti Múzeum, Budapest
Szilárdfy Zoltán magángyűjtő, Budapest
Zemplén Múzeum, Szerencs
Zsolnay Kulturális Negyed, Gyugyi-gyűjtemény, Pécs

Támogatók: Nemzeti Kulturális Alap, Nemzeti Együttműködési Alap, Emberi Erőforrás Támogatáskezelő, Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata, Szent György Fogadó, OTP Bank, IBG Alkusz, EU-Winner Consulting Kft.

ISBN: 978-963-200-629-1

Tartalomjegyzék

1. A pécsi pálos rendházban, az 1930-as évek második fele, ismeretlen fotós felvétele

(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény)

10....Köszöntő

11....Bevezető

17....Kolostordisztichonok

A KIÁLLÍTÁS TÉMÁI

18..... 1. Remete Szent Antal útja Remete Szent Pálhoz

21..... 2. Remete Szent Pál, a rend névadója

22..... 3. Szent Ágoston és a regula

25..... 4. Esztergomi Boldog Özséb és Klastrompuszta

28..... 5. Jakab-hegy és Pécs

30..... 6. A Magyar Pálos Rend címere

34..... 7. A pálosok fehér habitusa

36..... 8. Nagy Lajos király, Szent Hedvig és Márianosztra

38..... 9. Częstochowa alapítása

40....10. A Fekete Madonna-ikon és a márianosztrai kegykép

44....11. A Fekete Madonna másolata festett rézlemezen (XVIII. század)

46....12. A Fekete Madonna másolata Zsolnay kerámián (XIX. század)

48....13. A Fájdalmas Mária szobra az ürög-szentkúti oltárról

50....14. Első Remete Szent Pál remete testvéreinek misekönyve (1490 körül)

52....15. A pálos ünnepekről

56....16. A Festetics-kódex (1492–1494)

60....17. A Czech-kódex (1513)

62....18. Budaszentlőrinc, a rend középkori központja

65....19. Remete Szent Pál vörösmárvány síremléke

68....20. A magyar pálos provincia pecsétje (XV. század eleje)

2. A pálos címer alkotó elemei által ihletett kovácsoltvas gyertyatartó

(A műtárgy Kocsy Márton kovácsmester munkája, melyet a kiállítás számára készített a Magyar Pálos Rend felkérésére 2014-ben, fotó: Török Máté)

69....21. Remete Szent Pál ereklyéje
72....22. Hadnagy Bálint könyve (1511)
74....23. Imádkozó pálos alakja egy częstochowai misekönyvből (1506–1507)
75....24. A częstochowai magyar nyelvemlék (XVI. század)
77....25. Pálos misszále (1514)
78....26. Gyöngyösi Gergely
82....27. Csanádi Albert
84....28. Pálos misszále (1537)
86....29. Pálos breviárium (1540)
87....30. A pálos konstitúciók: a rendi alkotmány (XVI. század)
90....31. A szerzetesi fogadalomtétel szövege magyarul 1537-ből
92....32. Martinuzzi Fráter György
94....33. Remete Szent Pál alakja két XVII. századi metszeten
96....34. 1526 és a török hódoltság
97....35. Csepellényi György, a pálos vértanú
98....36. A Lyceum-templom
100....37. Megdicsőült pálosok Pongrácz Ignác könyvében (1752)
103....38. Inventarium: középkori oklevelek kivonatai (1753)
104....39. Az élet és a halál könyve (1755)
105....40. Csúzy Zsigmond
107....41. Alexovics Vazul
108....42. Simon Máté
109....43. Eszterházy Pál László püspök
110....44. Széchényi Pál érsek
112....45. Virág Benedek
116....46. Ányos Pál
118....47. Verseghy Ferenc
120....48. Kreskay Imre

121....49. A pesti pálos könyvtár
123....50. A rend feloszlatása 1786-ban
126....51. 1786 után
128....52. A visszatérés előzményei
131....53. Az ünnepélyes visszatérés (1934)
134....54. Gyéressy Ágoston és Besnyő Gyula
136....55. A kispálosok
137....56. Sziklatemplomi életképek
138....57. *A Fehér Barát*
140....58. A Trux-kereszt
144....59. A Sziklakolostor harangjátéka
146....60. Vezér Ferenc
148....61. Virág Benedek síremléke
150....62. A pécsi kolostor
151....63. Zembrzuski Mihály
152....64. A pécsi pálos templom
154....65. „Asperges me, Domine, hysopo..."
156....66. Film a pálosokról (1937)
158....67. Pálosszentkút
160....68. 1950 – Pécs
162....69. Bolváry Pál
163....70. Máthé Péter és Bolyós Ákos
165....71. Aczél László Zsongor
166....72. A „klandesztin" időszak és az újraindulás
168....73. MotorkerékPálosok
170....74. Pálos70
172....75. Vonatos zarándoklat Częstochowába
174....76. Hargitafürdő
176....77. A pálos műsor
178....78. A horvát rendtartomány
184....79. A kiállítás filmrészletei

Köszöntő

3. P. Csóka János OSPPE és Tüske László a kiállítás megnyitóján 2014. október 17-én Pécsett, a Baranya Megyei Közgyűlés Dísztermében
(fotó: Karasz Lajos)

Örömmel adjuk olvasóink kezébe a *Pálosaink, a fehér barátok* című, az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Pálos Rend közös rendezésében létrejött művelődéstörténeti kiállítás kalauzát. Kiadványunk a teljesség igénye nélkül, számos ritkán publikált dokumentumot és műtárgyat bemutatva, a rendtörténet kronológiájához igazodva válogat a tárlat anyagából, valamint közöl néhány, a kiállításból kimaradt elemet is.

A nemzeti könyvtár és az egyetlen magyar alapítású, középkori eredetű és máig létező férfi szerzetesrend között 2013 decemberében létrejött együttműködési megállapodás értelmében megrendezett időszaki tárlat és kiadványunk célja ugyanaz: a pálosok a magyar történelemmel és kultúrával szorosan összefonódó, s mára a közoktatásból és a közgondolkodásból sajnos szinte teljesen kihullott történetének felelevenítése. Munkánkhoz felhasználtuk az elmúlt évtizedek irodalom- és egyháztörténeti, történelmi és régészeti kutatásainak eredményeit is. Ezúton is őszinte köszönetet mondunk mindenkinek, aki a kiállítási kalauz összeállításában segítségünkre volt.

Tüske László
főigazgató
Országos Széchényi Könyvtár

Csóka János OSPPE
tartományfőnök
Magyar Pálos Rend

Bevezető

„Röpüljön hozzád a Haza angyala" – zárja Kazinczy Ferenchez írt egyik levelét Virág Benedek. A máig talán legismertebb pálos szerzetes, Virág Benedek (1754–1830), a költő, amikor e levelét keltezi, Budán, a Tabánban él nagy szegénységben, tisztelettel övezetten. Virág elismert költő, Kazinczy egyik levelezőpartnere, a vele való találkozás sok fiatalabb irodalmár, köztük Csokonai Vitéz Mihály vágyott célja. Virág Benedek hosszan és kitartóan dolgozik *Magyar Századok* című történeti munkáján ebben az időben. Hiába nógatja Kazinczy, hogy verseket írjon inkább; ő többre tartja a magyar múlt bemutatását a költői alkotásnál, mondván: „Nem késő azt tanulnunk, amit oly sokáig nem tudtunk, mert senki által nem taníttattunk. Most érezzük kártékonyságát a tudatlanságnak."
Szerzetét már évekkel korábban, 1786-ban feloszlatta II. József, vagy ahogy korábban egy rendtársa – a költő Ányos Pál – máig hatóan elnevezte, a kalapos király. A feloszlatásukkor a pálos közösségben élő több mint 300 szerzetes nagyrészt világi papként vagy nevelőként, tanárként él ebben az időben. Ordódy Károly, az utolsó magyar *prior generalis*, azaz általános vagy generális perjel (rendfőnök) 1786-ban titkára által kívánt szerencsét egy latin nyelvű levélben a nem sokkal korábban VI. Piusz pápa előrelátó döntése következtében a magyar tartományról leválasztott lengyel rendtartománynak. A szövegben kifejezi vágyát s reményét, hogy „vajha ezt Isten a jövő századokra magként megőrizné és sokszorozná meg a pálos család bővítésére, s minden szerencsével és égi áldással megnövelné." A levelet fogalmazó titkár, az akkor már több mint 500 éves szerzetesrendnek, Első Remete Szent Pál rendjének örökfogadalmas tagja. Arról sejtelme sem lehet, hogy majd százötven évig, egészen 1934-ig nem lesznek pálosok Magyarországon.
Amikor azonban visszatérnek és elfoglalják a számukra épült új Sziklatemplomot és kolostort Budán, a Gellért-hegy oldalában, ötvenezer főnyi tömeg köszönti őket a gróf Zichy Gyula kalocsai érsek által celebrált ünnepélyes szentmisén. A rendi emlékezet őrzi az érzelmes, kifejező pillanatot: amikor a „visszatérők" csoportja átlépi a határt Trencsén váránál, megcsókolják az anyaföldet. A török elől Budaszentlőrincről ide menekített Remete Szent Pál-ereklyék akkor semmisültek meg, amikor a Szapolyaiak e vára 1527-ben leégett. Amikor a valaha a magyar pálosok által benépesített Częstochowából érkező – lengyelekből és magyarokból álló – csoporthoz a magyar határt átlépve még

4. ***Petrás Mária: Esztergomi Boldog Özséb látomása – vázlat***

(A műtárgy a Magyar Pálos Rend felkérésére a kiállítás számára készült 2014-ben, fotó: Török Máté)

ketten csatlakoztak, a „visszatérők" száma tizenhat fő lett. Különös egybeesés. A rendi emlékezet szerint éppígy tizenhatan voltak 1382-ben azok a fehér barátok, akiket Anjou Nagy Lajos király küldött Lengyelországba Márianosztráról, az általa alapított kolostorból, hogy a magyar–lengyel perszonálunió másik országában, a számukra létrehozott kolostorban dicsérjék az Istent.
S a közben eltelt csaknem másfél száz év? A rend abban az időszakban (a XVIII. század utolsó évtizedétől a XIX. század közepéig) már nem volt jelen az ország történelmében, amikor lejátszódott a nemzetté válás ún. kulturális, majd politikai szakasza, amelyben – részben már korábban is létező elemek felhasználásával – „definiálódtak" nemzeti jelképeink. Az utolsó, 1786 előtt fogadalmat tett pálos szerzetes, Kristóffy Gáspár 1845. január 15-én, Remete Szent Pál ünnepén hunyt el. Hiába élte túl több mint fél évszázaddal rendje feloszlatását, élete nem ívelhette át ezt a több emberöltőnyi időbeli szakadékot. A szóbeli áthagyományozás nemzedékről nemzedékre szálló, a szerzetesi közösségekben kulcsfontosságú folyamata is megszakadt Magyarországon. A pálos rend egykori erejének, középkori kulturális és lelki kisugárzásának köszönhette, hogy a Habsburg örökös tartományokon kívül megmaradtak rendházai, miközben az alapító nemzet múltjából és emlékezetéből szinte kihullottak a fehér barátok.
Az 1934-es visszatérést követő alig több mint másfél évtized nagyon kevés idő volt arra, hogy tudatosodjék a rend jelenléte és történelmi múltjának jelentősége. S noha örvendetes módon a rendszerváltozás óta újra láthatjuk hazánkban is a fehér habitust viselő szerzeteseket, nem járunk messze az igazságtól, ha azt állítjuk, hogy napjaink Magyarországában sajnálatosan kevesen ismerik a fehér barátok lelkiségét és igaz történetét. Pedig a történelmi Magyarország területén barangolva – kirándulások, városnézések során – szinte lépten-nyomon beléjük botlunk: egykori pálos kolostor, templom vagy éppen csak romjaik tartják fenn még emlékezetüket. Az iskolai tanulmányainkban is olykor-olykor felbukkan elvétve a jelzős szerkezet: pálos szerzetes.

Az egyetlen magyar alapítású férfi szerzetesrend, Első Remete Szent Pál rendje, a Magyar Pálos Rend fontos szerepet játszott hazánk történelmében. A rendi hagyomány szerint a remete előzményekre építkező, Esztergomi Boldog Özséb által a XIII. század derekán megszervezett közösség a XIV. század elejére erősödött meg és nyerte el a pápai jóváhagyást.
A sokszor idézett és általában Pázmány Péter bíborosnak tulajdonított gondolat sze-

rint Magyarország sorsa és a Rend sorsa tükrei egymásnak: „Te is, Magyarország, édes hazám, a pálosokkal fogsz növekedni, és ugyanazokkal fogsz hanyatlani." Ez az állítás sokszor bizonyult igaznak az elmúlt évszázadok során: Nagy Lajos király és Hunyadi Mátyás korában – a két királytól is támogatva – az országgal együtt virágzott és gyarapodott a Magyar Pálos Rend, majd osztozott a lassú hanyatlásban a török hódoltság százötven esztendeje idején, hogy a XVIII. században – szellemisége és iskolái – valamint Ányos Pál, Kreskay Imre, Virág Benedek és Verseghy Ferenc pálos költők és más szerzetesei által is kivegye a részét a szellemi felpezsdülésből. Az ezt követő törés – II. Józsefnek 1786-ban kiadott, a pálosokat is érintő feloszlató rendelete – százötven évre vetett végett a pálosok magyarországi történetének.

Több visszatelepítési kísérlet után végül csak 1934-ben jöhettek haza a nép ajkán egykor fehér barátnak nevezett szerzetesek. A kommunista hatalom 1950-ben betiltotta a Magyar Pálos Rend működését is, ám a szerzetesi hagyomány titokban tovább élt. Ez tette lehetővé, hogy 1989 után friss hajtásként négy helyen – Pécsett, Márianosztrán, Budán és Pálosszentkúton – indulhasson újra Remete Szent Pál régi szerzetesrendje. Az újraindulás után negyedszázaddal, 2014 januárja óta az erdélyi Hargitafürdőn is már pálos szerzetesek imádkozzák a zsolozsmát.

5. Udvardy György pécsi megyéspüspök, P. Bátor Botond OSPPE és Arnold Chrapkowski OSPPE, generális perjel a kiállítás megnyitóján, 2014. október 17-én, Pécsett

(fotó: Karasz Lajos)

Kiadványunk a *Pálosaink, a fehér barátok* című időszaki kiállítás (2014. október 17.– 2015. február 8., Pécs, Modern Magyar Képtár) anyagából válogatva, a közgyűjteményekben, a magángyűjteményekben és a pálosok tulajdonában levő dokumentumokon és műtárgyakon keresztül, az ismeretterjesztés szándékával mutatja be a rend történetének néhány fontos személyét és eseményét. Összeállításunk betekintést nyújt a középkori Magyar Királyságban megszervezett, és magyar földön megszakításokkal ugyan, de mindmáig működő, csaknem 800 éves Magyar Pálos Rend történetébe.
A ráhangolódásként a 17. oldalon olvasható szöveg az egykori és mai pálos kolostorok településneveit formálja verssé.

Az időmértékes sorokban sok, ám korántsem az összes egykor létező pálos helységnév megnevezése lüktet. Az antikvitásból örökölt régi hagyomány – a verssé formált tananyag – Virág Benedek fentebb már idézett gondolatával is összecseng: „Nem késő azt tanulnunk, amit oly sokáig nem tudtunk, mert senki által nem taníttattunk. Most érezzük kártékonyságát a tudatlanságnak."

Sudár Annamária (OSZK WKO)
és Sarbak Gábor (MTA-OSZK Kutatócsoport)*

* Az egyes tételekhez adott szakirodalmi hivatkozások tájékoztató jellegűek, nem törekszenek a teljességre, mint ahogy a kiállítás is kénytelen volt több esetben értékes emlékek bemutatásáról lemondani. Ezzel együtt remélik a szervezők, hogy pálosaink régi és mai világát egyaránt sikerült közelebb vinni az érdeklődőkhöz.

6. A kiállítás ünnepélyes megnyitója 2014. október 17-én
(fotó: Karasz Lajos)

pálos kolostorok

Magyarországon

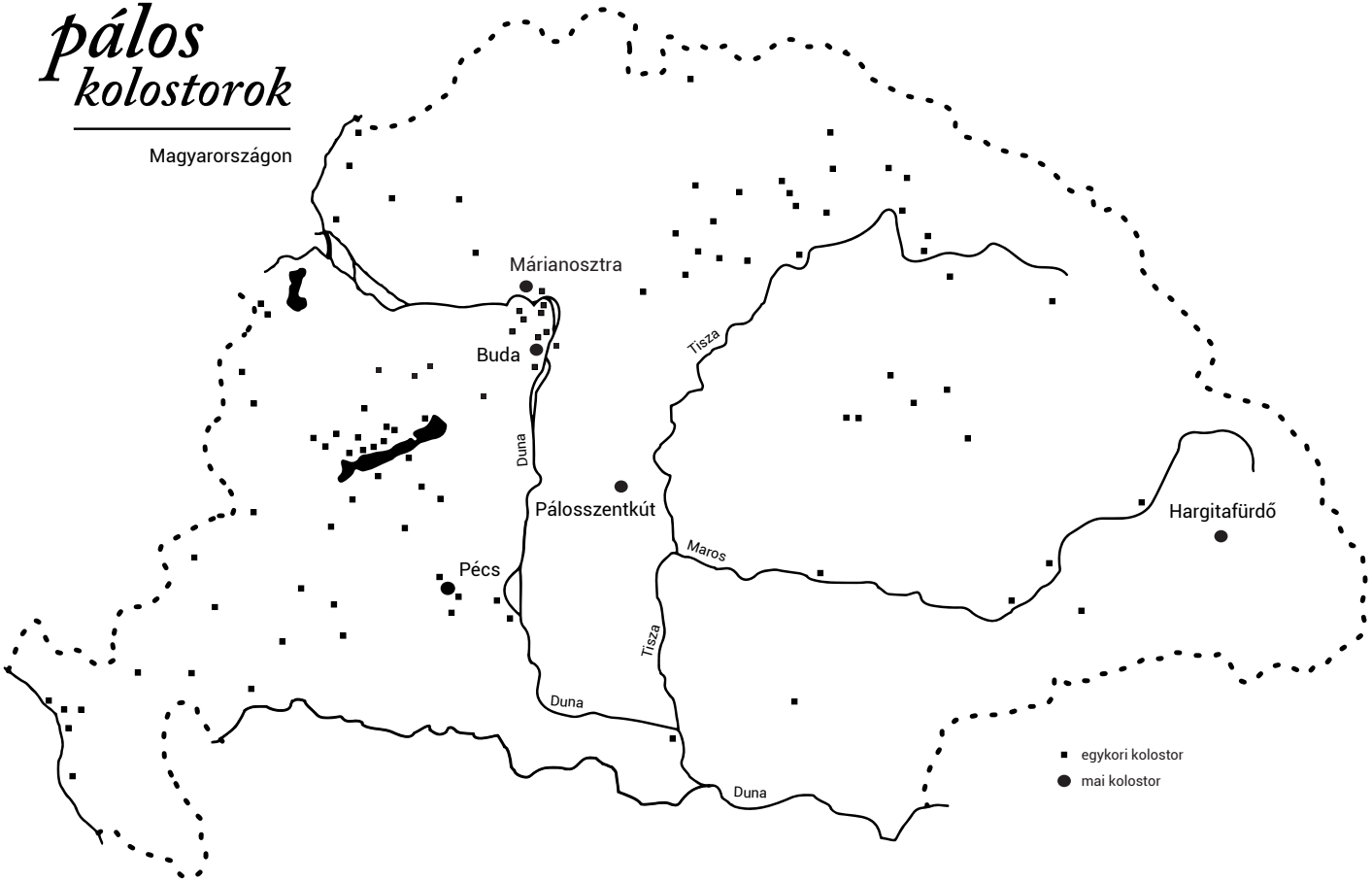

7. A térkép csupán érzékeltetni kívánja a pálos kolostorok kiterjedt hálózatát az elmúlt korokban. A fekete pontokkal jelölt helyek a mai kolostorokat jelzik: Pécs, Budapest, Márianosztra, Pálosszentkút és legújabban Hargitafürdő.

KOLOSTORDISZTICHONOK *

Szentlélek, Budaszentlőrinc, Gönc, Nosztre, Jakabhegy,
Told, Hangony, Patlan, Csút, Enyere, Vállus.

Háromhegy, Toronyalja, Klastrompuszta, Keresztúr,
Szentlászló, Tálod, Szentjeromos, Daruvár.

Dédesszentlélek, Uzsa, Vázsony, Gombaszeg, Újház,
Sopronbánfalva, Zsámbék, Jasna Gora.

Mindszent, Bajcs, Modrus, Henye, Baumgart, Bakva, Veresmart,
Szentpéter, Szentpál, Kiskőszeg, Badacsony.

Zengg, Bodrogszigete, Felnémet, Villye, Köveskút,
Kápolna, Terebes, Szentjakab, Csáktornya.

Székelyháza, Regéc, Novi, Szentjobb, Nagyfalu, Torpa,
Örményes, Buzgó, Porva, Eszény, Ungvár.

Sasvár, Pest, Terebes, Illyefalva, Lepoglava, Varannó,
Crikvenica, Újhely, Máriavölgy, Késmárk.

Nagyszombat, Elefánt, Lád, Pápa, Szakolca, Diósgyőr,
Wondorf, Nagyvárad, Nosztre, Család, Torda.

Erdők, rétek, szent remeték és pálos atyáink,
PÁLOSSZENTKÚT, PÉCS, MÁRIANOSZTRA, BUDA.

Thébai Szent Pál, Boldog Özséb szent rendje, vezeklés,
PÁLOSSZENTKÚT, PÉCS, MÁRIANOSZTRA, BUDA.

Częstochowa, szent Rózsafüzér és Boldoganyánk Te,
PÁLOSSZENTKÚT, PÉCS, MÁRIANOSZTRA, BUDA.

* A disztichonban, ebben a kedvelt antik strófaszerkezetben megformált verses szövegben az egykori és mai pálos kolostorok településnevei alkotnak egységet. Az időmértékes sorokban csaknem hetven pálos vonatkozású település helyneve lüktet. A vers megzenésített változata 2009. október 11-én a Klebelsberg Kultúrkúriában bemutatott *Asperges me… Pálos évszázadok a magyar történelem tükrében* című színpadi produkcióban a Misztrál együttes előadásában hangzott el először. A szöveg Sudár Annamária munkája.

8. Remete Szent Antal útja Remete Szent Pálhoz, pálos antifonálé lapja (kódextöredék), XV. század vége

(Szépművészeti Múzeum, Budapest, Grafikai Osztály, Ltsz.: 1940-3467, f. 44v)

1. Remete Szent Antal útja Remete Szent Pálhoz

Elsősorban Remete Szent Pált (másképpen Thébai Szent Pál, a hagyomány szerint: 228–341) és vele kapcsolatban Remete Szent Antalt (256 körül–356) tekinthetjük a világtól elvonult szerzetesi életforma két mintaadójának. Szent Jeromos életrajza szerint a III.–IV. században élt egyiptomi Pál volt az első igazi remete. A pálos rend hivatalos elnevezése: Ordo Sancti Pauli Primi Eremitae, azaz Első Remete Szent Pál Rendje. A pálosok Remete Szent Pálban mindig rendjük égi patrónusát tisztelték. Az 1500 körül, talán a budaszentlőrinci kolostor másolóműhelyében készült pálos antifonálé díszítése néhány jelenetet villant fel Remete Szent Antal csodás elemekkel kísért útjából, amelynek végén elérkezett céljához, Remete Szent Pálhoz. A történet a díszes kódexoldal jobb alsó sarkából indul. A képek magyarázatául a Szent Jeromos által leírt legenda elemeit közöljük Szent Jeromos Szent Pálnak, az első remetének élete című munkájából, Adamik Tamás fordításában.

8/1. kép
[Remete Szent Antal előtt áll] „… egy félig ember félig ló formájú alak, olyasféle, akire a költők a hippokentaurosz nevet akasztották. Az öreg megpillantva őt, az üdvözítő kereszt jelével vértezte föl homlokát, és így szólította meg: Hé, merrefelé lakik itt az Isten szolgája? Az pedig valamiféle barbár nyekergést hallatott, inkább törve mint mondva a szavakat […] Majd kinyújtott jobbjával megmutatta a kívánt útirányt, azután sebes futással nekivágott a sík mezőnek, és eltűnt Antal káprázó szeme elől."

8/2. kép
„… tüstént megpillant [Antal] egy nem éppen termetes emberkét a sziklás völgyben; az orra karvaly, a homlokát szarvak tüskézik, alteste pedig kecskelábakban végződik. […] békés szándéka zálogaként a [termetes emberke], egy datolyát nyújtott át neki útravalóul."

8/3. kép

„Amikor rátört a sötétség, másodszor is imádkozással töltötte az éjszakát, s pirkadatkor a bizonytalan világosságban látja ám, hogy nem messze egy anyafarkas a tikkasztó hőségtől lihegve, a hegy lába felé igyekszik."

8/4. kép

„... egyszercsak észreveszik [ti. a két remete], hogy egy holló ül a fa ágán, majd onnan finoman leereszkedik hozzájuk, és csodálkozó szemük láttára egy egész kenyeret helyez le eléjük. [...] úgy döntöttek, hogy szemben állnak egymással, és mindketten megfogják a kenyeret, és mindegyikük maga felé húzza, s az lesz az övé, ami a kezében marad."

Irodalom:

Szent Jeromos: Szent Pálnak, az első remetének élete, in: „Nehéz az emberi léleknek nem szeretni." A keresztény életről, irodalomról és tudományról. Ford., szerk., utószó: Adamik Tamás. Budapest 1991, 42–51. – Gyöngyösi Gergely: Arcok a magyar középkorból. Bevezető tanulmány és jegyzetek V. Kovács Sándor, ford. Árva Vince, Csanád Béla, Csonka Ferenc. Budapest 1983, 299–307 [a verses zsolozsmát Csanád Béla fordította]. – Wehli Tünde: Remete Szent Antal útja Szent Pálhoz, in: Sarbak Gábor (szerk.), Őze Sándor (közrem.): Decus solitudinis. Pálos évszázadok. A Piliscsabán és Budapesten 2006. október 16–18. között megtartott VII. Nemzetközi Pálos Rendtörténeti tudományos konferencia tanulmányai. Budapest 2007, 564–573 (Művelődéstörténeti Műhely. Rendtörténeti konferenciák 4,1).

2. Remete Szent Pál, a rend névadója

9. Ismeretlen mester: Remete Szent Pál, övében átfűzött rózsafüzérrel, szobor, aranyozott fa, m: 113 cm

(Szent Kereszt Felmagasztalása Plébánia, Pécs-Rácváros, fotó: Lantos Miklós)

A pálosok a saját (verses) zsolozsmájukból is, amelynek forrása szintén Szent Jeromos életrajza, ismerhették a két remeteszent történetét, s Szent Pálnak akár képi, akár szobor ábrázolása nem hiányozhatott a pálos templomokból, mellette pedig szinte elmaradhatatlanul ott állt Remete Szent Antal is.

Napjainkban a Pécs-rácvárosi templom mellékoltára orompárkányának bal oldalán helyezkedik el a kiállítás számára kölcsönadott szobor, Remete Szent Pál fából faragott és aranyozott szobra orante [imádkozó] tartásban, pálmaköntösben, övében rózsafüzérrel. (A templomban vele szemben Remete Szent Antal szobra áll.) A Remete Szent Pál-szobor eredetileg az ürög-szentkúti egykori pálos templomban volt.

Ürög-Szentkút XVIII. századi története, mint ún. kistáji búcsújáróhely, szorosan összefonódott a pálosokkal. A rend 1786-os feloszlatása után az elhagyatott szentkúti templom főoltárát és szobrait 1809-ben (a templomot 1810-ben lebontották) Koller József nagyprépost vitette át az akkor német-üröginek, 1904-től pedig rácvárosinak nevezett templom nyugati oldalkápolnájába. A fa berendezési tárgyakat más pálos templomokhoz hasonlóan talán ez esetben is a pálos rend laikus fráterei készíthették, bár e feltételezést megerősítő írott forrással nem rendelkezünk (ld. 13. szám).

Irodalom:

L. Imre Mária: Az ürög-szentkúti pálos oltár, in: Sarbak Gábor (szerk.), Őze Sándor (közrem.): Decus solitudinis. Pálos évszázadok. A Piliscsabán és Budapesten 2006. október 16–18. között megtartott VII. Nemzetközi Pálos Rendtörténeti tudományos konferencia tanulmányai. Budapest 2007, 693–705 (Művelődéstörténeti Műhely. Rendtörténeti konferenciák 4,1).

3. Szent Ágoston és a regula

Már Szent István korától Remete Szent Pál példáját követték a Magyar Királyságban szétszórtan élő remeték, akik az egyes egyházmegyékben a püspöki szabályzatok szerint éltek. A rendi hagyomány szerint ezeknek a remetetelepeknek egyesülése a XIII. század közepe táján indult meg.

A keresztúri barátoknak nevezett remeték a Pilisben Özsébet választották vezetőjüknek. A később megszerveződött szerzetesrendnek az 1308 decemberében és 1309 januárjában Budán tartózkodó Gentilis pápai legátus engedélyezte, hogy Szent Ágoston regulája szerint éljenek és saját rendi alkotmányt hozzanak létre.

Részletek Szent Ágoston regulájából:

„Mindenekelőtt Istent szeressétek, aztán a felebarátot, mert ezek a nekünk adott legfőbb parancsok. – Amikor zsoltárokkal és himnuszokkal Istenhez imádkoztok, szívetek arról elmélkedjék, amit ajkatokkal kimondtok. – Jobb ugyanis kevesebbel beérni, mint többel bírni. – Senki se dolgozzék magának, hanem minden tevékenységtek a köz javára irányuljon, sőt nagyobb buzgalommal és vidámabb készséggel, mintha egyedül csak magatoknak csinálnátok valamit. A szeretet ugyanis, amint meg van írva, 'nem keresi a magáét'

10. Szent Ágoston ábrázolása, freskó

(Sopronbánfalva, az egykori pálos kolostor refektóriuma, fotó: Pálos-Karmelita Kolostor, Archívum)

(1Kor 13,5), ami azt jelenti, hogy a köz érdekeit helyezi az egyén, és nem az egyénét a köz érdeke elé. És ezért, meglátjátok, minél inkább a köz ügyével törődtök, s nem saját ügyetekkel, annál jobban haladtok a lelki életben. Így, a szükséges ideigvalók használatában az tűnjék elő, ami örökre megmarad: a szeretet."

Ezzel gyakorlatilag létrejött a független és önálló pálos rend Budaszentlőrinc központtal. Az igénytelen és imádkozó remeteszerzeteseket a társadalom minden rétegében megkedvelték. A történelmi Magyarország területén kívül élő remeték közül is sokan csatlakoznak az új rendhez: Ausztria, Dél-Németország, Lengyelország és (rövid ideig) a portugál területek kolostorai is éltek Budaszentlőrinc fősége alatt.

11. Falfelirat a Szent Ágoston-regulából kiemelt idézettel – Sopronbánfalva, az egykori pálos kolostor refektóriuma. A rekonstrukció a kolostor épületének 2010-es teljes felújítása idején készült. Az épület ma Sopronbánfalvi Pálos-Karmelita Kolostor néven turisztikai komplexum, s várja az elcsendesedni vágyókat.

(fotó: Pálos-Karmelita Kolostor, Archívum)

Szombathelyi Tamás (megh. Budaszentlőrinc, 1503; ld. 26. szám) kétszer volt generális perjel és ő vezette be a XV. század utolsó éveiben a fiatal Gyöngyösi Gergelyt a szerzetesi életbe. Gyöngyösi hálás szeretettel emlékezik meg róla a *Vitae fratrum*-ban: egyszerű szerzetesnek és felelősségteljes rendi vezetőnek ábrázolja, aki példaképül szolgálhat a későbbi pálosoknak. Szombathelyi művei a budapesti Egyetemi Könyvtár 114. számú latin kódexében maradtak ránk. Szent Ágoston regulájához magyarázatatot állított össze, amelyhez a kor szokása szerint alaposan kiaknázta Hugo de Sancto Victore és Humbertus de Romanis írásait. A regula és különféle magyarázatai biztosították a novíciusok számára az első tájékozódást a kolostori életben, emiatt kellett ezeknek a szövegeknek mindenütt rendelkezésre állniuk, és emiatt ezek használódtak el talán a leggyorsabban. Beszédeiben elsősorban a rendi vizitátor feladatait taglalja, hiszen neki is mint generális perjelnek kötelező volt kolostoraik vizitálása, meglátogatása, azaz a kolostorokban a rendi fegyelem és (többek között) a liturgikus élet ellenőrzése. A kézirat nemcsak a rendtörténeti adatok bősége, hanem a számos magyar nyelvű glossza miatt is fontos emlékünk. Gyöngyösi említi, hogy Szombathelyi magyar nyelvű prédikációkat is írásba foglalt, ezek azonban elvesztek.

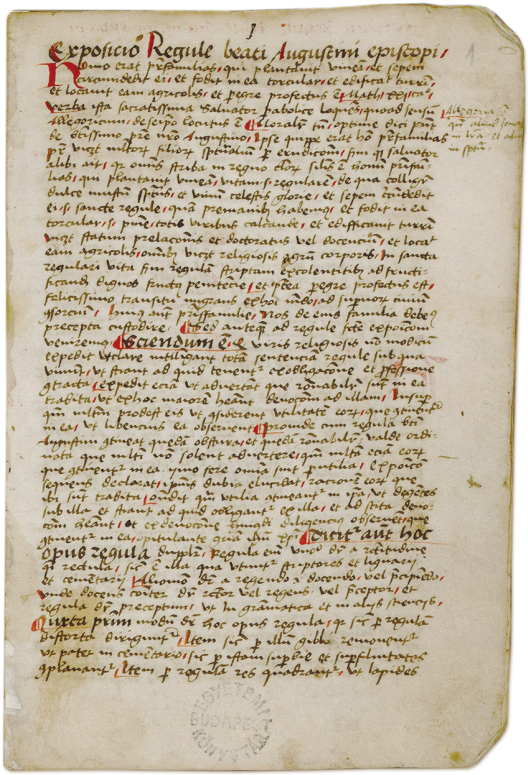

12. Szent Ágoston regulájának magyarázata – Exposicio regule beati Augustini episcopi

(ELTE, Egyetemi Könyvtár, Budapest, Cod. Lat. 114, f. 1r)

Irodalom:

Ladislaus Mezey: Codices latini medii aevi Bibliothecae Universitatis Budapestinensis. Budapest 1961, 185–188. – Zolnai Gyula: XVI. századi magyar glosszák az Egyetemi Könyvtárban, in: Nyelvtudományi Közlemények 25 (1895) 49–52. – Gyöngyösi Gergely: Arcok a magyar középkorból. Bevezető tanulmány és jegyzetek V. Kovács Sándor, ford. Árva Vince, Csanád Béla, Csonka Ferenc. Budapest 1983, 163–169, 176–180.

4. Esztergomi Boldog Özséb és Klastrompuszta

13. Esztergomi Boldog Özséb látomása, az egykori pálos templom mennyezetfreskójának részlete
(Tőketerebes [Szlovákia], fotó: Legeza László)

Esztergomi Boldog Özsébről (latinul Eusebius; 1200 körül, Esztergom – 1270. január 20.) a Magyar Pálos Rend megszervezőjéről korabeli írásos emlék nem maradt ránk, alakjának XVI. század elejei ábrázolását Gyöngyösi Gergelynek köszönhetjük, aki rendtörténetében (*Vitae fratrum*, ld. 26. szám) a hagiográfia eszköztárát felhasználva hosszú oldalakon keresztül mutatta be Özsébet. Ezek szerint a valószínűleg jómódú és kiváló képzésben részesült esztergomi kanonok a tatárjárás után, mindenét szétosztva, hat társával együtt a Pilisbe, a Szántó közeli erdőségbe vonult vissza, és a hármas barlangnál kezdték élni a remeték egyszerű és kemény életét. Özséb, mint a remeték vezetője, néhány társával együtt 1262-ben felkereste IV. Orbán pápát, azonban a Szent Ágoston-féle regula megszerzésére és ezáltal rendjük elismertetésére tett kísérlete eredménytelen maradt, mert megélhetésük biztos anyagi háttérrel még nem rendelkezett. A remetéket pilisi lakhelyükről még sokáig „a Szent Kereszt testvéreinek" nevezték. Pál, veszprémi püspök a pápai utasítás nyomán megvizsgálta a remeték közösségeit és 1263-ban kelt, hitelesnek tekinthető oklevelében megállapította, hogy kellő mennyi-

ségű anyagi tartalék nem áll rendelkezésükre életük fenntartására, ezért nem engedélyezte számukra az ágostonos regulát, hanem az ő maga által előírt szabályok szerinti életre kötelezte őket egyházmegyéjében.
Özséb kolostoralapításának pontos ideje nem ismert, a Gyöngyösinél olvasható 1250-es évszám feltehetően a Kesztölc melletti Szent Kereszt tiszteletére az esztergomi káptalan birtokán emelt kolostor régiségére utal.
A régészeti kutatások azt sejtetik, hogy a pálosoknak itt már a XIII. század második felében volt egy egyenes szentélyzáródású templomuk, amit csak a XIV.–XV. században építettek át gótikussá. Előkerült viszont egy XIII. század eleji kőfaragvány is, ami miatt nem lehet kizárni, hogy a kolostor templomának esetleg valamiféle előzménye (kápolna?) is volt.
A pécsi és az egri egyházmegyében élő remeték egy közösségben való összefogása valószínűleg Özséb kezdeményezésére indult el és csak több évtizedes folyamat eredményeképpen valósult meg a pálos rend központosított szervezetében. A késői rendi hagyomány szerint ennek kiváltó oka az a látomás volt, amelyben Özséb egy éjjel, ima közben az erdő mélyén sok apró lángot pillantott meg. A lángocskák egymás felé tar-

14. Esztergomi Boldog Özséb ábrázolása üvegablakon
(Magyarok Nagyasszonya Bazilika, Márianosztra, fotó: Török Máté)

tottak, s végül tüzes fénynyalábbá olvadtak össze. Ez döntő hatással volt rá: ettől kezdve törekedett a szétszórtan élő remetéket egy nagyobb, kolostori közösségbe összefogni. Özséb halálának dátumát egyedül Gyöngyösi rendtörténete örökítette át: 1270. január 20-án halt meg a Kesztölc melletti Szent Kereszt kolostorban. Halálos ágyán Szent Ágoston regulájából vett szavakat mondatott Özsébbel Gyöngyösi; testvéri szeretetre és példaadásra buzdította társait. Testét az általa alapított templomban temették el, oda kerültek tanítványai s későbbi utódai is.

15. Méri István klastrompusztai ásatásainak anyagát Kovalovszki Júlia dolgozta fel és rendezte sajtó alá. A kolostor XV. századi rétegéből előkerült használati tárgyak a kiállításon

(Magyar Nemzeti Múzeum, Régészeti Gyűjtemény, fotó: Takács István)

Irodalom:

Kovalovszki Júlia: A pálos remeték Szent Kereszt kolostora, in: Communicationes Archaeologicae Hungaricae (1992) 173–207. – Gyöngyösi Gergely: Arcok a magyar középkorból. Bevezető tanulmány és jegyzetek V. Kovács Sándor, ford. Árva Vince, Csanád Béla, Csonka Ferenc. Budapest 1983, 299–307.

5. Jakab-hegy és Pécs

A Jakab-hegyi pálos kolostor változatos történetéről elsőként Gyöngyösi Gergely rendtörténete tudósít. A szöveg szerint „A felséges II. András király uralkodása idején [...] Krisztusban atyánk és urunk, Bertalan pécsi püspök, aki a remeteéletet különös buzgalommal szerette, személyes felügyelete mellett a patacsi birtokán levő hegy tetején önzetlen és szabad elhatározásából a lehető legtöbb remetét összegyűjtötte és számukra Szent Jakab apostol tiszteletére kolostort építtetett."

A régészeti ásatások (Kárpáti Gábor 1976-tól a 80-as évek derekáig, 2006–2007-ben romkonzerválás és hitelesítő ásatás) nyomán megállapítható, hogy az Árpád-korban e helyen falu volt templommal, amelynek Szent Jakab titulusáról kapta a hely a nevét. Bertalan püspök kolostoralapítása az itteni remetéknek rendezett és egyházilag szabályozott életet biztosított. A XIV. század harmincas éveiben ezt ugyan átmenetileg rablók zavarták meg, de a szerzeteseknek sikerült visszatérniük. A középkor végére templomuk

16. Zarándokok a Jakab-hegyen az egykori kolostor romjainál, képeslap, 1920-as évek, ismeretlen fotós felvétele (Kassai Árpád gyűjteménye, Budapest)

is nagyobb lett, bár egy zárt kolostornégyszög még ekkoriban sem épült ki. Legkésőbb Pécs török kézre kerülésekor, 1543-ban menekülhettek el innen a pálosok. Ezzel a pálos Jakab-hegy története gyakorlatilag véget ért. A török alóli felszabadulás után 1703-ban a területet a pécsi káptalan kapta meg.
A hegyen még meglévő romos épületeket Fonyó Sándor nagyprépost († 1767) tette lakhatóvá a remeték számára 1736-ban.
Az itt berendezkedő remeték azonban már nem pálosok voltak, hanem a barokkban elterjedt viszavonult életforma kedvelői: felszentelt papok és világiak egyaránt. A remetéskedés időleges életforma volt a számukra, egy idő után a papok egy része ismét az egyházmegye valamelyik plébániáján folytatta életét.
Az immár kétszintes épületben jól felszerelt könyvtárat is berendeztek, amelynek katalógusa és jó néhány kötete fennmaradt.
A század derekán a pálosok pert indítottak volt kolostoruk visszaszerzésére. Az 1760-as években egyébként már mutatkoztak jelei, hogy államilag meg akarnák szüntetni ezt az életformát; részben ennek tudható be, hogy

17. A Jakab-hegyi kolostor számítógépes rekonstrukciós ábrája (Buzás Gergely munkája)

a káptalan sem törekedett különösebben a jakab-hegyi remeteház fejlesztésére. E virágzó életnek is II. József vetett véget 1782. február 25-én, amikor ezt a fajta remeteéletmódot betiltotta: a remetéknek négy héten belül fel kell hagyni eddigi életmódjukkal és másutt kellett „állást" vállalniuk. A káptalan elérte, hogy könyvtáruk a püspöki könyvtárba kerüljön.
Az épületegyüttes sorsa azután pecsételődött meg véglegesen, amikor 1822-ben a templomi berendezését a kegyurasági templomok kapták meg (pl. Szőllős, Bicsérd, Rácváros).

Irodalom:

Szentkirályi István: A jakabhegyi remeteház könyvtára, in: Közlemények a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárából, 29. Pécs 1934. – Kárpáti Gábor: A jakabhegyi pálos kolostor, in: Füzes Miklós (szerk.): Kővágószőlős. Kővágószőlős 2001, 51–59. – Buzás Gergely: A Jakab-hegyi pálos kolostor. Várak, kastélyok, templomok 3 (2007/4) 9–10. – Vass Béla: A Jakab-hegyi pálos kolostor vízgazdálkodási rendszere, in: Sarbak Gábor (szerk.), Őze Sándor (közrem.): Decus solitudinis. Pálos évszázadok. A Piliscsabán és Budapesten 2006. október 16–18. között megtartott VII. Nemzetközi Pálos Rendtörténeti tudományos konferencia tanulmányai. Budapest 2007, 475–477 (Művelődéstörténeti Műhely. Rendtörténeti konferenciák 4,1).

6. A Magyar Pálos Rend címere

A rendi címeren Remete Szent Pál mellett egy pálmafa, két oroszlán és egy holló, csőrében kenyérrel látható. E jellemző jegyek a Szent Jeromos által írt Remete Szent Pál-életrajzból származnak. A pálmafa árnyékot nyújtott, háncsából pedig durva remeteruhát készítettek, a holló pedig mindennap kenyérrel táplálta a szentet. Amikor Remete Szent Antal rátalált Pálra, akkor a holló kétszer annyi kenyeret hozott nekik a csőrében. A két oroszlán pedig a sírgödröt ásta ki, amikor Antal eltemette Pált. A címer alkotóelemei nemcsak a pálos templomokban és kolostorokban lévő képeken és szobrokon, hanem a pálos kiadványok címoldalain is megtalálhatók.

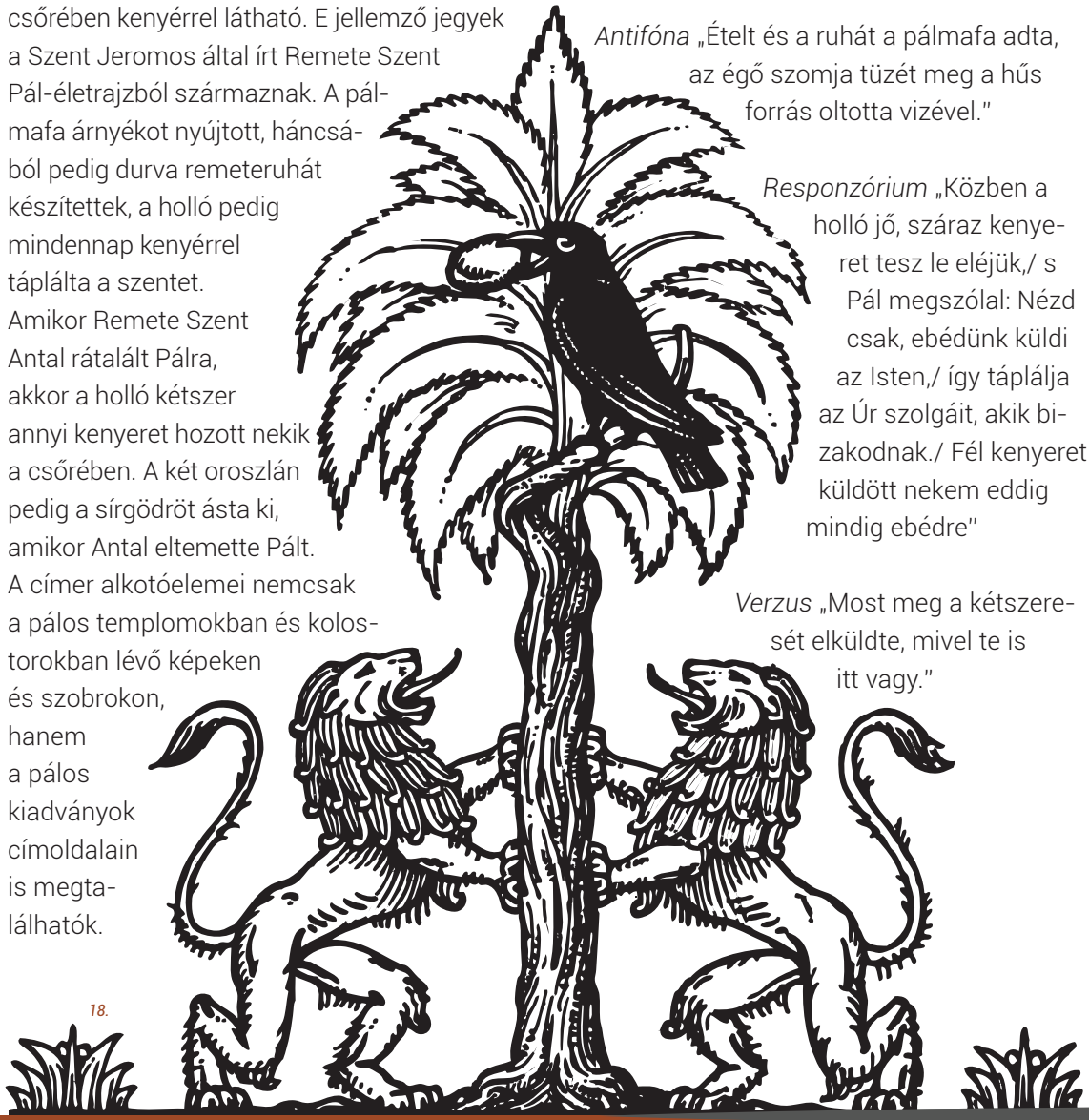

18.

Íme a pálosok éjszakai zsolozsmájából (*matutinum*) vett két részlet:

Antifóna „Ételt és a ruhát a pálmafa adta, az égő szomja tüzét meg a hűs forrás oltotta vizével."

Responzórium „Közben a holló jő, száraz kenyeret tesz le eléjük,/ s Pál megszólal: Nézd csak, ebédünk küldi az Isten,/ így táplálja az Úr szolgáit, akik bízakodnak./ Fél kenyeret küldött nekem eddig mindig ebédre"

Verzus „Most meg a kétszeresét elküldte, mivel te is itt vagy."

19.

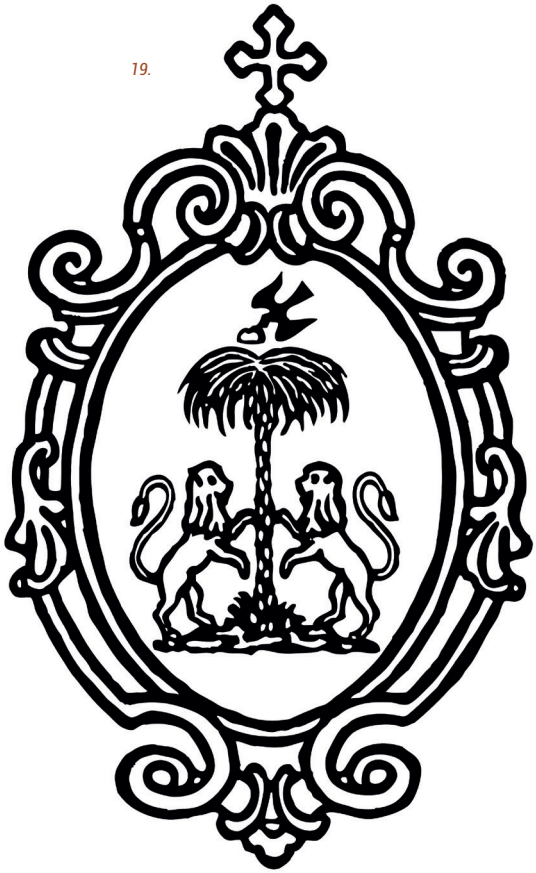

20.

21.

18-21. *A pálos címer ma használt variációi*

Irodalom:

Gyöngyösi Gergely: Arcok a magyar középkorból. Bevezető tanulmány és jegyzetek V. Kovács Sándor, ford. Árva Vince, Csanád Béla, Csonka Ferenc. Budapest 1983, 299–307 [a verses zsolozsmát Csonka Ferenc fordította].

◄ *22. A pálos címer a częstochowai pálos kolostor egyik üvegablakán*

(Jasna Góra Kolostora, Częstochowa, fotó: Török Máté)

23. A pálos címer a vértesacsai katolikus templom homlokzatán

(fotó: Legeza László)

7. A pálosok fehér habitusa

A világ forgatagától elvonult remeték a XIII. században a kor egyszerű ruházatát hordhatták, vagy pedig klerikusi állapotuknak megfelelően kellett öltözködniük. A pálosoknak, renddé alakulásuk idején, a XIII. század második felében feltehetően sötét színű egyházi öltözetük lehetett. 1341-ben, II. Miklós generális perjel rendelte el, hogy a sötét színű ruházatukat világosra, fehérre kell cserélniük. Ezáltal különböztették meg magukat a hagyományosan feketébe öltözött bencésektől és a kóbor, szabálytalan életet élő szerzetesektől. Az ágostonos regulának és az egyházi előírásoknak megfelelően a szerzetesi ruházatnak az egyszerűségre kellett törekednie; az egyes rendtagok ruháinak a mennyisége pedig nem haladhatta meg a rendi alkotmányban (*constitutiones*) megadott mértéket. Ruhaügyeiket egy kijelölt testvér segítségével intézhették a szerzetesek, ajándékba pedig kizárólag a kolostor perjelének engedélyével fogadhattak el ruhaneműt.
A szerzetesi öltözet szerénységére és egyszerűségére vonatkozó előírások a mai egyházi előírásokban is változatlanul megtalálhatók. A mai pálos öltözet állandó kiegészítője a rózsafüzér, amely a rend Szűz Mária iránti töretlen hódolatát fejezi ki.

24. P. Máthé Péter OSPPE habitusa a kiállításon
(fotó: Török Máté)

A habitus felvételekor a szerzetes minden nap így imádkozik:

„Az Úr az én örökrészem és kelyhem, te irányítod, Uram, sorsomat" (Zsolt 16,5).

A felövezéskor és a rózsafüzér elhelyezésekor:

„Övezz fel engem Uram, a tisztaság övével, és oltsd ki bennem a tisztátalanság vágyát, hogy az önmegtagadás és tisztaság erénye maradjon meg bennem."

A skapuláré felvételekor:

„Szűzanyám! A tiéd vagyok és mindenem a tiéd."

A csuklya felvételekor:

„Tedd fejemre, Uram, az üdvösség sisakját, hogy a sátán támadásait legyőzhessem."

25. A pálosok fehér habitusa
(fotó: Karasz Lajos)

Irodalom:

Gyöngyösi Gergely: Arcok a magyar középkorból. Bevezető tanulmány és jegyzetek V. Kovács Sándor, ford. Árva Vince, Csanád Béla, Csonka Ferenc. Budapest 1983, 75.

8. Nagy Lajos király, Szent Hedvig és Márianosztra

Márianosztra (a középkorban Nosztre) kolostorát Nagy Lajos király (1342–1382) alapította 1352-ben. Az uralkodó különös tiszteletben részesítette a pálosokat, s a rendi hagyomány szerint sok időt töltött Nosztre kolostorában. Nagy Lajos király halála után lánya, Hedvig (Jadwiga, 1374–1399, 1997 óta Szent Hedvig) a lengyel trónt örökölte, 1384. október 15-én koronázták meg Krakkóban. Jagelló Ulászló (litván nagyfejedelem) feleségeként a litvánok megtérítésében szerzett érdemeket, valamint a társadalom elesettjeit is sokféleképpen támogatta.

26. Magyarok Nagyasszonya Bazilika, Márianosztra 2005 karácsonyán
(fotó: Kohári Csaba & Tatai Balázs)

27. Szent Hedvig, festmény
(Jasna Góra Kolostora, Częstochowa, a Lovagteremhez vezető díszlépcsőház, fotó: Török Máté)

Márianosztra kolostora a rend 1786-ban bekövetkezett feloszlatása után kincstári tulajdonba került. 1858-tól országos női fegyintézet működött a falak között, a személyzetet a Vincés nővérek adták. 1949-ben államosították, a női fogvatartottakat pedig Sátoraljaújhelyre és Kalocsára szállították. Ezután főként politikai elítélteket tartottak itt, őket a 60-as években váltották a köztörvényes bűnözők. 2010-ben EU-támogatással nagyszabású rendezési munkákra került sor: az épületek korszerűsítése mellett megújult a *Pálosok tere*, 2012-ben pedig korszerű termekben látogathatóvá vált a börtön és a pálos

28. ***Márianosztra látképe a fegyintézetté alakított egykori pálos kolostor épületével és a kegytemplommal, 1920-as évek, képeslap, ismeretlen fotós felvétele***

(Kassai Árpád gyűjteménye, Budapest)

rend történetét bemutató kiállítás. Érdekes egybeesés, hogy a horvátországi Lepoglava kolostora 1854 óta egészen 2001-ig szintén börtönként szolgált, ma a varasdi püspökség tulajdona (ld. 78. szám).

9. Częstochowa alapítása

A középkori Magyar Királyságban létrejött rend hamar kedvelt lett a környező országokban élő remeték előtt is. A XIV. században Lengyelországban telepedtek meg a pálosok: 1382-ben Márianosztráról, az akkoriban csak Nosztrénak nevezett kolostorból népesült be a mai központ, Częstochowa, másképp Jasna Góra, azaz a Fényes Hegy, amelyet László opuliai herceg, Nagy Lajos magyar és lengyel király rokona alapított. (A magyar király emléknapja megtalálható a lengyel pálosok liturgikus naptáraiban is.)
A częstochowai kolostor 1382. augusztus 9-én keltezett alapító oklevele Jasna Góra kolostorának levéltárában található (Oklevelek, perg., sygn. 6.), másolata pedig a częstochowai kolostori múzeum állandó kiállításán.

Fett Jolán textilművész falikárpitja azt a jelenetet ábrázolja, amikor Opuliai László tizenhat pálos szerzetest átvezet Márianosztráról Lengyelországba, a számukra alapított częstochowai kolostorba.
A falikárpit első példányát az ún. *ad limina* látogatás alkalmából 1982-ben a Lékai László bíboros, prímás, esztergomi érsek vezette püspökkari küldöttség ajándékozta II. János Pál pápának. *A visitatio liminum*

29. **Częstochowa látképe napjainkban**
(fotó: Török Máté)

30. Fett Jolán (1927–2009): Opuliai László tizenhat pálos szerzetest átvezet Márianosztráról Lengyelországba, a számukra alapított częstochowai pálos kolostorba, 1982 körül, falikárpit
(Magyarok Nagyasszonya Bazilika, Márianosztra, fotó: Török Máté)

apostolorum, vagyis Rómában, az apostolfejedelmek, Péter és Pál templomai küszöbénél tett látogatás a római katolikus megyéspüspököknek az egyházjog által szabályozott, öt évenként esedékes kötelező látogatása Péter apostol utódánál, a Szentatyánál. Ekkor a püspökök személyesen számolnak be a pápának és a kijelölt szentszéki hivataloknak egyházmegyéjük lelki és anyagi helyzetéről. A magyar püspökök minden évtized 2. és 7. évében utaznak *ad limina* látogatásra Rómába.

10. A Fekete Madonna-ikon és a márianosztrai kegykép

A Boldogságos Szűz Mária tisztelete a középkor végétől, majd a kora újkorban vált különösen fontossá a pálosok körében. Nem kis szerepe volt ebben a Nagy Lajos király uralkodásának utolsó évében, 1382-ben Opuliai László herceg, korábbi magyar nádor, utóbb Lengyelország helytartója által alapított Częstochowa kolostorának, ahová az első szerzetesek magyar földről, Márianosztráról (a középkorban Nosztre) érkeztek. A kegykápolnában ma is látható Fekete Madonna-ikont (mérete: 121,8×81,3 cm) a herceg ajándékozta a kolostornak. A három hársfadeszkából összeállított fatáblára festett, bizánci hodigitria típusú Madonna-ikon eredetileg egy ikonosztáz része lehetett.
A legenda szerint azonban (miként ezt több tucat kegykép kapcsán számon tartja a művészettörténet) a képet maga Szent Lukács evangélista festette volna arra az asztallapra, amelyet Szent József készített, és Názáretben a Szent Család házában állt. Feltehetően a XIV. században, a trecento stílusában átfestette egy Simone Martini köréhez közel álló mester. A kép ekkor nyerte el mai 'arculatát'. Opuliai László a már ebben a formájában lévő képet adományozta a częstochowai kolostor pálosainak. A már híres képet 1430-ban, a kolostor elleni rablótámadás során komoly károsodás érte, ekkor csúfította el Mária

31. A Częstochowai Fekete Madonna. Szűz Mária bal karjában tartja a kis Jézust, aki jobbjával áldást oszt, baljában pedig az élet könyvét fogja fatábla, olaj, 121,8x81,3x3,5 cm

(Jasna Góra Kolostora, Częstochowa, Kegykápolna, fotó: Török Máté)

32. A Fekete Madonna Marek Soczyk által festett másolata, olaj, XX. század vége, falemez, olaj, k.n.: 50x72,5 cm

(Jasna Góra Kolostora, Częstochowa, fotó: Török Máté)

33. A Márianosztrai Madonna. A Fekete Madonna Laskivi Cyprián által készített másolata, vászon, 1720, olaj, k.n.: 134x83 cm

(Magyarok Nagyasszonya Bazilika, Márianosztra, fotó: Füzi István)

arcát a két vágás. 1925-ben gondos restaurálásnak vetették alá a képet, megtisztították és visszaállították abba az állapotába, amelybe akkor került, amikor Krakkóban, a királyi udvarban restaurálták, hogy eltüntessék az 1430-as pusztítás nyomait. A kegykép már a XV. században vonzotta a zarándokokat, nagyarányú tisztelete pedig 1655 után indult

34. A Márianosztrai Madonna 300 éves évfordulója, ünnepi szentmise Beer Miklós váci megyéspüspökkel

(fotó: Benedek Zsolt)

meg: a svédek ekkor ostrommal sem tudták bevenni a megerősített kolostort, s a védők ezt az Istenszülő Szűz hathatós közbenjárásának tulajdonították. Azóta a Fekete Madonnát mint Lengyelország Királynőjét (*Regina Poloniae*) tisztelik, s ma már hívők milliói zarándokolnak Częstochowába, hogy imádkozhassanak előtte.

A „Fekete Madonna" elnevezés a kép vélt régiségére, hányatott sorsára utal, miként a sötét vagy fekete szín a Szentírásban általában a megpróbáltatásokra, valamint áttételesen az Istennel eljegyzett felülmúlhatatlan szépségre, miként az Énekek éneke szövegében is: „Barna a bőröm, de azért szép vagyok, Jeruzsálem leányai" (Énekek éneke 1,5).

A Jasna Góra Kolostor kegykápolnájában évszázadok óta töretlenül tisztelt Fekete

Madonna-kép a mai napig a lengyel nép egységét jeleníti meg. Fontos szerepet játszott a vallási megújulásban és a politikai élet normalizálódásában a XX. században. II. János Pál szerint a mai pálos hivatás szerves része a kegykép tisztelete.
A híres ikon másolata majdnem mindegyik pálos templomban megtalálható. A leghíresebb minden bizonnyal a márianosztrai templomban látható kegykép, a legkorábbit pedig (XVII. század?) Sopronbánfalva mai plébániatemplomában őrzik. További másolatokkal találkozhatunk a pesti Egyetemi templom (az egykori pálos templom) főoltárán, de más, pálosokhoz nem köthető plébániai templomban vagy éppen a kismartoni (Eisenstadt, Ausztria) ferences templom kegyoltárán, a kassai jezsuitáknál és a szeged-alsóvárosi ferenceseknél is.
Régi szokás, hogy ünnepi vagy egyéb kiemelkedő alkalmakkor a kegyképre ráakasztják valamelyik díszes „ruháját". Ezek a drága és pazarul felékesített, aranyékszerekből, korall- és igazgyöngyökből megalkotott díszes öltözetek általában tehetős emberek fogadalmi ajándékai. A kegyképek és kegyszobrok öltöztetési szokásai sokfelé megfigyelhetők, a csíksomlyói kegyszoborra is a liturgikus időszaknak megfelelő színű ruhát adták fel (ld. még Mariazell).
II. József csak átmenetileg tudta e régi és a XVII. században nagyon elterjedt szokást betiltani.

35. A Fekete Madonna egyik ruhája
(Jasna Góra Kolostora, Częstochowa)

11. A Fekete Madonna másolata festett rézlemezen *(XVIII. sz.)*

A Fekete Madonna-kegykép częstochowai kultuszának története mellett létezik egy „külső" története is, amelyik a pálos kolostoron kívül, a különféle másolatai segítségével mutatja be azt az óriási hatást, amit a kegykép a környezetére gyakorolt és gyakorol mindmáig. Az elmúlt évszázadokban számos szentkép és egyéb ábrázolás ihletője lett.

36. A Fekete Madonna-ikon által ihletett szentkép a zimonyi ferencesektől, XVIII. század
(Szilárdfy Zoltán gyűjteménye, Budapest)

37. A Fekete Madonna-ikon alapján készült másolat, festett rézlemez, XVIII. század
(Szilárdfy Zoltán gyűjteménye, Budapest)

12. A Fekete Madonna másolata Zsolnay kerámián (XIX. sz.)

A Fekete Madonna Zsolnay kerámián megörökített másolatának egyetlen máig fennmaradt példánya a Gyugyi Gyűjtemény állandó kiállításának darabja. A kerámia a Millennium évében, 1896-ban készült a Zsolnay-gyárban, Pécsett.
Zsolnay Vilmos lányának, Zsolnay Júliának (1856–1950) a férje, a lengyel származású Sikorski Tádé († 1940), híres bécsi építész, 1883-ban, mint művészeti vezető kapcsolódott be a gyár életébe. A vezetés mellett tervezőművészként is alkotott. Talán az ő jelenléte adhat magyarázatot a Magyarországon akkoriban kevésbé ismert lengyel pálos téma pécsi megfogalmazására.
A kerámiát 1896-ban Budapesten, 1899-ben pedig Szentpéterváron is bemutatták.
A 2014-es, a *Pálosaink, a fehér barátok* című időszaki kiállításon Gyugyi László külön engedélyével szerepelhetett.

38. A Zsolnay kerámia a kiállításon
(fotó: Varga László)

39. A Fekete Madonna-ikon másolata Zsolnay kerámián
(Zsolnay Kulturális Negyed, Pécs, Gyugyi Gyűjtemény, fotó: Cseri László)

40. *Ismeretlen mester: A Fájdalmas Mária szobor részlete*
(fotó: Török Máté)

13. A Fájdalmas Mária szobra az ürög-szentkúti oltárról

Ürög-Szentkút a pálosok idején, tehát a rend feloszlatása előtt volt kedvelt búcsújáróhely; temploma oltárának központi részén helyezkedett el a Fájdalmas Mária szobra, amelynek alkotójáról nem tudunk semmit. „A hazai emlékanyagban a Fájdalmas Mária e rendhagyó megfogalmazása ismereteink szerint egyedülálló. Az általánosan ismert Pietà-ábrázolásoktól abban tér el, hogy a palást takarásából csak a halott Krisztus felsőteste látható. [...] Mária mint egykor kisgyermekét, úgy tartja ölében halott fiát. Jobb kezében az élettelen Krisztus töviskoronás fejét, baljával az ő bal karját emeli mintegy mutatva a szemlélőnek a fájdalmát" (ld. 2. szám). Adataink szerint a zarándokok e kegyszobrot is gyakran palástokkal öltöztették fel.

*41. **Ismeretlen mester: Fájdalmas Mária, szobor, hársfa, magassága 72 cm + 12 cm abroncskorona***

(Szent Kereszt Felmagasztalása Plébánia, Pécs-Rácváros, fotó: Lantos Miklós)

Irodalom:

L. Imre Mária: Az ürög-szentkúti pálos oltár, in: Sarbak Gábor (szerk.), Őze Sándor (közrem.): Decus solitudinis. Pálos évszázadok. A Piliscsabán és Budapesten 2006. október 16–18. között megtartott VII. Nemzetközi Pálos Rendtörténeti tudományos konferencia tanulmányai. Budapest 2007, 704 (Művelődéstörténeti Műhely. Rendtörténeti konferenciák 4,1).

14. Első Remete Szent Pál remete testvéreinek misekönyve (1490 körül)

Ez a misszále az egyetlen ősnyomtatvány a pálos misekönyvek között. Az erősen hiányos példány néhány levele rossz sorrendben van bekötve, ezért kerülhetett egymás mellé a kalendáriumi részben a június és a november hónap. Június 27-én vörössel nyomtatva Szent László király ünnepe, november 14-én pedig Remete Szent Pál áthozatalának szintén vörössel nyomtatott ünnepe található meg benne. A misekönyv a magyar pálos rendtartomány használatára készült, mivel a pálos ünnepek mellett a magyar szent királyok ünnepei is szerepelnek benne. E korai misekönyv kalendáriumából a különféle rendi évfordulós megemlékezések (*anniversaria*) még hiányoznak.

42. Első Remete Szent Pál remete testvéreinek misekönyve – Missale fratrum heremitarum Ordinis divi Pauli primi heremite, [Basel, 1490 körül], hiányos példány, pergamenre nyomtatva

(Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Régi Nyomtatványok Tára, Inc. 176.)

f. 183rb (eredeti fóliószámozás szerint: CCIIIr) In translatione Sancti Pauli primi heremite. – A november 14-i ünnep (vagyis Remete Szent Pál ereklyéinek átvitele Velencéből Budaszentlőrincre) rubrikája az Os iusti kezdetű mise szövegeire utal (f. CCXXr) és csak a nap saját könyörgését, azaz oratióját adja meg (Deus qui in meritis beati Pauli primi heremite...)

43. f. CLIv Remete Szent Pál ünnepi miséjének kezdete (január 10.)

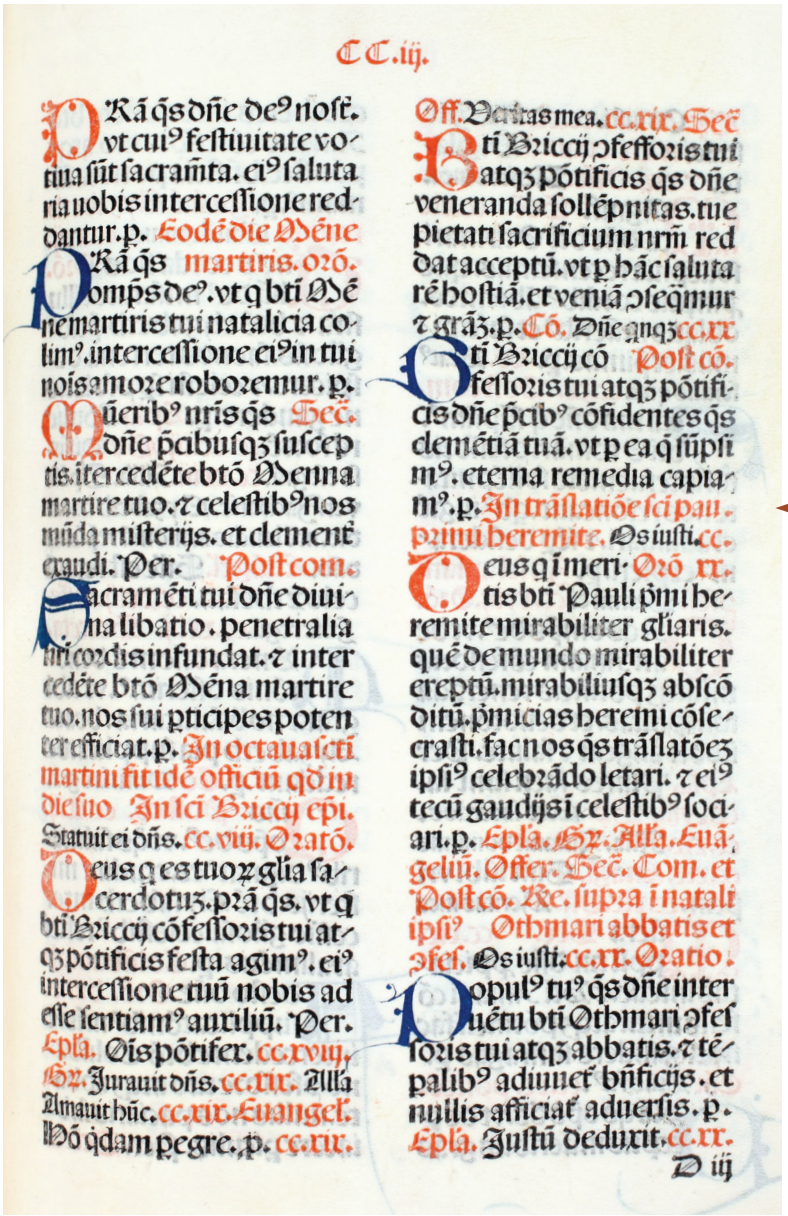

CC.iij.

Prā q̄s dñe deꝰ nost. vt cuiꝰ festiuitate votiua sūt sacram̄ta. eiꝰ salutaria uobis intercessione reddantur. p. Eodē die Mēne martiris. orō.

Prā q̄s omp̄s deꝰ. vt q bti Mēne martiris tui natalicia colimꝰ. intercessione eiꝰ in tui noīs amore roboremur. p.

Mūeribꝰ nr̄is q̄s Sec. dñe p̄cibusq̄z suscep tis. intercedēte btō Menna martire tuo. ⁊ celestibꝰ nos mūda misterijs. et clement exaudi. Per. Post com.

Sacramēti tui dñe diuina libatio. penetralia nr̄i cordis infundat. ⁊ intercedēte btō Mēna martire tuo. nos sui p̄ticipes potenter efficiat. p. In octaua scti martini fit idē officiū qđ in die suo In sci Briccij epi. Statuit ei dñs. cc. viij. Oratō.

Deus q es tuoꝝ gl̄ia sacerdotuz. prā q̄s. vt q bti Briccij cōfessoris tui atq̄z pōtificis festa agimꝰ. eiꝰ intercessione tuū nobis adesse sentiamꝰ auxiliū. Per. Epl̄a. Ois pōtifex. cc. xviij. Gr. Jurauit dñs. cc. xix. All̄a Amauit hūc. cc. xix. Euangel. Hō q̄dam p̄egre. p. cc. xix. Off. Veritas mea. cc. xix. Sec.

Bti Briccij ꝯfessoris tui atq̄z pōtificis q̄s dñe veneranda sollēpnitas. tue pietati sacrificium nr̄m̄ reddat acceptū. vt p hāc salutarē hostiā. et veniā ꝯseq̄mur ⁊ grāz. p. Cō. Dñe q̄nq̄z cc. xx

Bti Briccij cō Post cō. fessoris tui atq̄z pōtificis dñe p̄cibꝰ cōfidentes q̄s clemētiā tuā. vt p ea q̄ sūpsimꝰ. eterna remedia capiamꝰ. p. In trāslatiōe sci pau. primi heremite. Os iusti. cc.

Deus q i meritis bti Pauli p̄mi heremite mirabiliter gl̄iaris. quē de mundo mirabiliter ereptū. mirabiliusq̄z abscōditū. p̄micias heremi cōsecrasti. fac nos q̄s trāslatōez ipsiꝰ celebrādo letari. ⁊ eiꝰ tecū gaudijs i celestibꝰ sociari. p. Epl̄a. Gr. All̄a. Euāgeliū. Offer. Sec. Com. et Post cō. Re. supra i natali ipsiꝰ Othmari abbatis et ꝯfes. Os iusti. cc. xx. Oratio.

Populꝰ tuꝰ q̄s dñe interuētu bti Othmari ꝯfessoris tui atq̄z abbatis. ⁊ tēpalibꝰ adiuuet bñficijs. et nullis afficiat aduersis. p. Epl̄a. Justū deduxit. cc. xx.

D iij

15. A pálos ünnepekről

A régi misekönyvek (misszálék), zsolozsmáskönyvek (breviáriumok) tanulmányozása mellett az ünnepekre vonatkozó elsőrendű forrást a rendi alkotmány (konstitúciók) rendelkezéseiben találunk. A pálos szerzetesség lényegének elvi tisztázásán túlmenően a konstitúciók a mindennapi életvitelre tartalmaznak előírásokat, amelyeket a rendi káptalanokon szövegeznek meg és fogadnak el kötelező érvénnyel minden pálosra vonatkozóan.
A pálosok a római katolikus egyházi év kötelező ünnepei (Karácsony, Húsvét, Pünkösd, stb.) mellé – más szerzetesrendekhez hasonlóan – rendi hagyományaikhoz és spiritualitásukhoz kapcsolódó saját ünnepeket (*festa propria*) vettek s vesznek fel ma is liturgikus naptárukba. Ezek az évfordulós napok (ún. *anniversaria*) a rendi ünnepek külön csoportját képezik. Ebben kiemelkedően fontos szerepet játszik a remetehagyomány, ill. ezeken a napokon emlékeznek meg a rend különféle jótevőiről és saját halottaikról. Az 1519–1520 körül Rómában, Gyöngyösi Gergely pálos perjel által sajtó alá rendezett rendi alkotmány szerint ez utóbbiakat „csak a mi testvéreink" ülik meg.
A magyar szentek ünnepei a pálos liturgikus könyvekben természetesen hiánytalanul megtalálhatók, még a lengyel használatra szánt, 1506 körül másolt misekönyvben is szerepelnek szent királyaink: István és László.

44. Kánonkép, pálos misekönyv, Velence, 1514. – Missale fratrum heremitarum Ordinis divi Pauli primi heremite sub regula beati Augustini doctoris eximii summo Deo militantium, Venetiis, 1514.
(Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Régi Nyomtatványok Tára, RMK III. 196/2, f. 122v)

A rendi ünnepek felsorolásához alapvetően az 1540-ben kiadott pálos breviáriumot vettük alapul (ld. 29. szám). Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a pálosok mai naptára terné-szetesen sok ponton eltér ez előző századokban követett beosztástól, hiszen Gyöngyösi ünneprendje és az újkori, részben a trienti zsinat utáni ünneprend, ill. a rend által 1600-ban elfogadott római liturgia között jellegzetes eltérések mutathatók ki.
A felgyülemlett ünnepnapok szinte átláthatatlan sokasága miatt a liturgikus kalendárium összetételét az ünnepek számának erőteljes csökkentésével a Katolikus Egyház megváltoztatta. Hasonlóképpen jártak és járnak el a szerzetesrendek, köztük a pálosok is, akik az újkorban és a II. Vatikáni Zsinat után is éltek a kalendárium korszerűsítésének szabadságával. Napjaink legújabb, pálos liturgiatörténeti

.I·N·R·I

adata, hogy 2008 óta Esztergomi Boldog Özsébet a renden belül és Magyarországon meg lehet ünnepelni.

január 15. – Első Remete Szent Pál, a pálos rend pátriárkája

január 16. – Szűz Mária, a remeték királynéja

január 17. – Remete Szent Antal, egyiptomi remete

január 19. – Egyiptomi Nagy Makáriosz remete, apát

január 20. – Esztergomi Boldog Özséb

január 28. – Aquinói Szent Tamás

február 28. – Kasszián Szent János apát

április 1. – Egyiptomi Szent Mária remeteasszony

május 9. – Szent Pakhómiosz apát

Pünkösd utáni hétfő – Boldogságos Szűz Mária, az Egyház anyja

június 8. – Szent Hedvig lengyel királynő, Nagy Lajos király lánya

július 17. – András és Benedek vértanú remeték

július 18. – A meghalt pálosok rendi emléknapja (napjainkban november 3.)

augusztus 26. – Częstochowai Szűz Mária

augusztus 28. – Szent Ágoston

szeptember 11. – Nagy Lajos király emléknapja (ma nem ülik meg)

szeptember 18. – A pálos rend meghalt jótevőire, konfrátereire és a rendi család tagjaira való emlékezés (ma nem ülik meg)

szeptember 24. – Szent Tekla szűz

szeptember 30. – Szent Jeromos

október 2. – Szent Őrzőangyalok

október 19. – A pálos szerzetesek meghalt családtagjaira való emlékezés (ma nem ülik meg)

október 30. – Boldogságos Szűz Mária, minden kegyelem közvetítője

november 7. – Pálos Mindenszentek

november 14. – Remete Szent Pál ereklyéinek áthozatala Velencéből Budaszentlőrincre 1381-ben (ma nem ülik meg)

45. A karácsonyi nagymise szövegének részlete, a bevezető ének (Introitus) díszes P betűje a betlehemi jelenettel, pálos misekönyv, Velence, 1514. – Missale fratrum heremitarum Ordinis divi Pauli primi heremite sub regula beati Augustini doctoris eximii summo Deo militantium, Venetiis, 1514.

(Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Régi Nyomtatványok Tára, RMK III. 196/2, f. 9v)

Irodalom:

Elmar L. Kuhn: Die officia propria des Paulinerordens im 17. und 18. Jahrh. http://elmar-l-kuhn.de/aufsaetze-im-volltext/paulinerorden/die-officia-propria-des-paulinerordens/ (2014. január 6.)

Cõio. Exulta filia syon: lauda filia hierlm: ecce rex tuꝰ venit: sanctus et saluator mũdi. Post cõ.

Huius nos dñe sacramẽnti semp nouitas: natalis ĩstâuret: cuius natiuitas singularis hũanã repulit vetustatẽ.

Post cõ. Saciasti dñe familiã tûã mũeribꝰ sâcris: eiꝰ q̃s semp ĩteruẽtiõe nos rêfoue: cuiꝰ solẽnia celebrâmus. Per. Ad sũmã missaz ad aspnonem aq̃. Aspges me. ℣. Ostẽde nobis dñe mĩam tuaz. Et. ℣. Dñe exaudi orõnẽ meã. Et. Dñs vobis. Oro. Presta nobis dñe p. 101. Ad pcessionẽ. ℟. Verbũ caro. ℣. Benedictus qui venit in noĩe dñi. Oratio.

Omps sempiterne deus q hũc diẽ p ĩcarnationẽ verbi tûi: ⁊ p partũ btẽ virginis marîe ꝯsecrâsti: da pplis ĩ hac celebritate gaudêntibꝰ: vt q tua gr̃a sunt redempti: tua sint adoptiõe securi. Per eũdẽ xp̃z. In reuersiõe hym. A solis ortꝰ ℣. Notũ fecit dñs salutare suuz.

Da q̃s dñe pplo tûo ĩuiolabilẽ fidei firmitatẽ: vt q vnigenitũ tûũ ĩ veritate corporis nôstri d virgine matre natũ ꝯfitêmur: ⁊ a p̃sentibꝰ liberemur aduêrsis: ⁊ mansuris gaudijs inserâmur. Per eundẽ xp̃m. Introitus.

Uer natus est nobis et filius datus est nobis cuius ĩperiũ sup humerũ eius ⁊ vocabit nomẽ eius magni consilij angelus. p̃s. Cantate dño canticum nouum: qꝛ mirabilia fecit. Glia pa. Kyrie. Magne deꝰ. Oro.

Concede q̃s op̃s dêꝰ: vt nos vnigeniti tûi noua p carnem natiuitas lîberet: quos sub pctĩ iûgo: vetusta seruitꝰ tenet. Per eũ. Lcõ esaie pphe lij. ca.

Hec dîcit dominꝰ. Propter hoc sciet pplꝰ mêus nomẽ mêuz ĩ die îlla: qꝛ ego ip̃e q loquêbar êcce adsũ. Quã pulchri super mõtes pedes annũciântis ⁊ p̃dicãtis pâcẽ: annũciãtis bônũ: p̃dicãtis salûtẽ dicentis. Syon regnâbit deꝰ tuus. Uox speculatoꝝ tuôꝝ leuauerũt vôcem: simul

16. A Festetics-kódex (1492–1494)

A *Festetics-kódexet* Kinizsi Pál felesége, Magyar Benigna számára állították össze a pálosok nagyvázsonyi kolostorukban.
A kolostort Kinizsi Pál alapította 1483-ban, fennmaradását gazdag adományokkal biztosította. A szerzetesek valószínűleg hálájuk jeléül ajándékozták meg az alapító feleségét a díszes pergamenkódexszel, amelynek első oldalán a Kinizsi család címere, második oldalán pedig a Kinizsi és a Magyar család címere látható. A kódex díszítése a Mátyás király alatt létrejött, itáliai mestereket foglalkoztató budai könyvfestőműhely hatását tükrözi.
A számos iniciálét és lapszéldíszt tartalmazó kézirat második oldalán a szöveg első hét sora melletti téglalap alakú részen holdsarló fölött Szűz Mária mint Napbaöltözött Asszony (*mulier amicta sole*) látható, glóriával, kezében a gyermek Jézussal. Az igényes megjelenéshez a rendezett, kifejezetten gondos és szép írás is hozzájárul. A kézirat ún. törzsszövegét egy kéz másolta.
Az imádságoskönyv legterjedelmesebb tartalmi egysége egy hivatalos egyházi szöveg, Szűz Mária kis zsolozsmája. A Mária-officiumot Európa-szerte a rendes napi zsolozsma mellett imádkozták. Ahogy azt a Festetics-kódex mutatja, a liturgiában szereplő szöveg magánhasználatra is szolgált.
A középkorban a közösen végzett napi zsolozsma nyilvános istentisztelet volt, azon a világi hívek is megjelenhettek. Ezzel magyarázható, hogy a Kinizsi Pálné Magyar Benigna számára készített magyar nyelvű imádságoskönyv Szűz Mária kis zsolozsmáját is tartalmazza. A pálos szerzetesek célja az volt, hogy a latinul mondott szöveget anyanyelvén értessék meg egy világi hívővel.
A Mária-officium mellett magánimádságok is olvashatók a kötetben. Ilyen a Pál uram betegségéről szerzett imádság, amely alapján megállapíthatjuk a kódex keletkezési idejét. A Pál uram megnevezés Kinizsi Pált jelöli, aki 1492-ben súlyos betegségben szenvedett. A gyógyulását kérő imádságot feltehetőleg minden pálos kolostorban mondták. Kinizsi, miután betegségéből felépült, még két évig élt: 1494. november 20-án hunyt el. Betegsége és halála időpontja alapján a kódex 1493 körül keletkezhetett.
A kötetben olvasható még Petrarca hét bűnbánati zsoltárának első magyar nyelvű fordítása. A mű tartalmilag független a Biblia bűnbánati zsoltáraitól, amelyeket naponta elmondtak a zsolozsma keretében. A Festetics-kódexbe bemásolt szöveg ismeretlen

46. A Festetics-kódex második oldala a Napbaöltözött Asszony ábrázolásával; a Kinizsi és a Magyar család címerével, Nagyvázsony, pálos kolostor, 1492–1494, 208 levél, 145×102 mm, pergamen

(Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Kézirattár, MNy 73, f. 2v)

fordítója értelmesen és hűen ülteti át magyar nyelvre a latin eredetit. A fordítás jelentéstani szempontból is értékes: több ritka szó, illetve jelentésárnyalat fordul elő benne. Petrarca bűnbánati zsoltárainak felbukkanása a kéziratban utalhat egyrészt a kötet összeállítóinak, másrészt Magyar Benignának az érdeklődésére.

A kódex utolsó tartalmi egysége Szent János evangéliumának kezdete (1,1–14). A szöveget utólag másolták be a kötet végére, az eredetileg üresen maradt oldalakra. Ez a részlet volt a korabeli misében az ún. záróevangélium. Nevét onnan kapta, hogy a pap a mise befejeztével, mielőtt elhagyta volna az oltárt, ezt a szöveget olvasta el utoljára: lehet, hogy az imakönyv használója magyarul követte a pap imáját.

A Festetics-kódex további sorsáról, vándorlásáról semmi biztosat nem tudunk. Valamikor a 18. század végén a Festeticsek keszthelyi könyvtárába, majd 1947-ben az Országos Széchényi Könyvtárba került. Nevét a Festetics-családról kapta. – (Kertész Balázs)

47. A nagyvázsonyi kolostor romjai napjainkban
(fotó: Török Máté)

Irodalom:

Kertész Balázs: Festetics-kódex, in: „Látjátok feleim..." Magyar nyelvemlékek a kezdetektől a 16. század elejéig. Az Országos Széchényi Könyvtár kiállítása 2009. október 29.–2010. február 28. Budapest 2009, 342–343.

48. A Festetics-kódex egy gazdagon díszített oldala. Nagyvázsony, pálos kolostor, 1492–1494, 208 levél, 145×102 mm, pergamen

(Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Kézirattár, MNy 73, f. 43r)

17. A Czech-kódex *(1513)*

A nagyvázsonyi pálosok még egy magyar nyelvű imádságoskönyvet állítottak össze Kinizsi Pálné Magyar Benigna számára, amelyet kolostori másolóműhelyükben (*scriptorium*) 1513-ban egy közelebbről nem ismert Frater M. másolt le: „Ez könyvet írta F[rater] M. Nagyságos Benigna asszonynak. Néhai Kinizsi Pál társának [...] ezerötszáztizenhárom esztendőben" (f. 90v). A színes iniciálékkal gazdagon díszített imádságoskönyv két levele hiányzik. Szűz Mária szombati kis zsolozsmájának vecsernyéje és Szent Brigitta 15 imája mellett egyéb imádságokat is tartalmaz. A felfeszített Krisztushoz intézett himnusz valójában nem Szent Bernáthoz köthető verses imádság. Czech János fedezte fel a kéziratot 1833-ban az érsekújvári ferencesek könyvtárában, akik 1851-ben az Akadémiának ajándékozták. – (Körmendy Kinga nyomán.)

A kódex, ahogy „testvére", a Festetics-kódex is, kisméretű kézirat, ami rendeltetésével magyarázható: mivel tulajdonosa, Magyar Benigna mindennapi magánáhítatát szolgálta, fontos volt, hogy könnyen hordozható legyen.

Irodalom:

Körmendy Kinga: Czech-kódex, in: Heltai János, Gáborjáni Szabó Botond (szerk.): Biblia Sacra Hungarica. A könyv, „mely örök életet ád". 2008. november 21.–2009. március 29. Országos Széchényi Könyvtár. [Kiállítási katalógus]. Budapest 2008, 124–125.

50. Czech-kódex (e.: ceh), Nagyvázsony, pálos kolostor, 1513, pergamen, 98 levél, 120×91 mm, gótikus könyvírás, aranyozott bőrkötés, arany metszés
(MTA Könyvtár és Információs Központ, Budapest, Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 42, f. 68v, 69r)

◄ 49. A nagyvázsonyi vár romjai napjainkban
(fotó: Török Máté)

18. Budaszentlőrinc, a rend középkori központja

A szentkereszti remeték negyedik általános perjele, Lőrinc 1300-ban kezdte el építtetni a budaszentlőrinci kolostort, amely hamarosan a pálosok főkolostora lett: értesülünk Gyöngyösi Gergely rendtörténetéből. Ide kerültek a budai királyi kápolnából Remete Szent Pál földi maradványai is 1381-ben.

A zárókő a múlt század harmincas éveiben a Lövőház utca és Fény utca sarkán álló ház bontásakor került elő.

51. Padlótégla a budaszentlőrinci kolostor déli oldalkápolnájából, XV. század, átló: 20 cm

(Budapesti Történeti Múzeum, fotó: Tihanyi Bence)

52. Remete Szent Pált ábrázoló boltozati zárókő az egykori Budaszentlőrinc kolostorából, XV. század, átmérő: 50 cm, mélysége: 25/26 cm

(Budapesti Történeti Múzeum, Ltsz.: 368, fotó: Tihanyi Bence)

A budaszentlőrinci pálos főkolostor, a középkori rendi központ, a XVI. század elejére egy jól kiépített és felszerelt épületegyüttessé vált. A kályhacsempék a kolostor refektóriumában lévő kályha maradványai lehetnek, az egyes szerzetesi cellákat nem fűtötték.

53. Kályhacsempe töredéke csuklyás szerzetessel, XV. század, méret: 8,5×9×4 cm

(Budapesti Történeti Múzeum, Ltsz.: 81.51.25, fotó: Tihanyi Bence)

54. Kályhacsempe töredéke szerzetessel, XV. század, méret: 8×6 cm

(Budapesti Történeti Múzeum, Ltsz.: 81.51.27, fotó: Tihanyi Bence)

Irodalom:

Zolnay László: Középkori budai figurálisok, in: Művészettörténeti Értesítő 25 (1975) 265. – Lővei Pál: Néhány címeres emlék a 14-15. századból, in: Művészettörténeti Értesítő 40 (1991) 53-55. – Bencze Zoltán, Szekér György: A budaszentlőrinci pálos kolostor. Budapest 1993 (Monumenta historica Budapestinensia 8).

19. Remete Szent Pál vörösmárvány síremléke

Remete Szent Pál síremlékét a budaszentlőrinci kolostorba látogató zarándokok a szerzetesi *clausura* megsértése nélkül is felkereshették és fogadalmukat magánál a síremléknél válthatták be, ott helyezhették el fogadalmi tárgyaikat (*offerek*) és találkozhattak a szent test őrzésével megbízott pálos szerzetessel (*custos sancti patris*), akinek feltehetőleg jegyzőkönyvbe mondták a velük megtörtént csodás eseményt (*miraculum*).
A díszes síremlék készítéséről beszámol Gyöngyösi is, tőle tudjuk, hogy az általános perjeli tisztet 1484 és1488 között betöltő Tamás testvér idején fráter Dénes, kőfaragó mester bámulatos művészettel készítette el a szent síremlékét, amelyben a sírkápolna építésének befejeztével, 1492-ben helyezték el az ereklyéket. A síremléket még egy török követ is megcsodálta. Az új síremlékbe Nagylucsei István, szerémi püspök (1489–1494) helyezte el a remeteszent testét.
Remete Szent Pál budaszentlőrinci sírja 1381 után a csodás gyógyulások híre miatt lassanként országos hírnévre tett szert. A XV. század végétől már a míves vörösmárvány szarkofágot csodálhatták meg a gyógyulást kereső, vagy éppen gyógyulásukat megköszönő, fogadalmukat teljesítő zarándokok.

II. Lajos királynak pedig sikerült az ereklye addig hiányzó fejrészét a csehországi Karlštejn várából megszereznie és 1523 tavaszán magával hozta Budára: az ereklyét egy ideig magánál tartotta a király, majd 1523. Pünkösdhétfőn (május 25-én), a rendi káptalanra szerte az országból összegyűlt pálosok körmenetileg vitték Budaszentlőrincre.
Hadnagy Bálint 1511-es kiadványa a remeteszent közbenjárására 1422 és 1505 között történt csodás gyógyulásokat, másképpen mirákulumokat adja közre. Pár évvel később Gyöngyösi Gergely is hírt adott arról (nem említve Hadnagy Bálint ezirányú munkásságát), hogy a csodás eseményekről folyamatosan lajstromot, jegyzőkönyvet vezettek. Úgy tűnik, hogy a szent ereklye mindenkori őrzőjének volt feladata ezeket írásba foglalni. Nyilvánvaló, hogy az 1511. évi kötetben olvasható 88 mirákulum csak egy válogatás abból a jegyzékből, ami a XVI. század elején még megvolt Budaszentlőrincen, és amely Gyöngyösinek és a rendi krónika (*Vitae fratrum*) többi összeállítójának még a rendelkezésére állt.
1526. augusztus 29-e, a mohácsi csata után a török hadsereg szeptember 8-án feltűnt Buda alatt, majd feldúlták a rend budaszentlőrinci főkolostorát (*monasterium principale*).

Az épületeket tíz napon át alaposan átkutatták, sok mindent tönkretettek a török katonák, ám a jól elrejtett egyházi felszereléseket nem találták meg, ezeket és Remete Szent Pál kápolnáját sem emésztette el a tűz, bár a márvány szarkofág finoman kifaragott fedőlapja három darabra tört.

A kolostor könyvtára is nagy károkat szenvedett, ennek nagyságát Gyöngyösi azzal érzékeltette, hogy ezer forintra becsülte az elpusztított könyvek értékét. Ezzel a toposzszal a veszteség méretét kívánta Gyöngyösi érzékeltetni, nem a pontos mértékét. A törökök tizenegy kolostort dúltak fel ezekben a napokban és több szerzetest öltek meg. A lerombolt budaszentlőrinci főkolostor helyreállítása kivitelezhetetlennek bizonyult, korábbi szerepét a későbbiekben már nem tudta betölteni, utolsó középkori adatunk 1540-ből származik, amikor Imre rendfőnök innen tiltakozik egy egyesség ellen. A rendi vezetés ezután kolostorról kolostorra vándorolt, és mindenhová magukkal vitték legfontosabb okleveleiket és könyveiket, míg a biztonságosnak ítélt Máriavölgy (Thall, Pozsony mellett) át nem vette a rendi központ szerepét.

Irodalom (18. és 19. szám):
Bencze Zoltán: Der Paulinerorden im mittelalterlichen Ungarn. Das Hauptkloster von Budaszentlőrinc im Spiegel geschichtlicher und archäologischer Daten, in: G. Biegel (Ed.): Budapest im Mittelalter. Braunschweig 1991, 415–425, Katalog Nr. 982–984 (Schriften des Braunschweigischen Landesmuseums 62).

56. ***Remete Szent Pál vörösmárvány síremlékének töredéke az Atyaisten ábrázolásával, 1484–1488.***
M: 26 cm, SZ: 10 cm, V: 8,5 cm

(Budapesti Történeti Múzeum, Ltsz.: 72.232.374, fotó: Tihanyi Bence)

◄ *55.* ***Remete Szent Pál vörösmárvány síremlékének töredéke, angyalok viszik az égbe Remete Szent Pál lelkét, 1484–1488.***
M: 35 cm, SZ: 26,5 cm, V: 10,5 cm

(Budapesti Történeti Múzeum, Ltsz.: 613 fotó: Tihanyi Bence)

20. A magyar pálos provincia pecsétje *(XV. század eleje)*

A mandorla alakú pecsét mezejét három sorban elhelyezett fülkékkel díszített építmény töri át. A felső részen a háromkaréjos fülkezáradékot templomépítmény és fiálék koronázzák. A fülkezáradékban gyöngysorral díszített baldachin alatt a Madonna dicsfénnyel övezett félalakja látható, karján a szintén dicsfénnyel övezett gyermek Jézussal.
A középső részen két, gyöngysorral díszített, csúcsíves fülkében Szent Ágoston és Remete Szent Pál szemben álló alakja helyezkedik el. A heraldikai jobb oldali fülkében álló Szent Ágoston püspöki ornátust visel, fejét dicsfény övezi, jobb kezében könyvet, baljában püspöki pásztorbotot tart. A heraldikai baloldali fülkében álló Remete Szent Pál fejét szintén dicsfény övezi, hosszú szakálla melléig ér, bő ujjú, hosszú, redőzött, csuklyás köpenyt visel, lábai mezítelenek, előre tartott kezeivel kissé meggörnyedve zarándokbotra támaszkodik. A fülkék melletti teret élein és középen rózsával díszített rutapajzsos mustra tölti ki. Lent a gyöngysorral díszített félköríves fülkében a heraldikai jobb oldalra forduló, térdeplő és imádkozó szerzetes (a provinciális perjel?) képe látható.

A pecsét körirata:
S(IGILLUM) · P(ROVINCIA)RVM · S(AN)CTI · PAVLI · PRIMI · E/REMITE · ORDINIS · S(AN)C(T)I · AGVSTI(NI). – (Spekner Enikő leírása.)

*57. **A magyar pálos provincia pecsétje, XV. század eleje, mérete a keretet nem számítva: 630×370 mm, másolat***
(Budapesti Történeti Múzeum, Kumorovitz Pecsétmásolati Gyűjtemény, 64.981, fotó: Tihanyi Bence)

21. Remete Szent Pál ereklyéje

A pálosok különösen fontosnak érezték, hogy név- és példaadó szentjük ereklyéit a buda-szentlőrinci főkolostorban tisztelhessék.
A hagyomány szerint Nagy Lajos király a velencei háborúk lezártával a turini béke (1381) pontjai közé bevétette volna, hogy a Velencében őrzött ereklyék kerüljenek a remeteszentről elnevezett Buda melletti kolostorba. Tartva a velenceiek (jogos) felháborodásától, az ereklyéket csak az éj leple alatt merte Alsáni Bálint pécsi és Horváti Pál zágrábi püspök hajóra tenni és értékes kincsükkel elvitorlázni, írja le az ereklyék elhozatalát Hadnagy Bálint 1511-ben megjelent könyvecskéjében.

58. Tommaso Dolabella (Tomasz Dolabella) műhelye (?): Remete Szent Pál testének átvitele ünnepélyes körmenetben, XVII. sz. első fele, részlet
(Jasna Góra Kolostora, Częstochowa, Képtár, fotó: Török Máté)

Gyöngyösi így ír erről valamivel később, a XVI. század húszas éveiben összeállított rendtörténetében: [1381-ben] „Lajos urunk és legkegyelmesebb fejedelmünk [...] Velencéből elhozatta első Remete Szent Pál ereklyéit, és először a budai királyi várban helyeztette el, majd később Krisztusban főtisztelendő atya, Demeter esztergomi érsek úr a Buda fölötti, Szent Lőrinc vértanúról nevezett kolostorba vitte át és ott elhelyezte. Ennek az átvitelnek (*translatio*) a története breviáriumunkban szép stílusban van megírva."

Demeter 1378 és 1387 között volt Esztergom érseke, bíboros; az átvitelre Demeter iratai között egyelőre nem található utalás.

Az átvitel előzménye az volt, hogy „ugyanez a király megígérte a nemrégen alapított Nosztrán az egész konvent hallatára, hogy ha a mindenható Isten Remete Szent Pál érdemeiért a velenceiek fölött győzelemre segíti, akkor ennek a szentnek a testét nekik ajándékozza." Gyöngyösi ezután beszámol Nagy Lajos király 1382. szeptember 11-én bekövetkezett haláláról; a liturgikus kalendáriumban is ezen a napon emlékeztek meg a pálosok a jótevő királyról.

Az átvitel történetét Hadnagy Bálint 1511-ben, Velencében megjelent kis könyve, a *Vita divi Pauli* is tartalmazza, metszetek kíséretében.

A középkorban a pálos naptár egyik fontos ünnepe lett november 14-én Remete Szent Pál Velencéből Budára történt áthozatala.

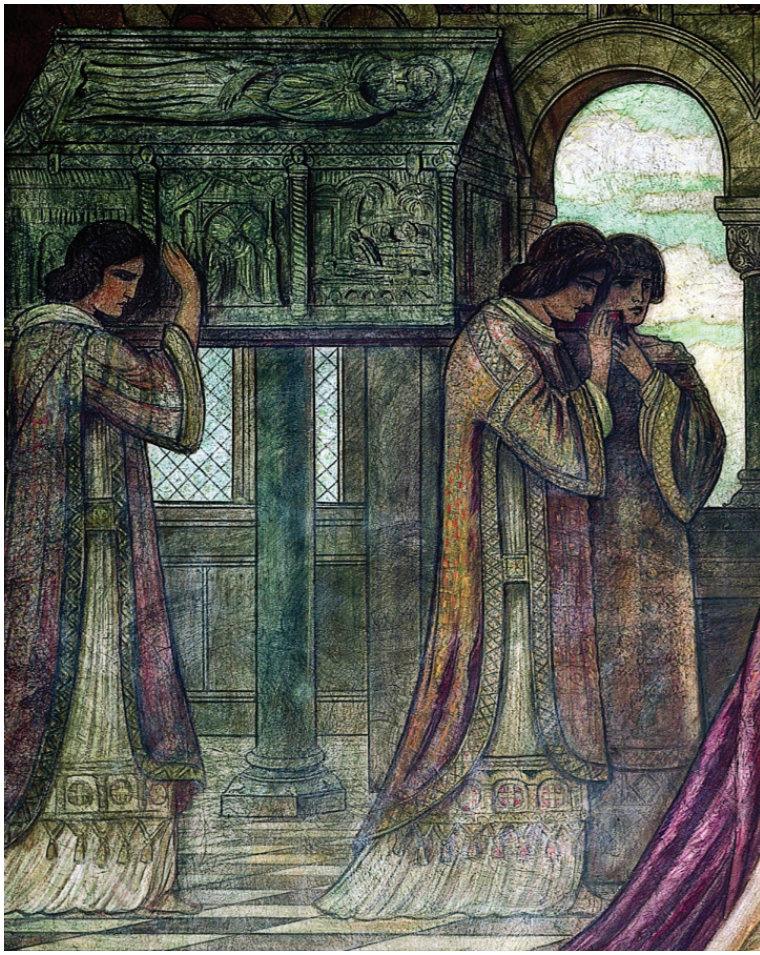

Irodalom:

Gyöngyösi Gergely: Arcok a magyar középkorból. Bevezető tanulmány és jegyzetek V. Kovács Sándor, ford. Árva Vince, Csanád Béla, Csonka Ferenc. Budapest 1983, 90–91. – Bertényi Iván: Demeter, in: Beke Margit (szerk.): Esztergomi érsekek, 1001–2003. Budapest 2003, 188–196. – Sarbak Gábor: Miracula Sancti Pauli Primi Heremite. Hadnagy Bálint pálos rendi kézikönyve, 1511. Debrecen 2003 (AGATHA XIII.).

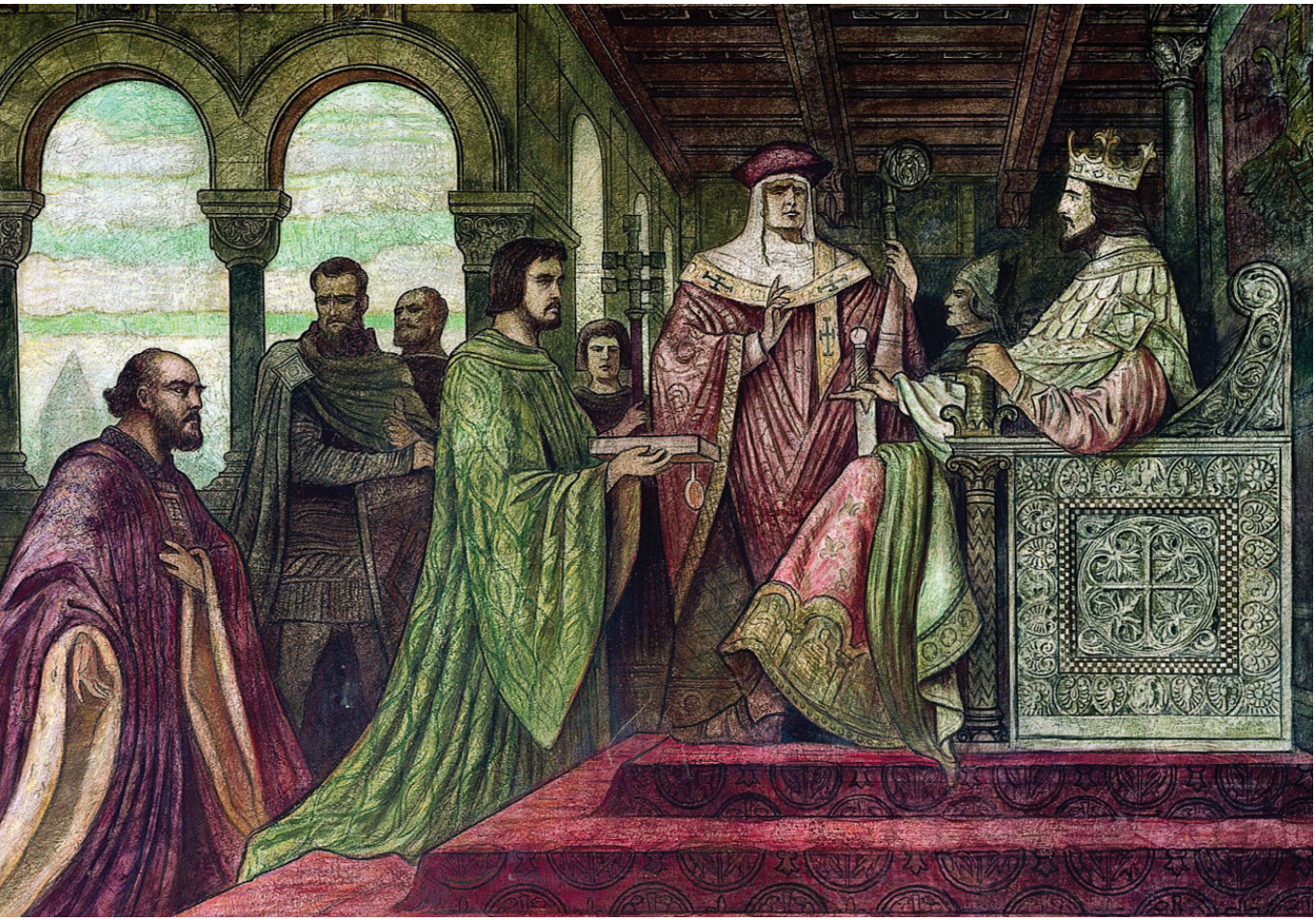

59. ***Nagy Lajos király fogadja a Remete Szent Pál szarkofágját hozó itáliai követséget; Dudits Andor szekkója, 1925.***

(Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest, Lovagterem, fotó: Szelényi Károly, Magyar Képek)

22. Hadnagy Bálint könyve *(1511)*

Hadnagy Bálint 1511-ben Velencében nyomtatásban megjelent könyvében – amelynek egyetlen magyarországi (sajnos csonka) példányát a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár őrzi – elbeszéli az átvitel (*translatio*) történetét is. Lórándházi István generális perjel megbízásából készült a *Vita divi Pauli* címen megjelent kötet; Szent Jeromos Remete Szent Pál-életrajza az elején olvasható, emiatt a kiadvány is e mű nyomán kapta címét. A generális perjel utasítása nyomán elkészített Szent Jeromos-féle Remete Szent Pál-életrajz már mentes (úgymond) a másolói hibáktól, ezért a renden belül egyedül ez a változat tekintendő a hivatalos szövegnek. Emiatt kizárólag Matthias Milcher, budai könyvkereskedő jogosult e példányok terjesztésére.

A kötet központi alakja a pálosoknak nevet adó remeteszent: megtaláljuk benne földi maradványai, az ereklyék kalandos történetét, amíg 1381-ben eljutottak Budaszentlőrincre, a szerzetesi zsolozsmáskönyv róla szóló olvasmányait és a budaszentlőrinci ereklyéknél történt csodás eseményeket, más szóval a mirákulumokat is.

Hadnagy Bálint életéről kevés biztos adat maradt ránk: 1490-ben és 1507-ben fontos feladatot látott el, hitszónokként működött Budaszentlőrincen, feltehetően hosszabb ideig. Az iránta megnyilvánuló bizalom jele volt, hogy a generális perjel melletti titkári teendőket is ellátta az 1510-es években. 1532 és 1536 között volt generális perjel. Utolsó adat róla, hogy a Gyöngyösi Gergely által elkezdett rendtörténeten (*Vitae fratrum*) 1537-ben még dolgozott.

Hadnagy Bálint könyvének 5. levelén egy páncélos katona, vagyis a szerző képe látható latin felirattal: „Ne corrumpas laborem meum! Hadnagy balinth", aminek jelentése az lehet, hogy ne zavard, ne rontsd el a munkámat! A kép egyértelműen azt a töretlenül továbbélő felfogást fejezi ki, amely szerint a szerzetesség nem más, mint Krisztusért vállalt katonáskodás (*militia Christi*). E kiadványból még egy példány található Rómában: Hadnagy Bálint „harcias" képét abban máshová illesztették. A számos fametszet szerencsésen kíséri az elbeszélés menetét.

60. A szerző egész alakos, páncélos képe, amely feliratának – Ne rontsd el a munkámat! – éppen harciasságával ad nyomatékot. [HADNAGY BÁLINT]: Vita divi Pauli primi heremite. Translatio eiusdem sancti viri […], Miracula […], Venetiis, 1511.

(Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény, B 0941/271, számozatlan betétlap az első füzet után bekötve, fotó: Gottl Gábor)

Ne corrumpas labo-
rem meum.
Hadnagy balintb

23. Imádkozó pálos alakja egy częstochowai misekönyvből (1506–1507)

A gazdagon díszített misekönyvet még I. János Albert (Jan I Olbracht) lengyel király (1492–1501) rendelte meg a krakkói hivatásos könyvmásolónál, Wacław Żydeknél. Az imádkozó pálos szerzetes a misekönyv végén lévő szekvenciákat tartalmazó részt bevezető *Grates nunc omnes* kezdetű karácsonyi éjféli mise szekvenciájának kezdő G betűjében látható, amely egy kék keretbe helyezett fedőfestékes iniciálé: vörös, növényi ornamentikával díszítve, ecsetarannyal gazdagított betűtest által közrefogott mezőben arany háttér elé helyezve a térdeplő pálos szerzetes. –

61. Imádkozó pálos alakja egy częstochowai misekönyvből – Missale Paulinorum, Jagelló Misekönyv vagy Olbracht misekönyv, 1506–1507, pergamen kézirat

(Jasna Góra Kolostora, Częstochowa, Könyvtár, III-3, f. 315r)

(Művészettörténeti leírás: Boreczky Anna)

Irodalom:

Mszał Jagiellonów z Jasnej Góry. Wydanies fototypiczne. Red. Remigiusz Pośpiech. Opole, Częstochowa 2013 (Musica Claromontana, Studia 2).

24. A częstochowai magyar nyelvemlék *(XVI. sz.)*

Domokos Pál Péter 1965-ben a częstochowai kolostor egy latin kéziratában a hitvallás (*Credo*) kottás latin szövege fölött magyar nyelvű imát (p. 386) talált.

Anno Domini 1601" (p. 141). A magyar nyelvű imádság és a tulajdonosi bejegyzés tehát (szemben az eddigi magyar szakirodalommal) semmilyen összefüggésben nincse-

Az ima mai átirata:

Ó édességes Szűz Mária,
Ez világnak megvilágosítója,
Világosítsd meg az én lelkemet
És ismertess meg engemet
Az te szent fiaddal, Jézussal.
Ó édességes Szűz Mária,
Mikor az én lelkem az én testemtől eltávozik,
Oltalmazz meg engemet más pokolbeli ellenségtől,
Erősíts meg Szent Háromságnak hitében,
És ne hagyj engemet kétségbeesnem.

A kézirat törzsanyagát (Szendrei Janka megállapításai szerint) a XV. század végén magyar notációval látták el valamelyik magyar pálos kolostor másolóműhelyében.
A kötet azonban a benne található bejegyzés szerint 1601-ben már a częstochowai kolostor tulajdonában volt: „Is liber spectat ad Montem Clarum Czestochoviensem

nek egymással. A kézirat átfogó vizsgálata előtt egyelőre még csak óvatosan úgy lehet fogalmazni, hogy imaszövegünket talán a XV. század végén vagy a XVI. század első felében írhatta be az üresen maradt helyre a magyar pálos szerzetes nagy valószínűséggel még egy magyar kolostorban.
A kötet ismeretlen körülmények között került

Częstochowába; az 1601-es bejegyzés szerint akkor már a kolostor tulajdonában volt.
Szendrei Janka az állandó könyörgések (*suffragium*ok) sorában Szent Anna jelenlétéből a hangonyi (Gömör) Szent Anna pálos kolostorra utal, mint kéziratunk lehetséges keletkezési helyére.
Az imádságot tartalmazza még a Festetics-kódex (1493), a Winkler-kódex (1506, három változatban), a Gyöngyösi kódex (XVI. század) és a Thewrewk-kódex (1531) is.

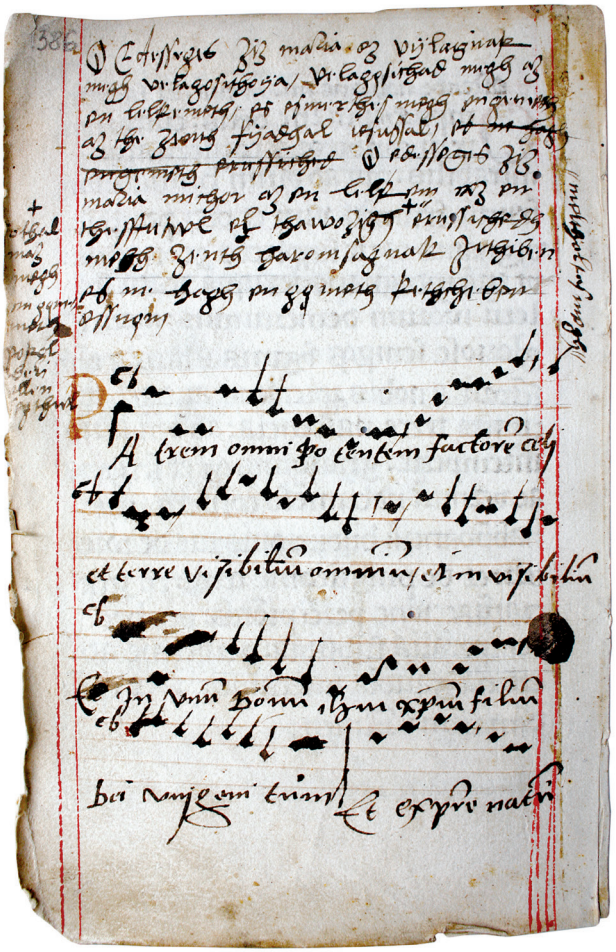

62. Magyar nyelvemlék a częstochowai kolostor egyik latin nyelvű kódexében, amelyet egy ismeretlen magyar pálos jegyezhetett le – Cantionale ecclesiasticum (hymnarium, tonarium, processionale, exsequiae), valószínűleg egy észak-magyarországi pálos kolostor, XV. század vége–XVI. század

(Jasna Góra Kolostora, Częstochowa, Könyvtár, I-215, 583 R, p. 386)

Irodalom:

Domokos Pál Péter: Magyar nyelvemlék Częstochowában 1501-ből, in: Magyar Nyelv 62 (1966) 489–492. – Molnár József: Częstochowai magyar nyelvemlék 1501-ből, in: Magyar Nyelv 71 (1975) 110–112. – Szendrei Janka: A magyar középkor hangjegyes forrásai. Budapest 1981. C46., 35–36, 167 (205. j.). – Dobszay László: A középkori magyar temetés maradványai az erdélyi néphagyományban, in: Tüskés Gábor (szerk.): „Mert ezt Isten hagyta ..." Tanulmányok a népi vallásosság köréből. Budapest 1986, 189–211. – Papp Ágnes: „Toni chorales". Rövid tónáriusok Magyarországon a középkor után, in: Magyar Egyházzene 20 (2012/2013) 299–313. – Jakub Kubieniec: Średniowieczne rekopisy liturgiczne z archiwum jasnogórskiego, in: Remigiusz Pospiech (Red.): Liturgia w klasztorach paulinskich w Polsce. Zródla i poczatki. Opole 2012, 138 (Musica Claromontana 1).

25. Pálos misszále *(1514)*

A kolofon szerint a Velencében, Stephanus Heckel budai könyvkereskedő megbízásából Petrus Liechtenstein műhelyében kinyomtatott misekönyv 1514. július 20-án jelent meg.

A címlap metszete szintén félreérthetetlenül utal a könyvet használó pálosokra: három térdeplő szerzetes, a középső kezében feltartva nyújtja a misekönyvet Remete Szent Pálnak és Szent Ágoston püspöknek, akik kezüket a könyvön nyugtatják, mintegy elfogadva a felajánlást. A metszetet liturgikus tartalmú kéziratos bejegyzések veszik körül.

A kötet kalendáriumában a hónapneveket kézzel magyarul is beírta egy pálos, kezdve januárral: „Bodok azon hawa".

A kötet kolofonja fontos adatot tartalmaz a kötet létrejöttéről: a renden belül az általános káptalannak van joga liturgikus könyvet készíttetni, azaz a káptalan rendeli el bármely szerkönyv megszerkesztését, összeállítását és kinyomtatását, határozza meg terjesztésének módját, amennyiben egy kijelölt könyvkereskedő jogosult csak a kiadványt forgalomba hozni és árulni. Mindezt pedig Lórándházi (V.) István generális perjel (1512–1514) hagyta meg kiközösítés terhe mellett.

63. Szűz Mária ábrázolása a hozzá szóló latin nyelvű fohásszal a pálos misekönyvben – Missale fratrum heremitarum Ordinis divi Pauli primi heremite sub regula beati Augustini doctoris eximii summo Deo militantium, Venetiis, 1514.

(Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Régi Nyomtatványok Tára, RMK III. 196/2, ✠iiib)

26. Gyöngyösi Gergely

Gyöngyösi Gergely (Gyöngyös, 1472–1531. december 2. előtt), pálos generális perjel (1520–1522) legismertebb munkája, amelyben rendjének múltját dolgozta fel és állította tanulságul rendtársai elé. Művét, latin címe kezdete után lerövidítve *Vitae fratrum*nak szokás nevezni.

Krakkói egyetemi tanulmányok (1493–1495) után léphetett be a rendbe, novíciusmestere Szombathelyi Tamás volt a budaszentlőrinci főkolostorban. Több helyen volt rendi hitszónok (*praedicator ordinis*), majd a generális perjel titkára (*socius*). Tehetsége elismerését jelentette, hogy 1513 és 1520 között Rómában a Santo Stefano Rotondo melletti pálos kolostor perjele lett, itt komoly rendi irodalmi tevékenységet fejtett ki.

Rómában megjelent művei elsősorban a rendi vezetők munkáját voltak hivatottak segíteni: bemutatják a rendi tisztségviselőket és pontosan leírják feladataikat (*Epitoma* és *Directorium*). Hazatérte után 1520 Pünkösdjén megválasztották rendje legfőbb vezetőjének. Hivataláról 1522-ben egyre súlyosbodó köszvénye miatt lemondott. Ezután az elődei által megkezdett rendtörténeti kutatásokat folytatta, az összegyűjtött anyag rendszerezésével elkezdte a *Vitae fratrum* irodalmi formába öntését.

A *Vitae fratrum*ban a remeteélet magyarországi kezdeteitől elindulva mutatja be a generális perjelek tevékenysége mentén a pálosok történetét, lehetőleg hivatkozva forrásaira. A történeti események mellett betekintést nyújt rendje korabeli szellemi életébe, és sok, azóta elveszett, latin és magyar nyelvű, pálos szerzőségű írásról tesz említést. Korai halála miatt Gyöngyösi csak 1496-ig tudta feldolgozni a rendtörténetet. Munkáját (többek között) Hadnagy Bálint folytatta.

A *Vitae fratrum* írásához felhasználta a rendtartomány vizitációja során az egyes kolostorok fontos okleveleinek tartalmi kivonataiból összeállított, inventáriumnak (ld. 38. szám) nevezett gyűjteményét.

Gyöngyösi utolsó és legterjedelmesebb, római munkája a *Declarationes constitutionum*, a saját magyarázataival közreadott rendi alkotmány (ld. 30. szám).

Irodalom:

Gyöngyösi Gergely: Arcok a magyar középkorból. Bevezető tanulmány és jegyzetek V. Kovács Sándor, ford. Árva Vince, Csanád Béla, Csonka Ferenc. Budapest 1983, 25–287. – Gyöngyösi, Gregorius: Vitae fratrum Eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae. (Ed.) Franciscus L. Hervay. Budapest 1988 (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum, series nova XI). – Sarbak Gábor: Gyöngyösi Gergely, 1472–1531: Correctio correctionis, in: Csörsz Rumen István (szerk.): Ghesaurus. Tanulmányok Szentmártoni Szabó Géza hatvanadik születésnapjára. Budapest 2010, 115–122.

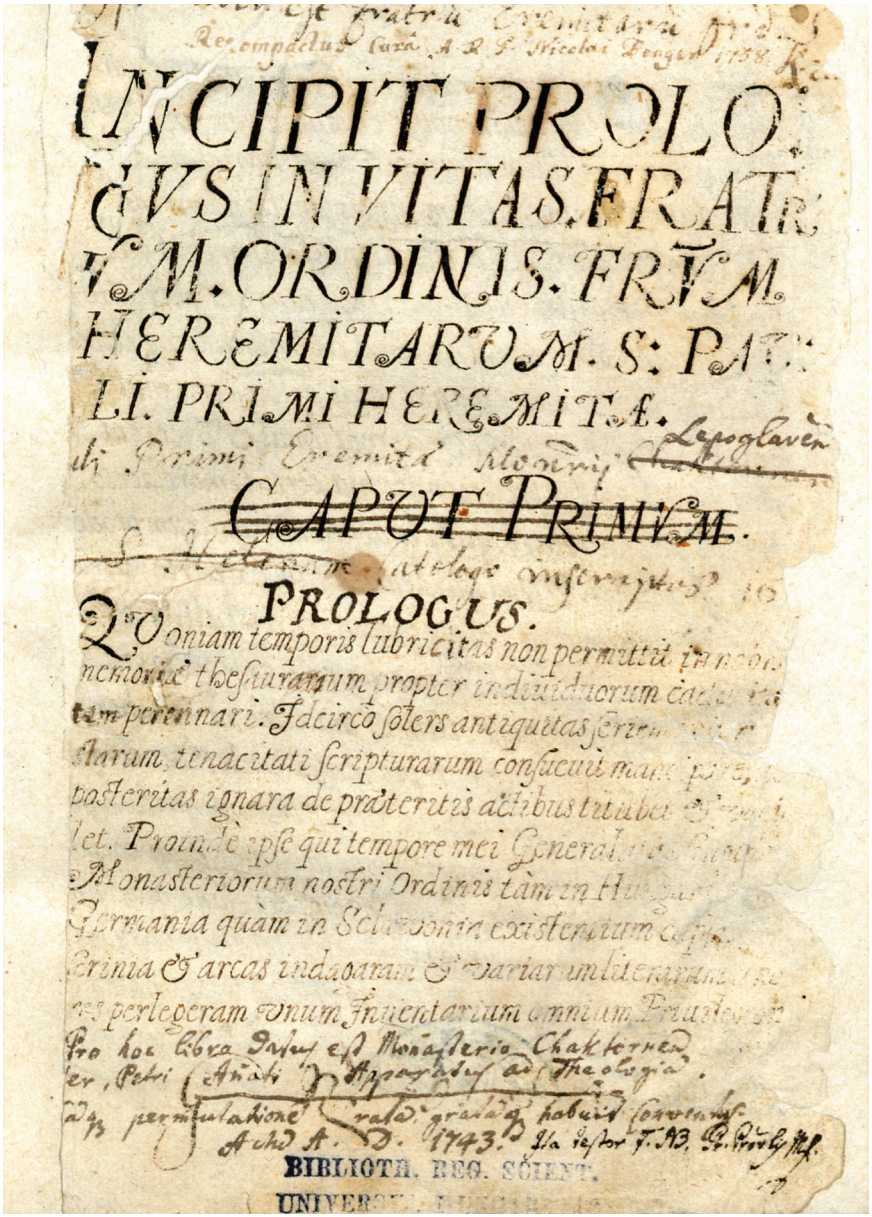

INCIPIT PROLO-
GVS IN VITAS FRATR-
VM. ORDINIS. FRVM.
HEREMITARVM. S: PAV-
LI. PRIMI HEREMITÆ.

CAPVT PRIMVM.

PROLOGVS.

QVoniam temporis lubricitas non permittit in nobis
memoriæ thesaurarum propter indiuiduorum cadu-
tam perennari. Idcirco solers antiquitas seriem
starum, tenacitati scripturarum consueuit man-
posteritas ignara de præteritis actibus titubet
let. Proindè ipse qui tempore mei Generalatus
Monasteriorum nostri Ordinis tàm in Hu-
Germania quàm in Sclavonia existentium
scrinia & arcas indagaram & variarum literarum
res perlegeram vnum Inuentarium omnium Priuilegiorum

Pro hoc libro datus est Monasterio Chaktornen
ter, Petri Anati Apparatus ad Theologiam
permutatione rata, grataque habuit conventus.
Actum A. D. 1743. Ita testor F. AB. Pr. Prov. Mss.

BIBLIOTH. REG. SCIENT.
UNIVERS.

64. Gyöngyösi Gergely: A Remete Szent Pálról nevezett remete testvérek élete, címlap – Vitae fratrum heremitarum ordinis Sancti Pauli Primi heremitae

(ELTE, Egyetemi Könyvtár, Budapest, Ab 151/c, f. 1)

Gyöngyösi e munkáját Rómában írta és jelentette meg (1516). Remete Szent Pál életének és példájának segítségével ismertette meg a római közönséggel a magyarországi eredetű, arrafelé nyilván alig ismert szerzetesrendet.

Az ép częstochowai példány prológusa Gyöngyösi Gergelyről, azaz a könyv szerzőjéről mint boldog emlékezetű (*felicis recordationis*) generális perjelről emlékezik meg (ld. I. számú jelzés a 65. számú képen). A prológus végén, az epigramma előtt olvasható dátum: 1531. december 2. (ld. II. számú jelzés a 65. számú képen), amelyből megállapítható a kiadás ideje. Ez alapján biztonsággal állíthatjuk, hogy az 1472-ben született Gyöngyösi 1531. december 2-a előtt halt meg.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjteményében 1930 óta őrzött példány (B 0941/154 coll. 1) sajnos csonka, éppen a dátumot tartalmazó levele hiányzik. A kötet eredetileg a lengyelországi Częstochowa pálos főkolostorának közeli szomszédságában található Szent Borbála kolostor (itt volt a rendi noviciátus) könyvtárában volt 1748-ban. Nem zárható ki, hogy a rendi tanárok, vagy maguk a novíciusok is forgathatták, és így is tájékozódhattak *középkori magyar* múltjuk felől.

A *Decalogus* első kiadása Rómában jelent meg 1516-ban. A Krakkóban napvilágot látott második kiadást (többek között) néhány közkedvelt mirákulummal is kiegészítették.

65. ***Gyöngyösi Gergely: Remete Szent Pálról szóló tíz beszéd, Krakkó, 1532. – Decalogus de beato Paulo primo heremita comportatus per Gregorium de Gyengyes. Excussum Cracoviae per Florianum Unglerium, 1532***

(Jasna Góra Kolostora, Częstochowa, Könyvtár, f. A$_{ij}$b és A$_{iij}$a)

Irodalom:

Klinda Mária (kiad.): A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1601 előtti nyomtatványainak katalógusa (BCB Cat.). Budapest 2001, 252 (395. szám).

dei gloria: ⁊ proximorum salus concupiſci poteſt: hoc irradiatus lumine: hoc ſancto ⁊ ſuaui perfuſus odore: felicis recordationis Reuerendus pater: frater Gregor⁹ de Syengyes: ordinis fratrũ heremitarũ ſancti Pauli primi heremite: ⁊c. cõdam Prior generalis: ſummope curauit preteritorũ patrũ imitare veſtigia: ⁊ eodẽ zelo honoris dei: laudiſq; cõditoris: atq; ſimili emulatione feruenter haritatẽ accẽſus: acceptũ a deo talẽtũ occultare noluit: neq; paſſus eſt habere ſolus: qõ multis prodeſſe poterat. Itaq; ipſorum ,puocatus exẽplo comportauit ⁊ ipſe ſermones decẽ perbreues: enconiũ ſancti Pauli primi heremite: fratrũ heremitarũ glorioſiſſimi Patriarche: ⁊ ducis inclitiſſimi continentes. Qui ſi conferantur cum his: ſi quos longos ac ,pliros: quidã exeuntericis ediderunt: longe ſuccoſiores inuenientur. Nempe nõ in illis ſuperuacanea verba: non digreſſiones indecentes inuenire eſt: ſed quicquid dicitur: ſucco minime caret: habet quin potius in receſſu aliquid: quod diligenter penſitanti: tandem colliqueſcit: quippe qui ſunt ſumarũ pondere: ⁊ dicẽtis auctoritate: vndequaq; conſpicui: in quibus admonentur fratres heremite: ad perſeuerantiã bonorũ operũ: ad ſeruandã paupertatẽ ſanctam: caſtitatẽ ⁊ obedientiã: atq; ad omnes bonas animi affectiones: exemplo glorioſiſſimi Pauli primi heremite. ⁊c. cohortant. Igit̃ Reuerende pater: tu hos ſermones: a prefato Reuerendo patre: fratre Gregorio viro doctiſſimo elegantiſſime cõpoſitos: cum vita ſancti Pauli primi heremite: a beato Jheronymo conſcripta: ⁊ aliquibus miraculis annotationibuſq; in margine per me adie-

ctis: ⁊ ob id magis pèr viros (tẽ etẽm in nuncupando libello preterire omnino non fuit conſiliũ) accipe hilari animo: quibus nihil hac tempeſtate preciosius (preſertim heremitarũ primati) donari poterat: quos perlege: leta beris: neq; oleũ vices: neq; operã te perdidiſſe: fateberiſq; id opuſculũ: nõ eſſe ex numero illorũ: que attingere nullũ operepreciũ ſit. Vale fratrũ Paulinorũ: in Regno Polonie degentiũ: decus ⁊ ornamentũ: atq; (poſt deum) vnica ſpes: ⁊ gregẽ tibi commiſſum auctoritate: vita: doctrina: ⁊ bono exemplo: paſce ac moderare. Ex vielki mkyn: iiij: nonas decembris. Anno gratie. 1 5 3 1.

In operis commendationem epigramma.

Quiſquis te Chriſto viciorũ labe relicta
Addixti: ⁊ vita celibe qui frueris.
Ecce tibi recte viuendi dogmata tradit:
Maxima qui fratrum gloria paulinorum:
Pater Reuerẽdus: Nunozum generoſa ,ppago:
Syengyes ab oppido ,pgnatus Gregorius.
Gentis qui patrie: fuit ſummũ decus ipſe ſue:
Acre cui ſophie: dederat deus donũ.
Perlege: nec pigeat voluiſſe ſubinde libellum
Quo reddi poteris doctior ⁊ melior.
Illum etiã: qui te tanta beat vtilitate:
Opta perpetuos felicitari dies.

27. Csanádi Albert

Csanádi Albert életéről csak kevés adat áll rendelkezésünkre. Költő volt és 1494-ben lépett be a szerzetbe. 1500-ban a budaszentlőrinci hitszónok felelősségteljes tisztét látta el. A hitszónok tartotta az ünnepek alkalmával a szentbeszédeket, s ehhez alaposan ismernie kellett a kolostori könyvtár köteteit. Emellett a rendi újoncok magisztere is lehetett egy ideig. Több kolostorban volt perjel, Bajcson halt meg (talán perjelként).

Két himnuszát (a Szűz Máriáról és az angyalokról szerzettet), valamint az Óbuda melletti Fehéregyházról 1515-ben írt levelét Gyöngyösi Gergely rendtörténete őrizte meg.

A Remete Szent Pál áthozatalát elbeszélő verses zsolozsmája a rend 1537-ben, Velencében kinyomtatott breviáriumában maradt ránk. A szentről latinul írott beszédei és magyar nyelvű passióéneke viszont elvesztek.

A XV. és a XVI. században az elveszett művekre történő utalások a pálos renden belüli élénk szellemi tevékenységre, a szerzetesi élet érdekében kifejtett alkotómunka megbecsülésére utalnak.

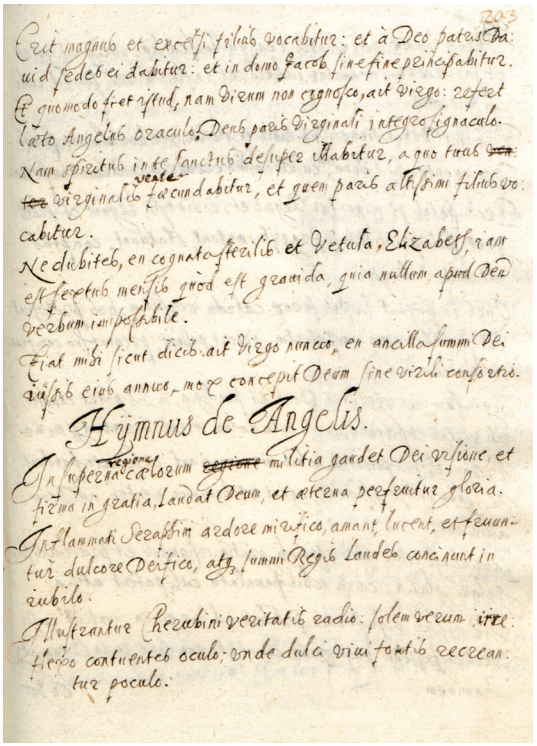

66. Csanádi Albert: Himnusz az angyalokhoz – Hymnus de Angelis Gyöngyösi Gergely rendi krónikájának kéziratában

(ELTE Egyetemi Könyvtár, Budapest, Ab 151/c, f. 203.)

Irodalom:

Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez. Középkor (1000–1530), szerk.: Madas Edit., Budapest 1992, 270–271. – Gyöngyösi Gergely: Arcok a magyar középkorból. Bevezető tanulmány és jegyzetek V. Kovács Sándor, ford. Árva Vince, Csanád Béla, Csonka Ferenc. Budapest 1983.

Csanádi Albert:

Himnusz Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepére, részlet,

fordította: Csonka Ferenc

Zengjed, nyelv, a szűzi méhnek
angyali dicséretét,
melybe szállva ég Királya
formát öltött, emberét,
és megszülte férfi nélkül
Szűzanyánk a gyermekét.

Mennyországnak küldötteként
Gábor angyal lejöve:
szűzhöz, kinek nemzetsége
Dávid király nemzete,
neveztetik Máriának,
s Józsefnek a jegyese.

Üdvözlégy, szólt, érintetlen
s kegyelemmel teljes lány,
áldott vagy te mindnyájuk közt,
asszony csak van valahány:
mert szépséged megkívánta
atyai bölcs tudomány.

[...]

67. Csanádi Albert: Himnusz Gyümölcsoltó Boldogasszonyhoz – Hymnus de Annuntiatione Beatae Virginis, Gyöngyösi Gergely rendi krónikájának kéziratában

(ELTE Egyetemi Könyvtár, Budapest, Ab 151/c, f. 202.)

Mert az Úrnál egyedül csak
te találtál kegyelmet,
megfogansz és megszülöd majd
megváltóját embernek,
Jézus lesz a neve néki,
ki üdvözít népeket.

[...]

Legyen nekem igéd szerint,
mondja Szűz az angyalnak,
engedelmes lánya vagyok
a felséges parancsnak,
s méhe szűzen helyet adott
az isteni magzatnak.

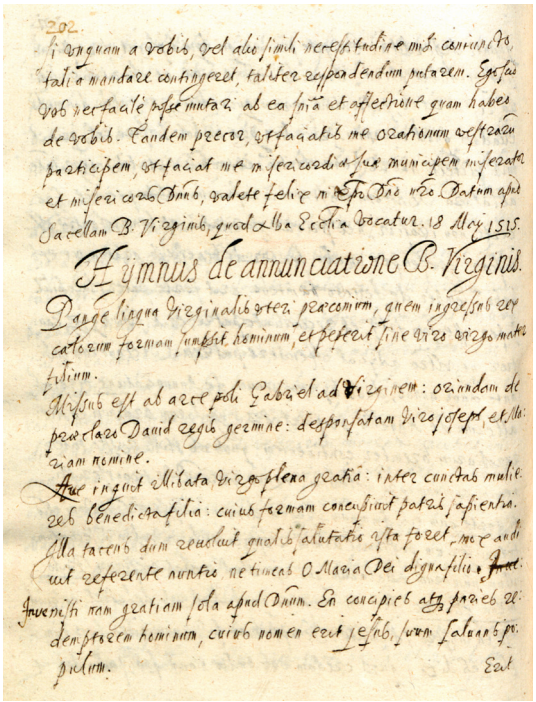
202.
Hymnus de annunciatione B. Virginis.

28. Pálos misszále *(1537)*

Fráter György remete, váradi püspök (így olvasható a latin szövegben) megrendelésére és költségén Velencében, 1537-ben megjelent pálos misekönyv, amely a korábbiak minden hibáját igyekezett kijavítani. Egykorú, fatáblára vont bőrkötés. A fametszetekkel díszített könyvben sok XVI. és XVII. századi lapszéli bejegyzés tanúskodik a folyamatos használatról.

A címlapon látható metszet témája a lehető legszorosabban kapcsolódik a pálos rendhez, felépítése teljesen egyezik az 1540-ben kiadott misekönyvben (OSZK, RMK III. 329) található metszettel, de az apró eltérések alapján biztosan egy másik dúcról készült.

68. Első Remete Szent Pál rendje remetéinek új misekönyve, Velence, 1537. – Missale novum ordinis fratrum eremitarum Divi Pauli primi Eremite, Venetiis, 1537.

(Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Régi Nyomtatványok Tára, RMK III. 321, f. 276r)

69. Remete Szent Pál lelkét angyalok viszik az égbe, jobb oldalt Remete Szent Antal térdel, metszet, Pálos misekönyv címlapja, Velence, 1537. – Missale novum ordinis fratrum Eremitarum Divi Pauli primi Eremite, Venetiis, 1537.

(Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Régi Nyomtatványok Tára, RMK III. 321)

Missale nouū: iuxta ritum modūqz sacri ordinis fratrū Eremitarū Diui Pauli primi Eremite/a mēdis omnibus repurgatuz: accentibusqz veris: z marginali cottatione locoz: aptis imaginum figuris interpositis illustratū: restitutū autez vbi mutilū erat: Impensis Reuerēdissimi Dñi. F. Georgij Eremite: diuino fauore Epi eccl'ie Uaradien. accuratissima diligentia excusuz in gratiam eiusdē ordinis.

Uenetijs in officina Luceantonij Junte

Anno a Christo nato M.D.XXXVII.

29. Pálos breviárium *(1540)*

A címlap szövege egyértelműen utal arra, hogy az előző kiadásban mégiscsak maradtak hibák, amelyektől e kiadást mentesítették és a rubrikák szövegét is felülvizsgálták. Címlapja metszetének témája egyezik az 1537-ben kiadott misekönyvével (OSZK, RMK III. 321, ld. 28. szám). A címlap hátoldalán Szűz Mária metszete látható, alatta a latin felirat: *Sancta Maria Dei genitrix virgo: Intercede pro nobis* (Szűz Mária, Isten anyja, járj közben értünk). A levélpár rektó oldalán kezdődik a kalendárium, mindegyik hónap lapja nyomtatott magyar hónapnevekkel kezdődik, itt: *Bodog azzon hawa* olvasható, január 10-énél (a régi naptár szerint) pedig *Pauli primi eremite*, természetesen vörössel nyomtatva, mellette az ünnep rangja: *totum duplex*, amely a legmagasabb rangú ünnep a pálosoknál.

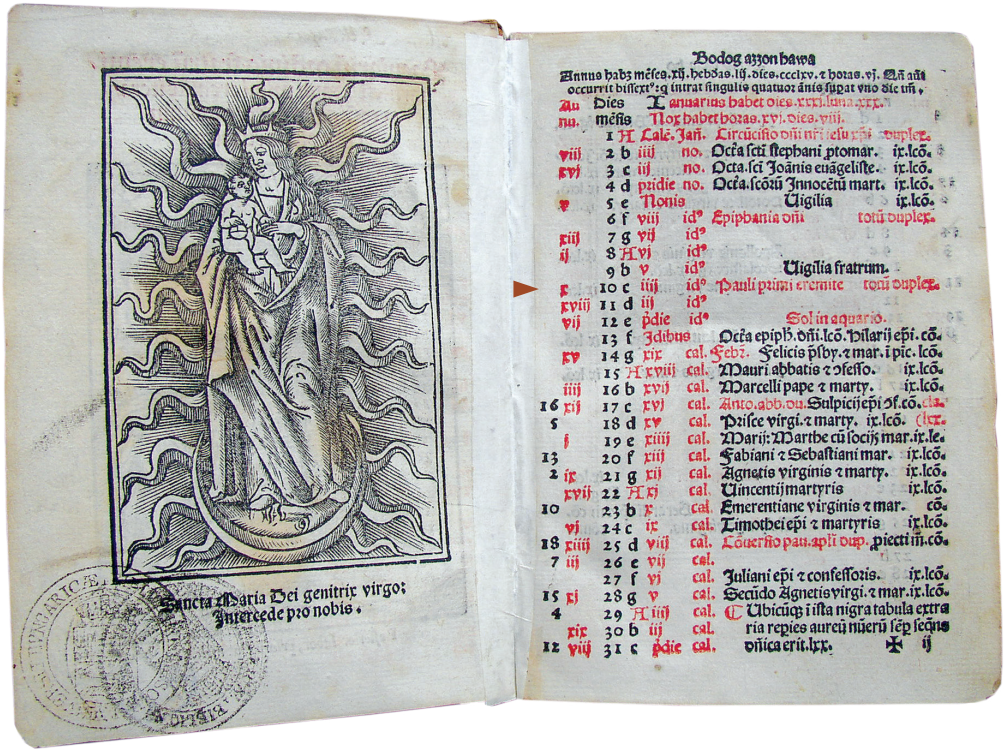

70. Első Remete Szent Pál remete testvéreinek ismételten átnézett breviáriuma az összes rubrikával együtt, Velence, 1540. – Breviarium ordinis fratrum Eremitarum sancti Pauli primi eremite iterata castigatione recognitum cum plena rubrica, Venetiis, 1540.

(Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Régi Nyomtatványok Tára, RMK III. 329, ✠¡b és ¡¡a)

30. A pálos konstitúciók: a rendi alkotmány *(XVI. sz.)*

A rendi alkotmány (*constitutiones*) rendelkezéseit a szerzetesek legfőbb törvényhozó testülete, a rendi nagykáptalan (*capitulum generale*) hozza. A pálosok az ágostonos regula szerint éltek, amely azonban nem ad pontos szabályokat a szerzetesi közösség életvitelére, inkább csak általános érvényű irányelveket fogalmaz meg röviden. Ezeknek az elveknek a kifejtése, a közösség mindennapi életére való alkalmazása az évenként megtartott káptalani gyűlések folyamatos törvényhozására hárult régen és hárul ma is. A kéziratosság korában a regulát és a rendi alkotmányt tartalmazó kódexeket a kolostorok másolóműhelyeiben írták le elsősorban a saját használatukra vagy másodpéldányokat is készítettek és küldték el azokra a kisebb, vagy kevesebb szerzetest számláló helyekre, ahol nem nyílott lehetőség e nélkülözhetetlen kötetek előállítására.

Gyöngyösi Gergely (generális perjel: 1520–1522) 1513 és 1520 között a pálosok római kolostorának volt a perjele (ld. 26. szám). Áldozatos munkájának köszönhető a rendi alkotmány első, nyomtatott kiadása, amelynek szövegét Rómában rendezte sajtó alá, és az egyes cikkelyekhez bőséges magyarázatokat (*declarationes*) fűzött. Ezek rendkívül

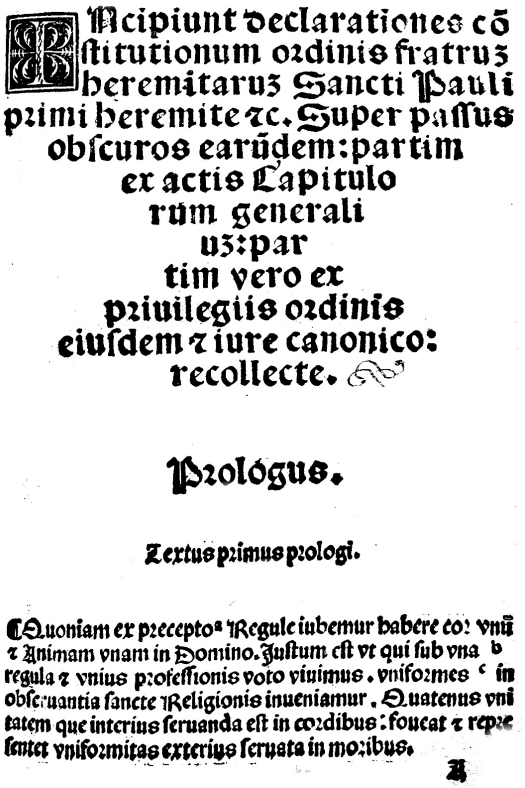

Incipiunt declarationes cõ
stitutionum ordinis fratruz
heremitaruz Sancti Pauli
primi heremite ꝛc. Super passus
obscuros earũdem: partim
ex actis Capitulo
rum generali
uz: par
tim vero ex
priuilegiis ordinis
eiusdem ꝛ iure canonico:
recollecte.

Prologus.

Textus primus prologi.

Quoniam ex preceptoª Regule iubemur habere coꝛ vnũ
ꝛ animam vnam in Domino. Justum est vt qui sub vna ᵇ
regula ꝛ vnius professionis voto viuimus. vniformes ᶜ in
obseruantia sancte Religionis inueniamur. Quatenus vni
tatem que interius seruanda est in coꝛdibus: foueat ꝛ repꝛe
sentet vniformitas exterius seruata in moꝛibus.

71. Gyöngyösi Gergely: Első Remete Szent Pál rendjén lévő remete testvérek alkotmányának magyarázatai stb. a nehezen érthető helyekhez, részben az általános káptalanok irataiból, részben ugyanezen rend kiváltságaiból és a kánonjogból összegyűjtve, [Évszám nélkül] Rómában nyomtatta ki Antonio Blado Asulano – Gregorius Gyöngyösi: Declarationes constitutionum ordinis fratrum heremitarum Sancti Pauli primi heremite etc. super passus obscuros earundem, partim ex actis capitulorum generalium, partim vero ex privilegiis ordinis eiusdem et iure canonico recollecte, [s. a.] Impressum Rome per Antonium de Bladis de Asula Brixiensi

(Jasna Góra Kolostora, Częstochowa, Könyvtár, VI B 8-8b, f. Aja)

72. A rendi alkotmány kódexe becsukott állapotban
(Jasna Góra Kolostora, Częstochowa, Könyvtár, Cod. 2738, fotó: Sarbak Gábor)

fontos, más forrásból nem ismert adatokat tartalmaznak a rend spiritualitására és történetére vonatkozóan.
Antonio Blado Asulano római nyomdász kiadványán évszám nem szerepel, azonban belső érvek alapján legkorábban 1519-ben, de nagy valószínűséggel még Gyöngyösi Rómából való elutazása előtt, az 1520-as év elején készülhetett el a kiadás.

A kiállításon látható volt egy Częstochowában őrzött, konstitúciókat tartalmazó kódex (Cod. 2738) nemes másolata is. Az eredeti kötet egy ún. *codex catenatus*, azaz *láncos könyv*, amelyik a kötéséhez erősített lánccal volt az olvasópulthoz rögzítve.
A kódexben Szent Ágoston regulája után olvashatók a konstitúciók, a regula magyarázata és egyéb, a szerzetesi közösség számára fontos pápai iratok. Érdekessége, hogy 1512-ben kézírással készült, vagyis egy egyedi kódexet állítottak elő egy olyan időpontban, amikor a könyvnyomtatás segítségével akár sok példányban is lehetett volna e művet terjeszteni. A bejegyzések és bővítmények tanúsága szerint ezt még a XVII. században is forgatták, hasonlóan a többi, szintén a XVI. században másolt kéziratos példányhoz. Gyöngyösi 1520-ban, Rómában kiadott rendi alkotmánya (kisebb változtatásokkal és módosításokkal) egészen 1643-ig volt érvényben. Ekkor hagyta jóvá VIII. Orbán pápa az új, a trienti zsinat irányelveit is figyelembe vevő alkotmányt, amely 1644-ben és 1646-ban jelent meg. A rend életében alapvető jelentőségű szövegek, különböző mértékű átdolgozásokat követően 1725-ben és 1930-ban jelentek meg újra. A pálosok ma szerte a világon a II. Vatikáni Zsinat szellemében 1986-ben megújított konstitúcióik szerint élnek.

A kódex másolója, Wenceslaus Zidek rubrummal, azaz vörös tintával írta be, hogy 1512. március 17-én, szerdán befejezte a rendi alkotmány másolását és ugyancsak vörös tinta jelzi a következő tétel kezdetét:

„Expliciunt constitutiones feria quarta ante Letare per manus Wenceslai Zidek de Terra Sancta, anno Domini quingentesimo XII – Befejeződik a rendi alkotmány a szentföldi Wenceslaus Zidek keze által az Úr 1512. évében, Laetare vasárnap előtti szerdán."

„Sequitur absolucio infirmi morituri per specialem graciam Sedis Apostolice in mortis articulo facienda – A halálra készülő beteg feloldozása következik, amelyet a Szentszék különleges kegye folytán a végső pillanatban lehet elvégezni."

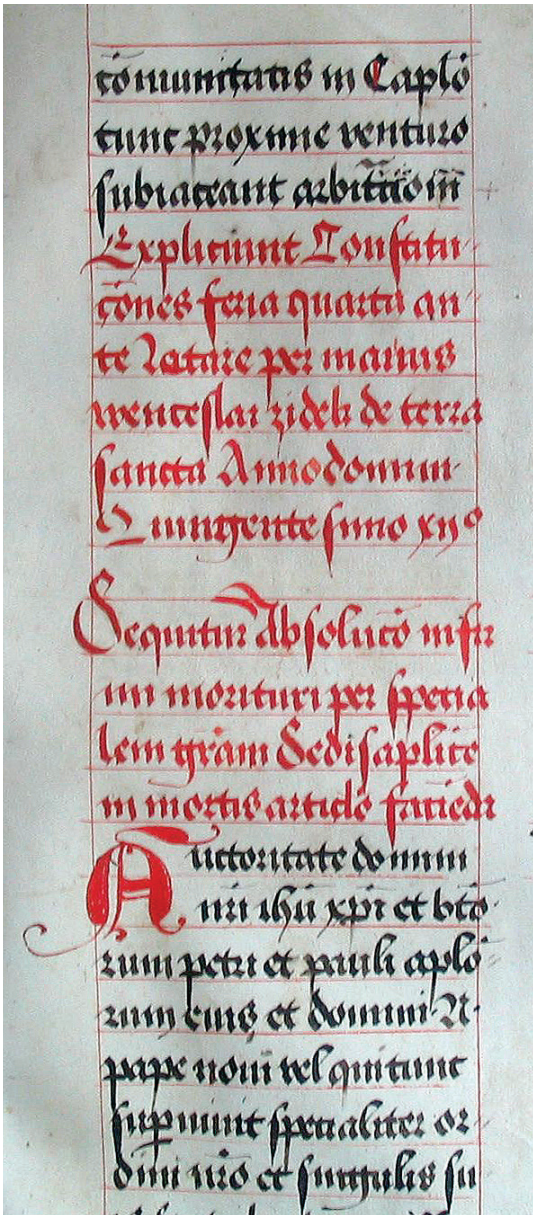

73. A rendi alkotmány kódexe
(Jasna Góra Kolostora, Częstochowa, Könyvtár, Cod. 2738, f. 68ra)

31. A szerzetesi fogadalomtétel szövege magyarul 1537-ből

Frater Gregorius Pannonius a pálos rend generális perjelének, Pesti Gáspárnak ajánlotta művét 1537. március 12-én, Velencében. Pesti Gáspár maga is író ember volt: szerzeteseit buzdító beszédei Krakkóban jelentek meg 1531-ben és egy évvel később ugyanott látott napvilágot vizitációs könyve is.
A szerzetesi szabályzat kifejtésének műfaja egyfajta alázatot igényel, ide olyan idézetek szükségesek, amelyeket elmélkedés során fel lehet dolgozni, tovább lehet gondolni, gyümölcseit pedig a szerzetesi élet mindennapjaiban lehet hasznosítani. A szerzetesi alázat, a tárgyalt regula helyesen értelmezett szelleme azonban arra késztette Gregoriust, hogy tartalmilag és terjedelmileg is könnyen átlátható, hasznos kézikönyvet bocsásson rendtársai rendelkezésére.
A fogadalom (*professio*) latin szövege mellett megtaláljuk annak magyar változatát is egy érdekes fordulattal. Amikor a novícius, még csak leendő örökfogadalmasként, engedelmességet fogad Istennek, a boldogságos Szűznek, minden szenteknek és „tibi fratri .G. vicario", azaz „neked, fráter .G. vikárius", akkor a magyarban ezt úgy olvashatjuk, hogy „neked frater .G. zent Lerinchi Vicariosnak. Generalis elseunk keppebe." Véletlen bővítés? Aki ezt a részt így fogalmazta meg, az önkéntelenül is saját fogadalmára emlékezhetett vissza, amit a rend középkori központjában, Budaszentlőrincen tett le az általános perjel helyettesének, a szentlőrinci vikáriusnak a kezébe, akit feltehetően Gáspárnak hívtak és azonos azzal a Pesti Gáspárral, akinek Gregorius Coelius ezt a kis művét a távoli Rómából ajánlja.
Gregorius Coelius Pannonius könyvének érthetően sikere volt a rendben. 1642-ben ismét kiadták párhuzamosan Krakkóban és Bécsben, de már a regula magyar fordítása nélkül, majd 1742-ben Pozsonyban, egy évre rá Nagyváradon és 1756-ban Częstochowában.

Mai átírásban a szerzetesi fogadalom szövege így hangzik:

„Én fráter N. teszek vallást és fogadok engedelmességet a mindenható Istennek és bódog Szíz Máriának és mindszenteknek és neked fráter G., Szent Lerinci vikariosnak, generális ősünk képébe és ő utána való generálisoknak képébe, élnem tulajdon nélkül és tisztaságba Szent Ágoston pispek regulája szerént mind halálomig."

dixiſtis. Ego frater. N. facio profeſſionẽ, & promitto obedientiam Deo omnipotenti, & beate Mariæ virgini, ac omnibus ſanctis, & tibi fratri. G. Vicario, vel vel priori de. N. noĩe, & vice pẽris Gñalis ordinis fratrum Eremitarũ ſancti Pauli, Primi Eremite, & ſucceſſorũ eius, viuere ſine ꝓprio, & in caſtitate, ſecundũ Regulã beati Auguſti. Epiſcopiuſq; ad mortẽ.

En frater. N. tezek vallaſth: es fogadok engedelmeſſeget, a mindenhato iſtẽnek: es bodog ziz Marianak es mindzẽteknek: es neked frater, G. zent Lerinchi Vicarioſnak. Generalis eſſeunk keppebe: es eu vtana valo generaliſoknak keppebe: elnẽ tulaidonelkiil: es tiztaſſagba: zent Agoſton piſpek regulaia zerent: mind halalomigh.

Sunt ergo vota noĩatim iſta, Caſtitas, pauptas, & obediẽtia, q̃ ab ipſo Chriſto re & noĩe tradita, ſcripta in euãgeliis, & apoſtolicis literis minime tacita. Ca-

74. Megjegyzések Szent Ágoston püspök magyarra nagyon hasznosan átültetett regulájához az első remete Szent Pál rendjebeli remete testvérek javára – Annotationes in regulam divi Augustini episcopi, hungarico sermone luculentissime donatam, in gratiam fratrum eremitarum ordinis Sancti Pauli primi eremite, Venetiis, per Joannem Patauinum et Venturinum Roffinelis, 1537.

(Csíki Székely Múzeum, Csíkszereda, Régikönyv gyűjtemény ferences állománya, Ltsz.: 3921, f. N$_{iii}$a)

Irodalom:

Sarbak Gábor (előszó, szerk.): Gregorius Coelius Pannonius: Annotationes in Regulam Divi Augustini episcopi, Hungarico sermone luculentissime donatam, in gratiam fratrum eremitarum ordinis sancti Pauli primi eremite. Venetiis 1537. Csíkszereda 2001, V–XXXII (A Csíksomlyói Ferences Kolostor Kincsei, 2). – Muckenhaupt Erzsébet: A Csíki Székely Múzeum „Régi Magyar Könyvtár"-a, I. 1498–1710. Katalógus (CsSzM RMK-Kat). Csíkszereda 2009, 66, no 14 (A Csíki Székely Múzeum gyűjteményei 1).

32. Martinuzzi Fráter György

A pálosok soraiból emelkedett ki a horvát származású Martinuzzi Fráter György (1482–1551), aki másfél évtizednyi szerzetesi visszavonultság után előbb sajóládi perjel, majd nagyváradi püspök, később esztergomi érsek lett. A fehér barát politikusként, igazi államférfiként munkálkodott a független erdélyi fejedelemség létrehozásán. Fráter György életének tragédiája, hogy Erdély önállóságának lehetőségeit, a Habsburg-hatalom és a török Porta között egyensúlyozva kereste, végül mindkét udvar bizalmát elvesztette. 1551 Adventjében Habsburg Ferdinánd zsoldosaival gyilkoltatta meg a pápától nem sokkal a halála előtt bíborossá kinevezett főpapot. A haláláig pálos habitust viselő szerzetest hajnalban, imádság közben ölték meg.

A Fráter György halála után két évvel később keltezett Tinódi-vers így idézi meg alakját:

„Nám, mely csudálatos vala bölcsesége,
Ő minden dolgába nagy esze, elméje,
Ha akarta, császár, király szemét békötte,
Az mint ő szerette, mindkettőt úgy viselte.

Igen nagyot használt bizon ez országnak,
Bennevaló népnek megmaradásának
Majd megérthetitök, ha volt ez országnak
Az ő csélcsapása hasznára magyaroknak."

75. Johann Lucas Kracker műhelye: Martinuzzi (Utyeszenics) Fráter György portréja, 1754–1765, vászon, olaj, k.n.:107x74 cm

(Magyar Tudományos Akadémia, Művészeti Gyűjtemény, Budapest, MGy 774., fotó: Szelényi Károly, Magyar Képek)

Irodalom:

Tinódi [Lantos] Sebestyén: Cronica [I]. Erdéli história, 1553, Első rész, 237–244. sor, in: Krónika, s. a. r.: Sugár István. Budapest 1984, 104. – Sinkovics István: Fráter György kísérlete a királyi Magyarország és Erdély egyesítésére, in: Magyarország története 1526–1686. Budapest 1985, 241–261.

76. **Fráter György meggyilkolása, freskó**

(Jasna Góra Kolostora, Częstochowa, a kolostor előcsarnoka, fotó: Török Máté)

33. Remete Szent Pál alakja két XVII. századi metszeten

Az eredetileg könyvillusztrációként szolgáló metszet felirata szerint Mátyás király Szent Pál segítségével győzi le a törököket (*Mathias Corvinus Hungariae Rex ope S. Pauli Turcas profligat. – Mathias König in Hungarn sieget über die Türcken durch beystand des H. Pauli*). – A mozgalmas csatajelenet központi alakja a lóháton harcoló Mátyás király. Remete Szent Pál dicsfénytől övezett alakja a kép jobb felső sarkában, a felhők mögül segítően tűnik elő. A szentek hathatós pártfogásának bemutatására ez a típusú barokk csatakép-ábrázolás rendkívül elterjedt volt.

77. Ismeretlen művész: Mátyás király győzelmet arat a törökökön Remete Szent Pál közbenjárására, XVII. század, papír, rézmetszet, 11,6x6,5 cm

(Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, Ltsz.: 68/1951. Gr.)

Az eredetileg könyvillusztrációként szolgáló metszet felirata szerint a törökök Remete Szent Pál sírját elpusztítják és az ereklye is a tűz martalékává lesz (*Sepulchrum S. Pauli devastatur a Turcis et Reliquiae incinerantur. – Das Grabmahl des H. Pauli wird von den Türcken zerstöhret und dessen Heiligthum verbrant).* Tartalmilag pontatlan fogalmazás, mert Gyöngyösi leírása szerint pusztán a márvány síremlék fedőlapja törött össze a romboláskor, és a tűz is megkímélte a remeteszentet őrző kápolnát. A tévedés oka talán abban rejlik, hogy a pálosok latinul vezetett és a hiteles leírást tartalmazó rendtörténete kizárólag a renden belül terjedt el. A latin kritikai kiadása nyomtatásban 1988-ban jelent meg.

78. Ismeretlen művész:
A törökök feldúlják Remete Szent Pál sírját,
XVII. század, papír, rézmetszet, 11,6x6,5 cm
(Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, Ltsz.: 69/1951. Gr.)

34. 1526 és a török hódoltság

A pálos kolostorok nagymérvű elnéptelenedése szoros összefüggésben áll az Oszmán Birodalom európai térnyerésével. A Magyar Királyság déli vidékein található kolostorok egy része már a XIV. század folyamán megtapasztalta a harcok okozta létbizonytalanságot. Példaként említhetjük, hogy egy török betörés következtében 1393-ban több kolostor végleg elpusztult, azonban néhány közülük még újból erőre kapván egy ideig tovább működött.

1526 őszén a budaszentlőrinci főkolostor (*monasterium principale*) szenvedte el a legsúlyosabb kárt, hiszen tíz napon át alaposan átkutatták, sok mindent tönkretettek a török katonák, ám a jól elrejtett egyházi felszereléseket nem találták meg, ezeket és Remete Szent Pál kápolnáját sem emésztette el a tűz, bár a márvány szarkofág finoman kifaragott fedőlapja három darabra tört. A kolostor könyvtára is nagy károkat szenvedett, ennek nagyságát Gyöngyösi azzal érzékeltette, hogy ezer forintra becsülte az elpusztított könyvek értékét. Tizenegy kolostort dúltak fel ezekben a napokban.

Buda elfoglalását (1541) követően, illetve a zilált politikai és hatalmi viszonyok következtében a pálos kolostorokban az 1560-as évekre megszűnt az élet. A szerzetesek többsége a felvidéki rendházakba menekült.

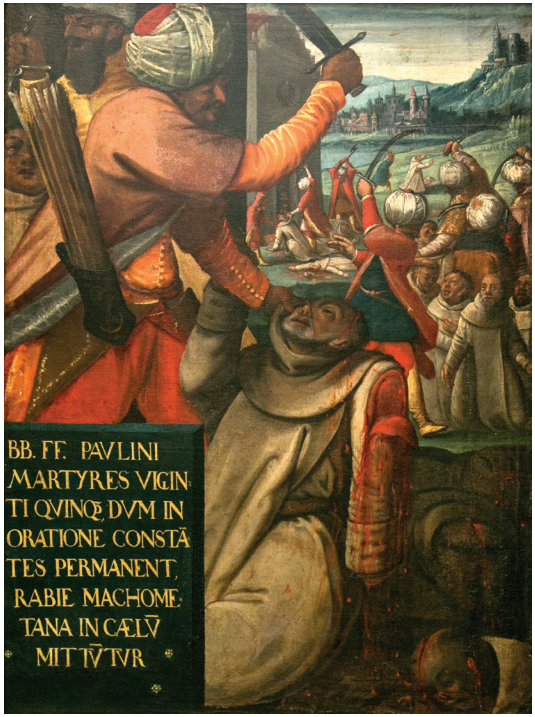

79. 1526-ban kolostoraik feldúlásakor 25, az imádságban állhatatosan kitartó magyar pálos esett áldozatul a fosztogató törökök dühének, vászon, olaj, 145x112x7 cm, XVII. század

(Częstochowa, Képtár, fotó: Török Máté)

35. Csepellényi György, a pálos vértanú

A pálosok vértanúja Csepellényi György (1626–1674) Bittsén született, 1642-ben lett pálos szerzetes. Filozófiai és teológiai tanulmányait követően Pápán volt hitszónok, majd Máriavölgyben és Zoborhegyen alperjel. IX. Kelemen pápa megbízásából 1672-től az ország északkeleti területeit misszionálta társaival együtt, mint a sátoraljaújhelyi pálos kolostor tagja. Miután több falu lakosságát visszatérítette a katolikus hitre, feldühödött protestánsok akkori tartózkodási helyéről, a füzéri plébániáról 1674. március 26-án, Húsvéthétfőn elhurcolták és két hónapos folyamatos kínzás után május 24-én lefejezték. 1689-ben Barilovits Lajos, az általános perjel helyettese a farmosi templomból, ahol addig pihent, a sátoraljaújhelyi pálos-piarista templom Szent Kereszt oldalkápolnájában (I. Rákóczi Ferenc építtette) az oltár alá temettette, teste ma is ott nyugszik. 1974-ben azonosították csontjait, 1989-ben újratemették. Fenesy György egri püspök (1686–1699) kezdeményezésére XI. Ince pápa tiszteletreméltóvá (*venerabilis*) nyilvánította; 1702-ben a rendi nagykáptalan megtárgyalta az ügyet és az iratokat Rómába küldte, de további lépésekre az anyagiak és kellő elszántság hiányában nem került sor, szentté avatásáról Eszterházy Pál generális perjel 1769-ben kövétjárása során XIV. Kelemen pápa előtt ismét beszélt, az eljárás azonban először 1786-ban, másodszor pedig 1950-ben akadt el.

80. Csepellényi György, metszet, Hevenesi Gábor S.J.: Ungaricae sanctitatis indicia. Nagyszombat 1737.
(Szilárdfy Zoltán gyűjteménye, Budapest)

81. A Lyceum-templom homlokzata napjainkban
(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény, fotó: Varga László)

36. A Lyceum-templom

A hódoltság korszakát követően 1686-ban érkeztek a pálosok Pécsre. Megtelepedésükhöz 1698-ban kaptak telket az egykori Budai kapu mellett. Wépy Máté (1710–1748) pálos szerzetes tervezte barokk templomukat és kolostorukat. A templomot Klimó György püspök szentelte fel 1756-ban. A tornyok csak 1779-re készültek el.

A rend feloszlatása után az épület évtizedeken át használaton kívül állt, berendezését széthordták. 1832-ben fél évszázados elhagyatottság után Szepessy Ignác püspök vásárolta meg és újíttatta fel az épületegyüttest a jogi és bölcseletei kar, az ún. Lyceum részére. E korból származik a templom ma is általánosan elterjedt, közismert elnevezése. 1923-tól a Pozsonyból Pécsre települt egyetem temploma lett.

A pálosok 1997-ben kapták vissza templomukat a pécsi egyházmegyétől, 2012-ben pedig az épület tulajdonjoga is visszaszállt a rendre.

82. A Király utca részlete Pécsett a Lyceum-templommal, 1920-as évek, képeslap, ismeretlen fotós felvétele
(Kassai Árpád gyűjteménye, Budapest)

Irodalom:

L. Imre Mária, Lantos Miklós: Lyceum. A pálosok temploma és egykori rendháza. Pécs 2014.

37. A megdicsőült pálosok Pongrácz Ignác könyvében *(1752)*

Pongrácz Ignác 1725-ben a sopronbánfalvi kolostorban lett novícius, és a korabeli szokás szerint még professziója előtt adományt tett a nagyszombati házuk javára. Jó másfél évtized múlva már nosztrei és varannói perjel. A varannói kolostor díszítési munkálataira Johannes Lukas Krackerral szerződött, Kracker festette meg Fráter Györgyöt is (ld. 32. szám). A század derekán pesti perjelként elismert szónok lett, beszédei egy része kéziratban maradt ránk. *Triumphus Pauli* című munkájában Remete Szent Pál életéről, a rendtörténet kiemelkedő eseményeiről és szerzeteseiről írt. A kötetet díszítő egész oldalas metszet Remete Szent Pál megdicsőülését állítja elénk; a metszet részletes elemzése helyett pusztán annyit emeljünk most ki, hogy híres és előkelő származású rendtársait családi címerükkel együtt ábrázolja. Közöttük található „Széchény", azaz a későbbi Széchényi Pál érsek (ld. 44. szám), „Keglevich" vagy a horvátországi nemes „Ratkay", „Eszterhazy" (ld. 43. szám), „Kéry" és a Szentírással kapcsolatban híressé lett „Bátory", azaz Bátori László is.
Gyöngyösi rendi krónikája szerint Bátori László pálos szerzetes (XV. sz. második fele) kedves szavai voltak az alábbiak:

„Kedveseim, készüljetek fel a küzdelemre, és mindenben jövevénynek tekintsétek magatokat a földön. Nézzétek az idő állhatatlanságát és a világ bizonytalanságát. Mert, aki elad, olyan, mint aki menekül, és aki vesz, mintha attól félne, hogy majd elveszti. Aki kereskedik, mintha nem tenne szert nyereségre, aki építkezik, mintha nem szándékoznа benne lakni, aki vet, mintha nem aratna, és aki így szőlőt metsz, mintha nem akarna szüretelni és akik nem házasodnak, mintha özvegyek lennének."
Bátori feltehetően iskolamester volt, s az 1450-es években öltötte magára a szerzetesi habitust két tanítványával együtt. Kitűnt tudományával és példás kolostorbeli életével. A rendi krónika szerint engedéllyel vonult ki néhány társával a Hárshegy egyik barlangjába remetéskedni, vagyis a kolostori napirendnél szigorúbb fegyelemben kívánt imádkozni, elmélkedni és kétkezi munkából élni. Az időlegesen vállalt kemény remetéskedés után, amint ez akkoriban szokás volt, visszatértek a szentlőrinci „anyakolostorba". Társai számára másolhatta le (korábbi feltételezés szerint fordította le) a Bibliát és egy legendáriumot. Benger Miklós XVIII. századi rendi történetíró szerint még szentírásma-

83. Pongrácz Ignác: Az Isten által jámbor csellel rászedett Pál diadala, Első Remete Szent Pál rendje kétkötetes évkönyveiből, a Szentírásból és a szent atyákból vett idézetekkel felékesítve [...], a Pálos Rend allegóriája, Sebastian Zeller, pozsonyi rézmetsző metszete, 29,5x19,5 cm, Pozsony 1752. – Triumphus Pauli pio dolo a Deo decepti e duplici volumine annalium Ordinis S. Pauli Primi Eremitae, Scriptura Sacra et Sanctis Patribus [...] adornatus per R. P. Ignatium Pongrácz, Posonii, Landerer, 1752.

(Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Törzsgyűjtemény, 175.216, címlapelőzék)

gyarázatot is összeállított: mindhárom művet magyarul! Írásai, miként sok pálos társának, neki sem maradtak fenn.
Bátori barlangját Bátori-barlang néven 1911-ben tették látogathatóvá, falára az egykori szerzetes tiszteletére fekete márványtáblát helyeztek el, a bejárata előtt kis faházat létesítettek, majd 1931-ben Havran Imre iparművész tervei alapján egy márványoltárt alakítottak ki, amiből mára már csak a márványtábla összetört darabjai maradtak meg.

84. A kötet elhelyezése a kiállításon
(fotó: Takács István)

TRIUMPHUS
PAULI,
PIO DOLO A DEO DECEPTI.
E duplici volumine Annalium Ordinis S. PAULI Primi Eremitæ, Scriptura Sacra, & Sanctis Patribus, Oraculis Summorum Pontificum, effatis Imperatorum, Regum, & Principum, Scriptoribus item Ecclesiasticis, ac Viris Doctis, & Classicis Authoribus adornatus
PER
R. P. IGNATIUM PONGRÁCZ,
Ordinis Sancti PAULI Primi Eremitæ, Venerabilis Conventus Varanoviensis Priorem.
DUM
COMMENTARIUM
IN VITAM
à Divo HIERONYMO Dalmata Purpurato
CONSCRIPTAM
SANCTI PATRIS
PAULI PRIMI EREMITÆ
EJUSQUE
FILIORUM
Tum eorum, qui statum pure Eremiticum, in antris, solitudinibusque solitarium tenuere; tum etiam eorum, qui Eremitico Cœnobiticum egregie conjungentes, professi sunt,
RELIGIOSUM ORDINEM
SANCTI PAULI PRIMI EREMITÆ
PROPONERET,
Et adnexo duplici Operis Indice, altero ad Frontem, Capitum nempe, & Paragraphorum, altero ad calcem ejusdem Operis, Rerum videlicet, & Verborum locupletissimo, legentium illud, eoque utentium commoditati consuleret, sicque publicæ luci donaret.
CUM FACULTATE SUPERIORUM.
POSONII,
TYPIS JOANNIS MICHAELIS LANDERER, TYPOGRAPHI.
ANNO M. DCC. LII.

85. Pongrácz Ignác: Az Isten által jámbor csellel rászedett Pál diadala, Első Remete Szent Pál rendje kétkötetes évkönyveiből, a Szentírásból és a szent atyákból vett idézetekkel felékesítve [...] Pozsony 1752. – Triumphus Pauli pio dolo a Deo decepti e duplici volumine annalium Ordinis S. Pauli Primi Eremitae, Scriptura Sacra et Sanctis Patribus [...] adornatus per R. P. Ignatium Pongrácz. Posonii, Landerer, 1752.

(Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Törzsgyűjtemény, 175.216)

Irodalom:

Irodalom: Rózsa György: Grafikatörténeti tanulmányok. Fejezetek a magyar vonatkozású grafikai ábrázolások múltjából. Budapest 1998, 39–40. (52. szám), Művészettörténeti Füzetek 25.

38. Inventarium: középkori oklevelek kivonatai (1753)

A kézirat a pálos kolostorok levéltáraiban őrzött középkori oklevelek kivonatait tartalmazza az 1700-as évek közepén készült másolatban. A kötet létrejöttének körülményei ismeretlenek.
Gyöngyösi Gergely generális perjel korában (1520–1522) vizitációs körútjain (részben az elődei által megkezdett munkát folytatva) rendszeresen összegyűjtötte a rendtörténet és a birtokok szempontjából fontosnak ítélt okleveleket egy-egy adott kolostorban, és tartalmukat tömören összefoglalta (ezek az ún. *regeszták*); ezt a gyűjteményét a *Vitae fratrum* című rendtörténetének bevezetőjében meg is említi. 68 kolostor anyaga őrződött meg ebben a formában. Ez a kézirat ma a budapesti Egyetemi Könyvtár kincse (Cod. Lat. 115; ld. 26. szám).
A Pécsett őrzött késői másolat a török megszállás után a régi kolostorai nyomát a visszatelepülés szándékával kereső rend céljait szolgálhatta és egyben bizonyíték arra, hogy a renden belül élénk könyv- és iratforgalom volt, aminek következtében ez a fontos összeállítás szorgos másolás útján több helyre eljuthatott.

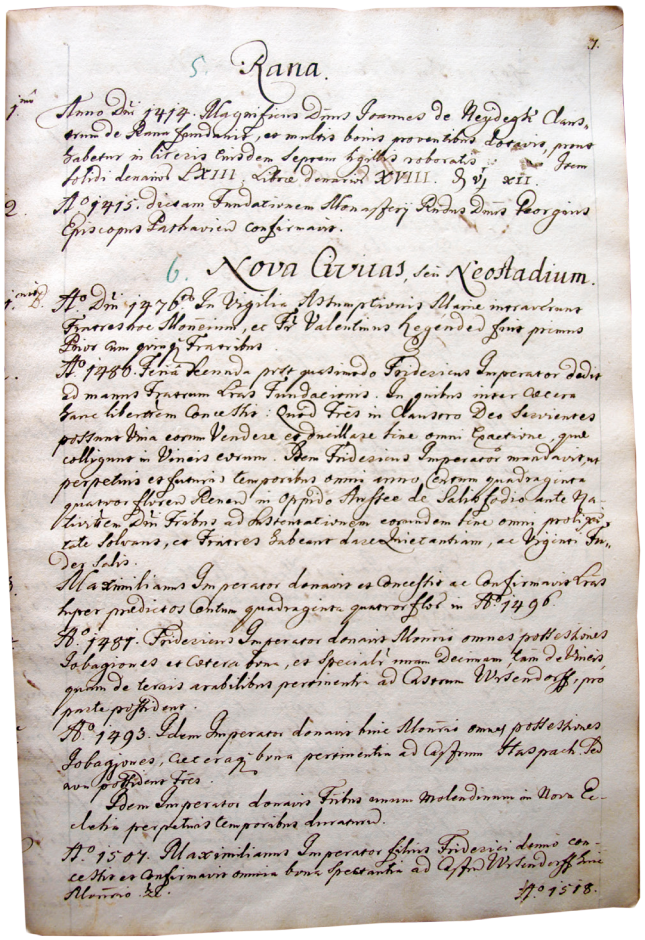
5. Rana.

Anno Dñi 1419. Magnificus Dñus Joannes de Heydegk Cons. ... de Rana ... Et ... mortuus bona sua ... Joannis ... Item ... denarii LXIII. Item denarii XVIII. ... xii.

Anno 1475. ... Fundatricem Monasterij ... Dñus Georgius Episcopus Barbarien. confirmavit.

6. Nova Curia, seu Neostadium.

Anno Dñi 1376. ... Virginis Assumptionis Mariæ instituerunt Fratres hoc Monasterium, ac Pr. Valentinus legendæ Missæ primus ... cum ... Fratribus.

Anno 1486. ... Rex Hungariæ pridie quam ... Fridericus Imperator ... ad manus Fratrum suæ Fundationis. In quibus inter cætera ... Ecclesiam Canuchi. Quod Fres in Claustro Des servientes ... Vineæ eorum Vendere ... Item omni Quatrine, quæ colligunt in Vineis eorum. Item Fridericus Imperator mandavit, ... perpetuis et futuris temporibus omni anno Ecclesiæ quadraginta quatuor ... Renos in oppido Austriæ de Salzburg ... Fratres ... Item Dñi Fratres ad substentationem eorundem Fratrum omni ... Deg Sales.

Maximilianus Imperator donavit et concessit ac confirmavit suis ... quadragenas quatuor ... 1496.

Anno 1487. Fridericus Imperator donavit Monasterio omnes ... Jobagiones et cætera bona, et specialiter ... Decimam tam de Vineis ... de terris arabilibus pertinentes ad Asperum Wisendorff, pro ... possidend.

Anno 1493. Idem Imperator donavit huic Monasterio omnes ... Jobagiones, cum cæteris bonis pertinentes ad Castrum Hasspach. Item ... Fres.

Idem Imperator donavit Fratribus omnia Molendinum in Nova Ecclesia perpetuis temporibus duraturum.

Anno 1504. Maximilianus Imperator ... Friderici domo ... Ecclesiæ ... confirmavit omnia bona ... ad Castrum Wisendorff ... Monasterio &c.

Anno 1518.

86. Inventarium, 1753(?) – A kötet borítójára ragasztott, helyenként sérült címke: Ungara religio sancti Pauli anachoretae antesignani e Thebaide [...], quo subsidio et natione sua Hungara [...] liber hic continet

(Pécsi Püspöki Levéltár, Kéziratos kötetek gyűjteménye, 92/b, p. 7)

39. Az élet és a halál könyve *(1755)*

Az 1755. év júniusának napjaiban egy ismeretlen pálos, akinek neve B betűvel kezdődött, állította össze régi, nemcsak a pálosokra jellemző szerzetesi szokás szerint a pálos rendtartományok (magyar, lengyel, rajnai-sváb, isztriai, horvát, osztrák) névtárát, amelyben a legfontosabb adatokat rögzítette. Vörös tintával a születési idő, a rendbe lépés, a fogadalmak (szerzetesi *professio*) letételének időpontja mellett fekete tintával a halálozás helye és ideje találhatók. A jegyzék érdekességét és fontosságát az jelenti, hogy az 1755-ben felvett adatokat sok név esetében tovább vezették, és az 1786-ban bekövetkezett feloszlatás után is számos alkalommal figyelemmel voltak egymásra: a legkésőbbi bejegyzés 1833-ból származik, ekkor egy 88 éves pálos halt meg Pozsonyban, előtte pedig egy horvát szerzetes 1827-ben, Szekszárdon.

A kézirat utolsó lapján táblázat foglalja össze a rendtartományokat: 1748-ban 48 konventben és 29 kisebb házban, összesen tehát 77 helyen éltek pálosok.
A pécsi kolostor feloszlatásakor szintén találtak egy névjegyzéket az elhunyt szerzetesekről, amelyet jegyzőkönyvbe is vettek.

87. Az élet és a halál könyve, avagy Első Remete Szent Pál magyar rendtartománybéli testvéreinek jegyzéke [...], amelyet B. fráter állított össze 1755-ben, a júniusi napokban – Liber vitae et mortis sive cathalogus fratrum ordinis Sancti Pauli primi eremitae almae provinciae Hungaricae juxta senium emissae professionis actu vivorum et mortuorum conscriptus a f. n. B. anno 1755. diebus mensis Junii

(Pécsi Püspöki Levéltár, Kéziratos kötetek gyűjteménye, 92/c, számozatlan utolsó lap)

Irodalom:

Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány monostorai. I–III. Az anyagot gyűjtötte Gyéressy Béla, sajtó alá rendezte ifj. Entz Géza, Henszlmann Lilla, Sármány Ilona, Tóth Melinda, a bevezetést és az egyes fejezetek előszavát írta: Hervay Ferenc. Budapest 1975, 1976, 1978. II., 297–299. (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV).

40. Csúzy Zsigmond

Csúzy Zsigmond (1660 körül–1729) pálos szerzetes, hitszónok, a későbarokk retorika népies változatát képviselte, sokszor tudatos nyelvújító igyekezettel. Beszédei főként az egyszerű hívekhez, parasztokhoz, mezővárosi polgárokhoz, kisnemesekhez szólnak. Gyakran emlegeti a dicső múltat, szövegeire jellemző az erős Mátyás-kultusz. Stílusát leleményesség, szemléletesség és elevenség jellemzi, ugyanakkor a vaskosabb hang, a drasztikus, népi humor sem idegen tőle. 1702-ben az erdélyi misszióhoz került, majd a sátoraljaújhelyi kolostorban élt. Tábori papként részt vett Rákóczi szabadságharcában, 1711-ben a sajóládi kolostor jószágkormányzója, majd a rendtartomány titkára, 1714–1717-ben pedig a pápai rendház perjele lett. 1720-ban Pesten lett lelkész, majd hitszónok Pécsett, 1721-ben elefánti alperjel, majd Máriavölgyben, 1725-től ismét Pápán és Sajóládon működött.

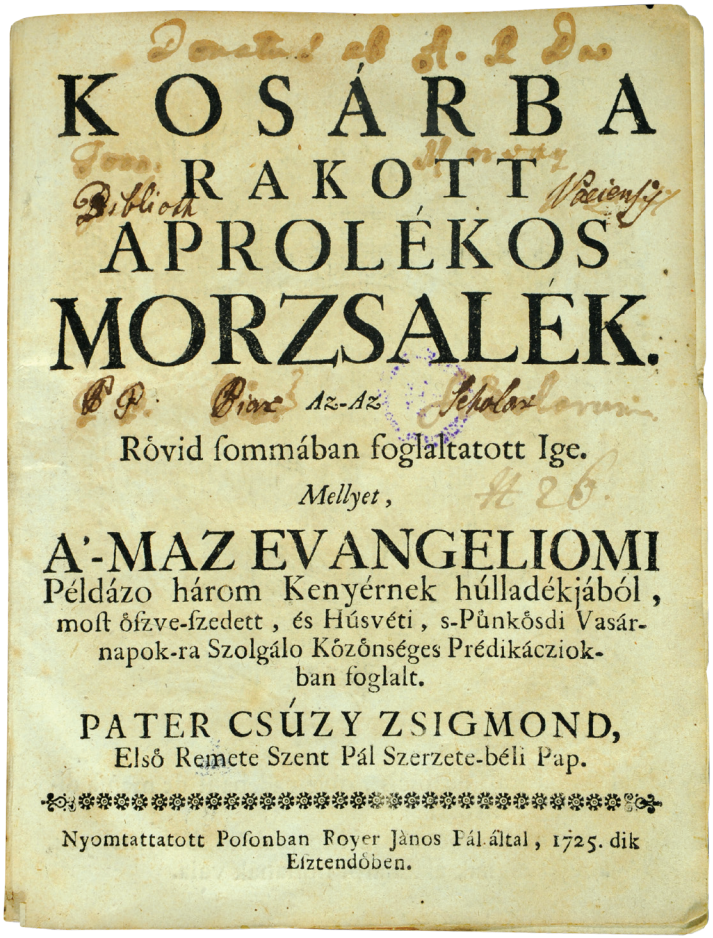

KOSÁRBA
RAKOTT
APROLÉKOS
MORZSALÉK.

Rövid ſommában foglaltatott Ige.

Mellyet,

A'-MAZ EVANGELIOMI
Példázo három Kenyérnek húlladékjából,
moſt öſzve-ſzedett, és Húsvéti, s-Pünkösdi Vasárnapok-ra Szolgálo Közönséges Prédikáczioкban foglalt.

PATER CSÚZY ZSIGMOND,
Első Remete Szent Pál Szerzete-béli Pap.

Nyomtattatott Poſonban Royer Jànos Pál által, 1725. dik Eſztendöben.

88. Csúzy Zsigmond: Kosárba rakott apólékos morzsalék [...], prédikációgyűjtemény, címlap, Pozsony, 1725.

(Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Törzsgyűjtemény, 809.020)

Csúzy Zsigmond:
Galamb képében
prédikáció részlete, 1724

„Valaminthogy pedig a galamb irtózik a ragadozó ölyvtől és a dögtől, és a jó illatokban s tisztaságokban gyönyörködik, úgy akinek szívében szent malasztja által megfészkellik a Szentlélek Isten, irtózik s távozik az a pokolbéli ragadozó kányától, utálja a feslettségek dögletességét, és ellenbe kedvelli a szívnek tisztaságát, a tiszteletnek és a böcsületnek, a szép hírnek és a jó névnek gyönyörűséges illatját; nagyon kedve telik pedig a szép szeretetnek rózsáiban, az alázatosságnak violáiban és a feddhetetlen szüzesség s tisztaság szép fehér liliomiban."

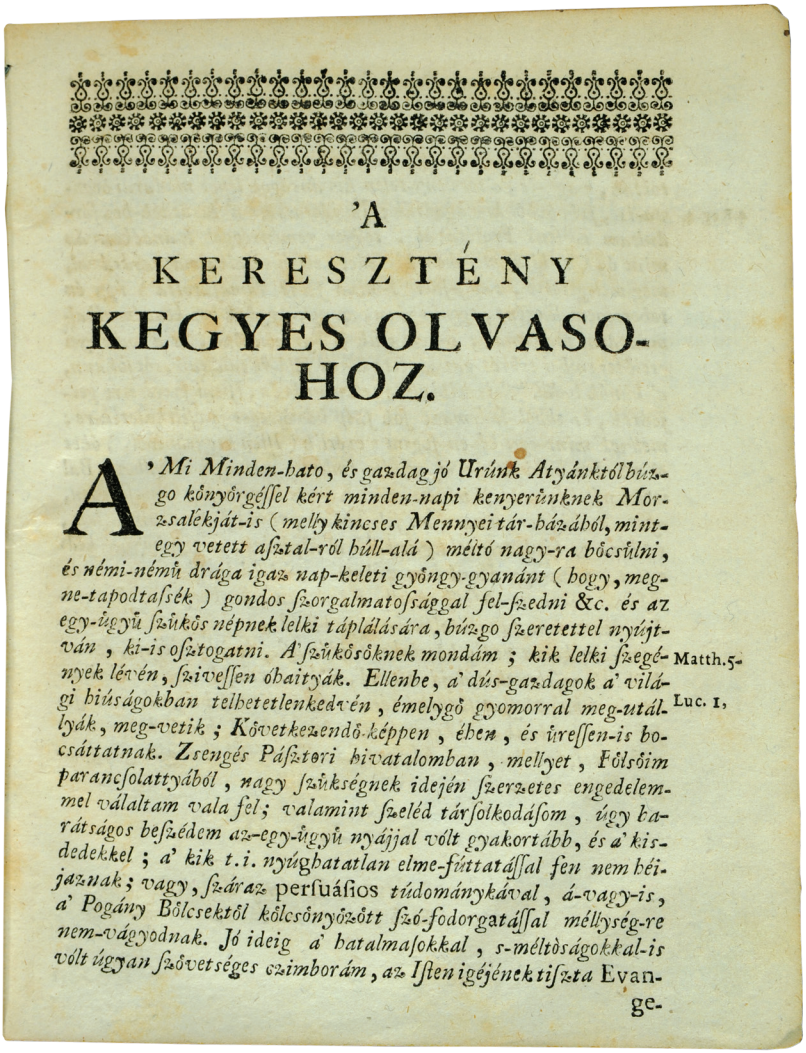

'A
KERESZTÉNY
KEGYES OLVASÓ-
HOZ.

A' Mi Minden-hato, és gazdag jó Urunk Atyánktól búzgo könyörgéssel kért minden-napi kenyerünknek Morzsalékját-is (melly kincses Mennyei tár-házából, mint egy vetett asztal-ról hull-alá) méltó nagy-ra bőcsülni, és némi-némű drága igaz nap-keleti gyöngy-gyanánt (hogy, meg-ne-tapodtassék) gondos szorgalmatossággal fel-szedni &c. és az egy-ügyű szükös népnek lelki táplálására, búzgo szeretettel nyújtván, ki-is osztogatni. A' szükösöknek mondám; kik lelki szegé- Matth. 5.
nyek lévén, szivessen óhajtyák. Ellenbe, a' dús-gazdagok a' világi bíúságokban telhetetlenkedvén, émelygő gyomorral meg-utál- Luc. 1,
lyák, meg-vetik; Következendő-képpen, éhen, és üressen-is bocsáttatnak. Zsengés Pásztori hivatalomban, mellyet, Fölsőim parancsolattyából, nagy szükségnek idején szerzetes engedelemmel válaltam vala fel; valamint szeléd társolkodásom, úgy barátságos beszédem az-egy-ügyű nyájjal volt gyakortább, és a' kisdedekkel; a' kik t.i. nyúghatatlan elme-fúttatással fen nem héjjaznak; vagy, száraz persuásios tudománykával, á-vagy-is, a' Pogány Bölcsektől kölcsönyözött szó-fodorgatással mélység-re nem-vágyodnak. Jó ideig a' hatalmasokkal, s-méltóságokkal-is volt úgyan szövetséges czimborám, az Isten igéjének tiszta Evan-
ge-

Irodalom:
Lukácsy Sándor [összeáll.]: A tűz cselekedetei. Pécs 2000, 90–91. – [Diós István]: Csúzy Zsigmond, in: Magyar Katolikus Lexikon, 2. kötet, Budapest 1993, 498. – Nagy Imre: Csúzy Zsigmond, in: Új Magyar Irodalmi Lexikon, 1. kötet, Budapest 1994, 389.

89. Csúzy Zsigmond: Kosárba rakott apólékos morzsalék [...], prédikációgyűjtemény, ajánlás részlete, Pozsony, 1725.

(Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Törzsgyűjtemény, 809.020)

41. Alexovics Vazul

Alexovics Vazul (1742–1796) a legnagyobb pálos hitszónok, szerb, görög-keleti vallású családba született, később katolizált, majd Márianosztrán, 1765-ben belépett a pálos rendbe. Pápán, Pécsett tanult, majd tanított Pécsett és Pesten, Nagyszombatban. 1786-ban a rend fölöszlatása után Pestre rendelték vasárnapi magyar hitszónoknak, 1792-től tanárként tevékenykedett. Beszédeiben a felvilágosodás, a racionalista gondolkodás, a hitetlenség és az erkölcsi romlás ellen harcolt.

Alexovics Vazul:
Közelíts a jászolhoz!
prédikáció részlete, 1789.

„Oh te kényes, puha lélek, ki testedben a legkisebb alkalmatlanságot sem akarod érezni! Ide közelíts, a jászolhoz! […] Nézd az Istent, kényes lélek, remeg a hideg mián, sír-rí fájdalmában, a szelektől általjáratik, kínozza kisded tagjait az üdőnek kegyetlensége. S nem pirulsz el ezent látván? Oh te hívságos, pépes lélek, kin ragyog, fénlik, suhog az ezüstös, aranyos ruházat, kinek fej- s test cifráztatására már nem szőhet elegendő ékességet…"

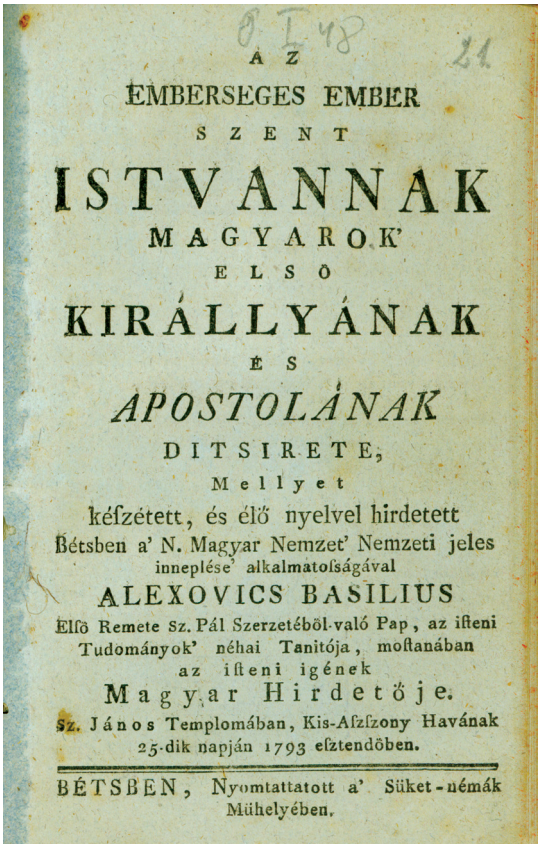
AZ
EMBERSEGES EMBER
SZENT
ISTVÁNNAK
MAGYAROK'
ELSŐ
KIRÁLLYÁNAK
ÉS
APOSTOLÁNAK
DITSIRETE,
Mellyet
kéſzétett, és élő nyelvel hirdetett
Bétsben a' N. Magyar Nemzet' Nemzeti jeles
inneplése' alkalmatoſságával
ALEXOVICS BASILIUS
Első Remete Sz. Pál Szerzetéből-való Pap, az iſteni
Tudományok' néhai Tanitója, moſtanában
az iſteni igének
Magyar Hirdetője.
Sz. János Templomában, Kis-Aſzſzony Havának
25-dik napján 1793 eſztendőben.
BÉTSBEN, Nyomtattatott a' Süket-némák
Műhelyében.

90. Az emberséges ember Szent Istvánnak magyarok' első királlyának és apostolának ditsirete […], Bécs, 1793.

(Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Törzsgyűjtemény, 281.850/3)

Irodalom:

Lukácsy Sándor [összeáll.]: Nagykarácsony, kiskarácsony. Pécs 1999, 116. – Közi-Horváth József: A legnagyobb pálos szónok. Győr 1930. – Varga Imre: Alexovics Vazul, in: Új Magyar Irodalmi Lexikon, 1. kötet, Budapest 1994, 26. – Hajdók János: Alexovics Vazul, in: Magyar Katolikus Lexikon, 1. kötet, Budapest 1993, 149.

42. Simon Máté

Simon Máté (1743–1818) pálos szerzetes, majd pécsi egyházmegyés pap. 1763-ban lépett be a rendbe, teológiai doktor lett. Diósgyőri (1772) és tüskevári (1774) lelkészkedés után 1779-ben a székesfehérvári iskola tanára lett. A feloszlatás után Kárászon plébános. Pécsett tanított szentírástudományt 1781 és 1784 között.

Simon Máté:
Örök boldogság
prédikáció részlete, 1800.

„Az a boldogság nem igaz boldogság, melynek örökkévalóságáról nincs elegendő bátorság, bizonyosság. Ugyanis az a félelem, mely az ember szívében találtatna arról, hogy ezen boldogságból valaha kieshetik, a véghetetlen szépségnek látásától idővel megfosztathatik, a véghetetlen jóságnak szeretetétől valamikor megszűnhetik, ez a félelem, mondám, egy olyan méregcsepp volna, mely ezt a gyönyörűség tengerét egészlen keserűvé tenné; egy olyan fullánk vagy tőr volna, mely a boldogúlt léleknek emlékezetét halálra megsértené; egy olyan moly volna, mely a dicsőség ruházatját és palástját éles fogaival megemésztené."

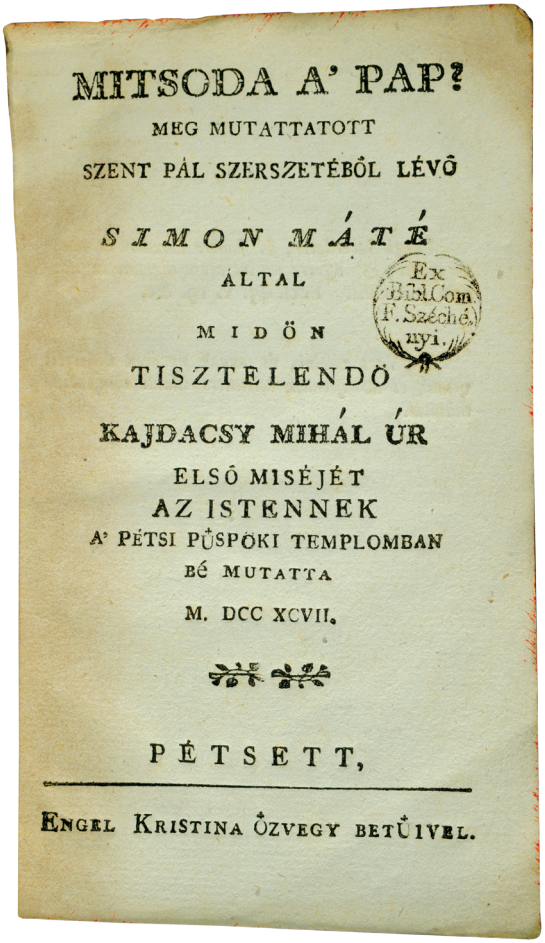
MITSODA A' PAP?
MEG MUTATTATOTT
SZENT PÁL SZERSZETÉBŐL LÉVŐ
SIMON MÁTÉ
ÁLTAL
MIDÖN
TISZTELENDŐ
KAJDACSY MIHÁL ÚR
ELSŐ MISÉJÉT
AZ ISTENNEK
A' PÉTSI PŰSPÖKI TEMPLOMBAN
BÉ MUTATTA
M. DCC XCVII.
PÉTSETT,
ENGEL KRISTINA ÖZVEGY BETŰIVEL.
Ex Bibl. Com. F. Széché. nyi.

91. P. Simon Máté: Mitsoda a' pap? Megmutattatott Szent Pál szerzetéből lévő Simon Máté által [...], címlap, Pécs, 1797.

(Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Törzsgyűjtemény, 820.279)

Irodalom:

Lukácsy Sándor [összeáll.]: Fénylik a nap fényességgel. Pécs 2004, 168. – [Diós István]: Simon Máté, in: Magyar Katolikus Lexikon, 12. kötet, Budapest 2007, 131.

43. Eszterházy Pál László püspök

Eszterházy Pál László galántai gróf (1730–1799), 1746-ban lépett be a pálos rendbe. Római tanulmányai befejeztével hazajött, és 1761-ben és 1764. szeptember 23-án tartományi perjel lett, 1769-ben pedig általános perjel. 1776-ban címzetes püspök lett Vácott, majd nagyprépost, 1780. június 23-ától pedig pécsi püspök.
A Pécs melletti üszögi kastélyból 1781. május 29-én érkezett Eszterházy a város határához, majd szerzetesi habitusát a pálos kolostorban letéve öltötte magára a püspöki öltözetet.

„Ma, midőn a pécsi megye örömére,
Eszterházi Pál lép püspöki székére,
Hol fényes tisztének terhes kormányára
Dőlvén, osztogatja áldásit nyájára.
[...]
Vélte, hogy magános ájtatosságában,
Töltheti napjait szent Pál barlangjában,
[...]
Ó, láttam, barátim, szomorú képéről
Könyvét hömpölögni atyai szemétől,
Midőn el kellett hagyni klastromait,
Utolszor ölelvén szerzetes fiait!
[...]"

92. Dorffmaister István: Eszterházy Pál László püspök, vászon, olaj, keret nélkül: 68x53,5 cm (kerettel: 80x65 cm), 1791.
(Pécsi Püspöki Palota, fotó: Török Máté)

Irodalom:
Ányos Pál: Galanthai Gróf Eszterházi Pálnak pécsi püspökségre lett felemeltetését inneplő versek, 1781, részletek. – L. Imre Mária, Lantos Miklós: Lyceum. A pálosok temploma és egykori rendháza. Pécs 2014, 13.

44. Széchényi Pál érsek

Széchényi Pál 1662-ben lépett be a pálos rendbe, bécsi (filozófia) és római (teológia) tanulmányok után 1673-ban teológiai tanár lett a frissen alapított rendi teológián Nagyszombatban. Ezzel párhuzamosan bánfalvai perjelként és rendi tanácsosként kamatoztatta tudását. Tevékenysége elismeréseképpen 1676-ban pécsi, 1687-ben veszprémi püspök és 1703-ban kalocsai érsek lett. Közvetítő tevékenységét a bécsi udvar és II. Rákóczi Ferenc között nem koronázta siker, bár erőfeszítéseit mindkét fél méltányolta. 1710-ben, az óhajtott béke létrejötte előtt halt meg; Sopronbánfalván temették el a pálosoknál, 1811-ben vitték át a nagycenki családi sírboltba, ahol teteme mumifikálódott állapotban maradt meg mind a mai napig.

Irodalom:
Sarbak Gábor: Szerzetes és főpap. Széchényi Pál érsek és rendje, in: Kristóf Lilla Alida, Tóth Vilmos (szerk.): Széchényi Pál érsek emlékezete. Adalékok az életúthoz és a nagycenki múmia vizsgálatának eredményei. Győr 2012, 34–39. – Bitskey István: Széchényi Pál, in: Új Magyar Irodalmi Lexikon, 3. kötet, Budapest 1994, 1920–1921.

93. ***Ismeretlen festő: Széchényi Pál, vászon, olaj, XVIII. sz.***

(Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz.: 42, fotó: Kardos Judit)

45. Virág Benedek

Virág Benedek (Dióskál, 1754–Buda, 1830), a „szent öreg", pálos szerzetespap, tanár; költő, író történetíró, műfordító, a „tabáni remete". A pálos rend feloszlatásakor előbb a székesfehérvári egyházmegye papja lett, majd Pestre költözött és nevelő lett a Batthyány családnál. Később betegsége miatt lemondott nevelői állásáról, s Budára vonult vissza. Haláláig nagy szegénységben a Tabánban élt. A magyar ódaköltészetnek Berzsenyi Dánielig a legnagyobb mestere.

Legismertebb munkája, a sokszor antológiákban is szereplő *Békesség-óhajtás* című költeménye:

„Szállj le felséges palotád egéből
Béke! mennyeknek koronás leánya!
Szállj le s Európánk mezején jelenj meg
Már valahára!"

[...]

(Ld. még 61. szám)

94. Virág Benedek, papír, rézmetszet, 125x97 mm, lapméret: 312x228 mm
(Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Plakát-és Kisnyomtatványtár, Metszet 45e/398)

95. Donát János: Virág Benedek, olaj, vászon, 59×49 cm, 1815.
(Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Ltsz.: 92.)

Irodalom:

Virág Benedek poétai munkáji, Budapest, 2011 (Régi Magyar Költők Tára, XVIII. század) – Mezei Márta: Virág Benedek, in: Új Magyar Irodalmi Lexikon, 3. kötet, Budapest 1994, 2259–2260. – Márkus Ferenc: Virág Benedek, in: Magyar Katolikus Lexikon, 15. kötet, Budapest 2010, 233–235.

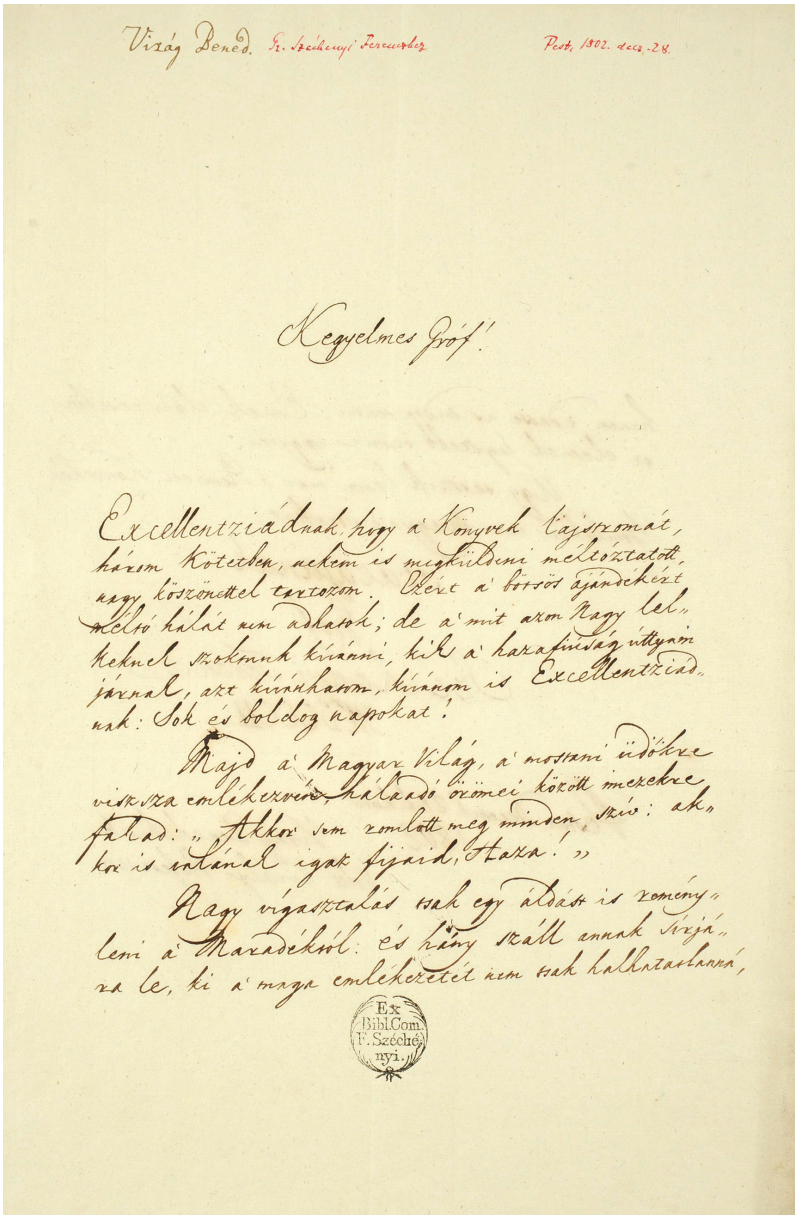

Virág Bened. Gr. Széchenyi Ferencnek Pest, 1802. decz. 28.

Kegyelmes Gróf!

Excellentziádnak, hogy a Könyvek Lajstromát, három Kötetben, nekem is megküldeni méltóztatott, nagy köszönettel tartozom. Ezért a bőtsös ajándékért méltó hálát nem adhatok; de a mit azon Nagy lelkeknek szoktunk kívánni, kik a hazafiúság útjain járnak, azt kívánhatom, kívánom is Excellentziádnak: Sok és boldog napokat!

Majd a Magyar Világ, a mostani üdőkre visszaemlékezvén, hálaadó örömei között imezekre fakad: „Akkor sem romlott meg minden szív: akkor is valának igaz fijaid, Haza!"

Nagy vigasztalás csak egy áldást is remény-leni a Maradéktól: és hány száll annak sírjára le, ki a maga emlékezetét nem csak halhatatlanná,

Ex Bibl. Com. F. Széchényi.

A Magyar Nemzeti Könyvtár megalapításakor, 1802-ben a nyomtatott katalógusok első három kötetét Széchényi Ferenc saját költségén küldte szét több mint ötszáz példányban. Magyarországi és külföldi, kultúrával és tudománnyal foglalkozó, ill. azt pártfogoló személyek kaptak belőle, így Virág Benedek is. A költő itt közölt levele a 600 válaszként kapott levél egyike, amelyet Széchényi kapott. – (Deák Eszter)

*96. **Virág Benedek gróf Széchényi Ferencnek, 1802, autográf kézirat***

(Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Kézirattár, Levelestár, f. 1r)

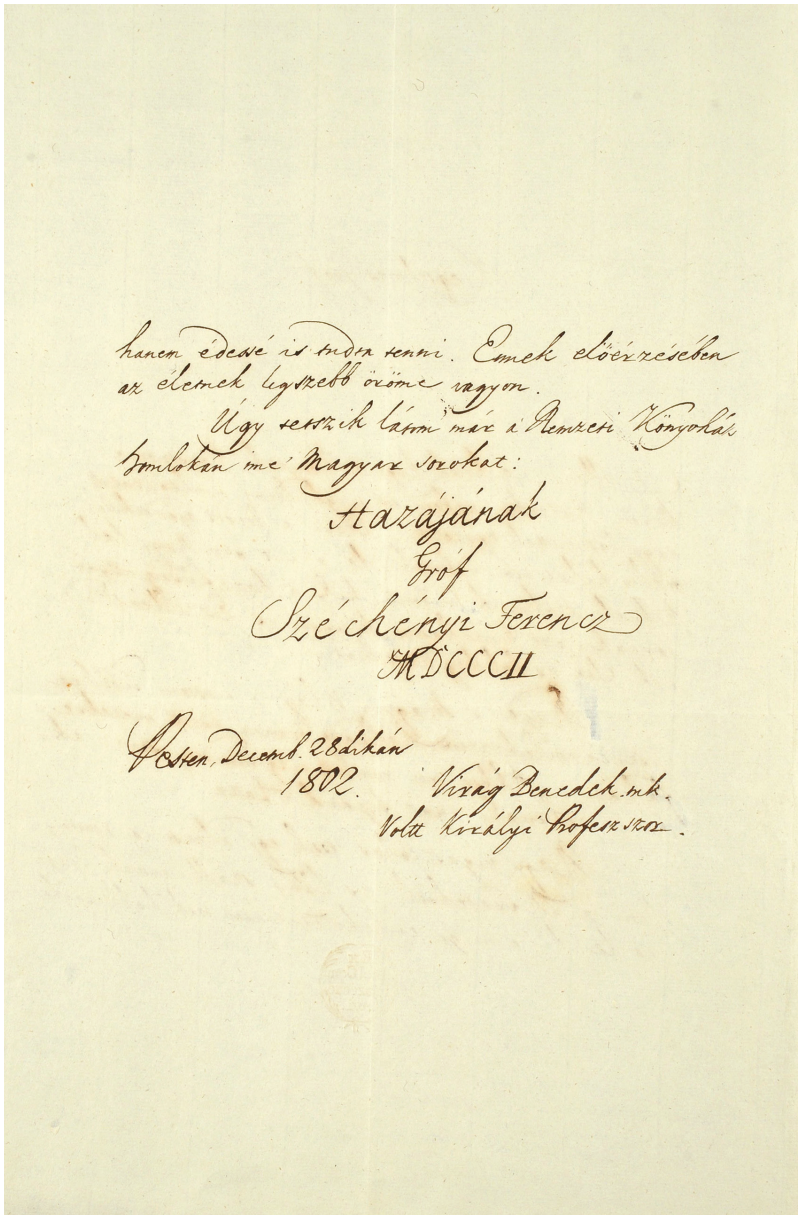

97. Virág Benedek gróf Széchényi Ferencnek, 1802, autográf kézirat

(Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Kézirattár, Levelestár, f. 1v)

hanem édessé is tudta tenni. Ennek elöérzésében az életnek legszebb öröme vagyon.

Úgy tetszik látom már a Remzeti Könyvház homlokán imé Magyar sorokat:

Hazájának
Gróf
Széchényi Ferencz
MDCCCII

Pesten, Decemb. 28dikán
1802. Virág Benedek mk.
Voltt Királyi Professzor.

46. Ányos Pál

Ányos Pál (1756–1784) költő, pálos szerzetes, 1772-ben lépett be a rendbe. A máriannosztrai kolostorban még novíciusként kötött barátságot a nála néhány évvel idősebb Virág Benedekkel, aki értő kritikusként figyelte költői próbálkozásait. A nagyszombati egyetemen tanult teológiát. Barátai voltak a kor neves írói: Bessenyei György, Barcsay Ábrahám és Orczy Lőrinc is. Bessenyei György elképzelése szerint Ányos Pál lett volna a tervezett Magyar Hazafiúi Társaság másodtitkára. A világi élet vonzásától tartva rendi elöljárói 1781-ben, 1780-as pappá szentelése után a felsőelefánti kolostorba helyezték, ahonnan azonban elvágyódott: tanítással akarta szolgálni rendjét és nemzetét. 1782-ben a székesfehérvári rendházba került, ahol rábízták a pálos gimnázium első, grammatikai osztályát. Itt ismét találkozott Virággal, akinek tanártársa lett. Súlyosbodó betegsége egyre inkább gátolta tanári munkájában.

Élete utolsó időszakát Veszprémben töltötte; a veszprémi ferences templom kriptájában temették el. Korai halála a felvilágosodás kori magyar irodalom legnagyobb vesztesége: sokszínű költészete sokban Csokonai későbbi életművével rokon. Munkáit, mintegy negyven lírai költeményt és közel félszáz verses levelét, először Batsányi János adta ki.

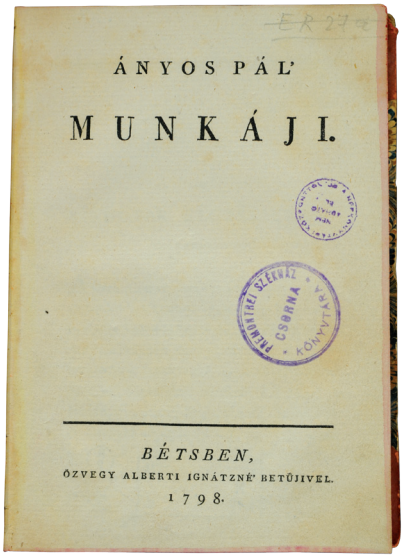
ÁNYOS PÁL'

MUNKÁJI.

BÉTSBEN,
ÖZVEGY ALBERTI IGNÁTZNÉ' BETŰJIVEL.
1798.

98. Ányos Pál' munkáji, címlap, Béts, 1798.
(Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Törzsgyűjtemény, 814.283, f. 1v)

99. Ányos Pál autográf levele aláírással ►
(Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Kézirattár, Levelestár)

Irodalom:

Várhelyi Ilona: Alexovics Vazul, in: Magyar Katolikus Lexikon, 1. kötet, Budapest 1993, 330. – Mezei Márta: Ányos Pál, in: Új Magyar Irodalmi Lexikon 1. kötet, Budapest 1994, 47–48. – „Higgy, remélj, szeress!" Ányos Pál versei, szépprózai írásai és levelei, sajtó alá rend., a jegyzeteket összeáll.: Jankovics József és Schiller Erzsébet, az utószót írta: Jankovics József. Veszprém 2008 (Vár ucca műhely könyvek).

Meg botsásson az Ur, hogy versekkel kezdettem levelemet, mert
nem illett volna erről a Nagy Universitásról tsak puszta levelet
küldeni; meg kellet mutatni, hogy még Mátyás Palotájában tu
dunk Magyarol, és hogy nem tsak Debreczenbe vannak Poeták. —
És ugyan meg vallom hogy igen szeretem, és bötsülöm azokat
a felebarátainat, ámbár a Hit dolgába külömbözünk is,
mert ez a Külömbség korán sem elégséges ok arra, hogy a
Köszönséges emberi társosságot fel bontsa; hogynk mi az
Istent a hit Dolgába bironak lenni, mi pedig szeressük egy
másba az igaz érdemeket. — Tu Grotius, Volfius, Puffen
dorfot, Neftont, Popét, Buddeus, ámbár reformátusok is
még is nagyra bötsülöm, és tsudálom nagy elmejeket, a mi
Tudósinkat pedig tsak azért hogy Pápisták, még nem imádom.
E' verseimet pedig tsak futva irtam, mivel nem régen szállottam
le a kotsirol, és nem volt idöm a hozzas elmélkedésre, más
alkalmatossággal igérem, hogy talám pallérozattabbakat fogok
irni. — Az Urnak kegyességére minden tsepp emlékezet abbol
a szép ajándékából, leg elsö poharat is Uri házának egéssé
géért fogom inni. Éljen azanba az Ur egéz Nemes házával
boldogul szivemböl kivánom! — És ha Budára jön, el ne
mulassa meg látogatni azt ki meg nem szünhet lenni

Drága kedves Inspector Uramnak

igaz barátya 's szolgája
Ányos Pál
Elsö Remete Sz. Pál Rendén levö
szerzetes
Mf.

47. Verseghy Ferenc

Verseghy Ferenc (1757–1822) pálos szerzetest leginkább a Marseillaise első fordítójaként (*A marsziliai ének*), valamint a jottista-ipszilonista háborúban Révai Miklóssal szemben az ypszilonista álláspontot hirdető nyelvészként ismerjük.
1778-ban lépett be a pálos rendbe, 1779 és 1784 között a budai egyetemen tanult. Bessenyei köréhez, Ányoshoz, Kreskayhoz csatlakozott. 1781-ben szentelték pappá, később filozófiából és teológiából is megszerezte a doktori címet. 1784-től pesti magyar hitszónok volt. 1785-ben jozefinista, deista, polgári utilitarista prédikációiban a tolerancia, az Egyháztól elválasztott laikus állam mellett érvelt. Rendjének feloszlatása után 1786-tól óbudai helyőrségi lelkész lett, majd 1788-tól a tábori főpap titkára a török háborúban, ahonnan súlyos betegen tért haza. Budán telepedett le, alkalmi nyomdai, fordítói munkákat vállalt, tankönyveket ír, nevelőként tevékenykedett.

1794 júliusában Hajnóczy beszervezte a magyar jakobinus mozgalomba; halálra ítélték, de kegyelmet kapott. 1794-től 1803-ig Kufsteinben, Grazban és Spielbergben raboskodott. Sokirányú érdeklődése a költészettől a Káldi-féle bibliafordítás héber és görög eredeti alapján való nyelvi modernizálásának tervén keresztül II. József németből fordított, kéziratban maradt életrajzáig és filozófiai szótár szerkesztéséig terjed; és ő volt Goethe első magyar fordítója is.

100. ***Verseghy Ferenc levele Dréta Antalhoz, a 70. zsoltár fordítása a második oldal verzóján, autográf kézirat, 1821.***
(Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Kézirattár, Levelestár, f. 2r)

Irodalom:
Kecskeméti Gábor: Verseghy Ferenc, in: Új Magyar Irodalmi Lexikon, 3. kötet, Budapest 1994, 2245–2247. – [Diós István]: Verseghy Ferenc, in: Magyar Katolikus Lexikon, 14. kötet, Budapest 2009, 993–994.

A' LXX. Zsoltár.

In te Domine speravi: non confundar in aeternum.

Uram! Tebenned bízok én;
ne vallyak szigyent mindörökké!
2. Önn igazságodért ragadgy ki, ments meg,
hallgass meg, 's üdvözits meg engemet.
3. Erős oltalmam légy nekem;
légy fokhelyem, hol segedelmet mindég lellyek.
Örzököt paranczolván nekem,
kőszálam, 's menedékes váram vagy.
4. Kezébül a' gonosznak, Istenem! ragadgy ki;
markábúl az istentelen törvényszegőnek.
5. Mert Te Uram! vagy eggy reményem,
Te ifiú koromtúl fogva bizodalmam.
6. Anyám' méhében voltál már oltalmam;
keblébül Te vontál ki e' világra!
Tenéked zeng örökké hálaénekem.
7. Sokan csudának néznek engemet;
látván hogy erős fokhelyem vagy.
8. Dicséreteddel tellyenek meg ajakim;
naponkint énekelvén nagy dücsődöt.
9. Ne vess meg engem' vénségemben;
ne hadgy el, ha erőm hanyatlik.
10. Mert ellenségim követ fúnak ellenem;
tanácsot tartanak, kik lezbe vettek éltemet.
11. Azt mondgyák ők: „elhagyta őt az Isten!
„üzzétek, ragadgyátok meg! Nincs a' ki mentse."
12. Ne távozz töllem Jehovah!
Siess, én Istenem! segedelmemre.
13. Romollyanak meg szigyenszemmel
éltemnek ellenségei;
csúfságba, gyalázatba essenek,
kik romlásomban fáradoznak.

14. Azonban

48. Kreskay Imre

Néhány évig Baranyában élt, s két évig Pécsett a rend jószágkormányzója is volt Kreskay Imre (1748–1809) pálos szerzetes. Pécsett ismerkedett meg Virág Benedekkel is. Kreskay 1763–1764 körül, mint maga írta, megutálva a világ csalfaságait és bűneit, Pozsonyban lépett be a pálosok közé. Már fiatalon jól beszélt franciául, latinul és olaszul.

Elöljárói utasítására Molnár Elek szerzetestársával beutazta Itália és a német területek nagy részét, majd Bécsen át visszatért hazájába. 1777 körül Pestre került, ahol a rend könyvtárnoka lett, s az akkor ébredező irodalmi élet minden mozzanatában részt vett. Kreskay lett volna a szerveződő Hazafiúi Magyar Társaság titkára.

Mint költő a klasszikus formák helyett „a magyar verseknek az együtthangzásban találandó örökös tulajdonságát" pártolta. 1780-ban Szatmárra került, ahol a rendház elöljárója lett, az iskolaigazgató feladatát is ellátta és könyvtároskodott. Rendje feloszlatása után mint világi pap Sasvárra került, majd több helyen működött nevelőként is.

AZ
1795.
ÚJ
ESZTENDŐRE
KÉSZÜLT
VERSEK.
PESTEN
Nyomtattatott Patzkó Ferentz Betűivel.

*101. **Kreskay Imre: Az 1795. új esztendőre készült versek, Pest, Patzkó Ny., [1794.], címlap***

(Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Törzsgyűjtemény, 189.371)

Irodalom:

Szilágyi Márton: Kreskay Imre, in: Új Magyar Irodalmi Lexikon, 2. kötet, Budapest 1994, 1150. – Várhelyi Ilona: Kreskay Imre, in: Magyar Katolikus Lexikon, 7. kötet, Budapest 2002, 468.

49. A pesti pálos könyvtár

A török uralom alóli felszabadulás (1686, Buda) után a Felvidék töröktől megkímélt kolostorai mellett a pálosok keresték korábbi helyeiket és igyekeztek már városokban is megvetni lábukat. Egyik legjelentősebb rendházuk és templomuk Pesten épült fel a XVIII. században. A mai Egyetemi templom híres volt vasárnapi prédikációiról, amelyeket jól képzett pálos atyák tartottak.

A pesti rendház míves könyvtára, melynek bútorzatát a bajor származású Rucsmann Antal pálos irányítása mellett négy-öt rendtársa faragta, lett a formálódó szellemi élet egyik központja. Itt is összegyűltek a Bessenyei György nevével fémjelzett Hazafiúi Magyar Társaság létrehozása körül tevékenykedők.

A Társaság tagjai megfogalmazták az alapszabályt, amely szerint a tagok nemcsak az irodalom s nyelv művelésével foglalkoztak volna, hanem az egész magyar kultúra felemelését szerették volna megvalósítani. A tervezet szerint a Társaság titkára Kreskay Imre pálos szerzetes, a könyvtáros-költő, jegyzője pedig Ányos Pál pálos szerzetes, költő lettek volna. A tervezet további sorsa bizonytalan, de a Társaság akár a Magyar Tudományos Akadémia előfutárának is tekinthető.

102.

102–103. ***A pesti pálos könyvtár (ma a Központi Papnevelő Intézet Pálos Könyvtára), a fafaragások egykori pálos mesterek munkái***

(fotó: Legeza László)

II. József 1786-os feloszlató rendelete után a könyvtár legértékesebb állományát átvitték az Egyetemi Könyvtárba, más részét eladták könyvkereskedőknek. A javarészt üressé váló teremben csak a teológiai tárgyú könyvek maradtak meg. 1802. november 25-én Széchényi Ferenc gróf a bécsi kancelláriához benyújtotta alapítólevelét, amellyel nagycenki kézirat-, metszet-, térkép- és könyvgyűjteményét a nemzetnek ajándékozta. A kancellária a volt pálos kolostor könyvtárhelyiségét jelölte ki a gyűjtemény számára. 1803 tavaszán Nagycenkről idekerült a 32 ládányi anyag, s 1803. december 10-én itt nyílt meg a Nemzeti Múzeum és Könyvtár. Így az egykori pálos könyvtár a későbbi Országos Széchényi Könyvtárnak is első otthona volt.

Irodalom:

Török József, Legeza László: A 350 éves Központi Papnevelő Intézet. Budapest 1998, 26–27. – Farbaky Péter: A pesti pálos kolostor barokk épülete, in: Sarbak Gábor (szerk.), Őze Sándor (közrem.): Decus solitudinis. Pálos évszázadok. A Piliscsabán és Budapesten 2006. október 16–18. között megtartott VII. Nemzetközi Pálos Rendtörténeti tudományos konferencia tanulmányai. Budapest 2007, 626–627 (Művelődéstörténeti Műhely. Rendtörténeti konferenciák 4,1).

50. A rend feloszlatása 1786-ban

II. József 1786. február 7-én kiadott rendeletével az örökös tartományokban és Magyarországon feloszlatta a pálos rendet. Ezzel egy hosszú folyamat ért véget, amelyet Mária Terézia 1770-ben kibocsátott rendelete indított el, amely szerint minden szerzetest össze kellett írni. 1782-ben az ún. nem hasznos tevékenységet végző rendeket (karthauzi, kamalduli, kapucinus; klarissza nővérek) feloszlatta II. József, a kalapos király, vagyonukat részben a Vallásalap kapta meg, részben új plébániákat létesítettek belőle. 1783-ban II. József a német–osztrák rendtartományban három, az Isztriai-félszigeten pedig négy kolostort oszlatott fel. 1784-ben a kármelitákat, 1785-ben az ágostonosokat törölte el hatalmi szóval.

VI. Piusz pápa 1783. december 3-án kiadott *Apostolicae Sedis auctoritas* kezdetű brévéjével a lengyel pálos rendtartományt függetlenítette a magyartól és megszüntette az általános perjel joghatóságát a lengyel pálosok fölött. Ezzel a lépésével biztosította a rendi folyamatosságot.

Az osztrák örökös tartományokban és a magyar pálos provinciában a tényleges felszámolás 1786. március 20-án valósult meg. Ekkor megjelentek a kolostorokban a felszámoló biztosok (*commissarii regii*), bezárták a templomokat és a kolostorokat, felolvasták a harangszóval egybehívott szerzetesek előtt a megszüntető határozatot, és a fontos kulcsokat magukkal vitték.

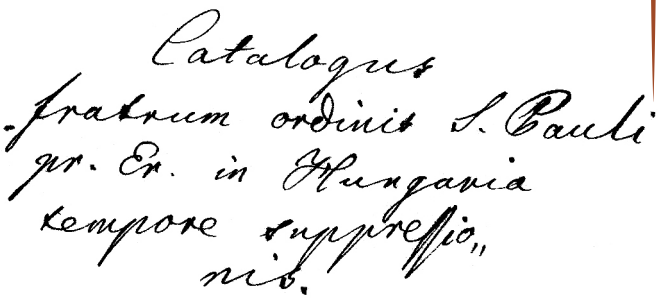
Catalogus
fratrum ordinis S. Pauli
pr. Er. in Hungaria
tempore suppressio,,
nis.

104. 312 szerzetes nevét tartalmazó névjegyzék címlapja, részlet, 1786 – Catalogus fratrum ordinis Sancti Pauli primi Eremitae in Hungaria tempore suppressionis, 1786, papír
(Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Kézirattár, Fol. Lat. 2025)

Az utolsó általános perjel, Ordódy Károly titkára, Gyuris Kajetán (aki korábban Eszterházy Pál, általános perjel [utóbb pécsi püspök] titkára volt) levélben számolt be a lengyel provinciálisnak az eseményekről, majd a következőket írta: „Szerencsét kívánunk a lengyel tartománynak, mivel az Apostoli Szentszék tekintélyével nemrég elkülöníttetve

a mi tartományainktól, sértetlen maradt a mi végső csapásunktól; vajha ezt Isten a jövő századokra magként megőrizné és sokszorozná meg a pálos család bővítésére, s minden szerencsével és égi áldással növelné."

A nevek kolostoronkénti felsorolása mintegy a feloszlatás pillanatában rögzíti, hogy szerte az országban hány szerzetes mely rendházban is élt, nagyjából akkor, amikor a feloszlató királyi biztosok kopogtatni kezdtek egy-egy kolostor kapuján. A páratlan értékű gyűjtemény összeállítója nyilván egy pálos szerzetes lehetett, akiről azonban nem tudunk semmi közelebbit.
A mellékelt képen a székesfehérvári rendház szerzeteseinek neve olvasható, köztük Potyondi Ráfael (1750 körül–1813), Virág Benedek, Gindl Ágoston (ismert drámaíró és -fordító, 1756–1817) és Kristóffi Gáspár, a renden belüli feladatuk szerint mindnyájan professores, azaz tanárok.

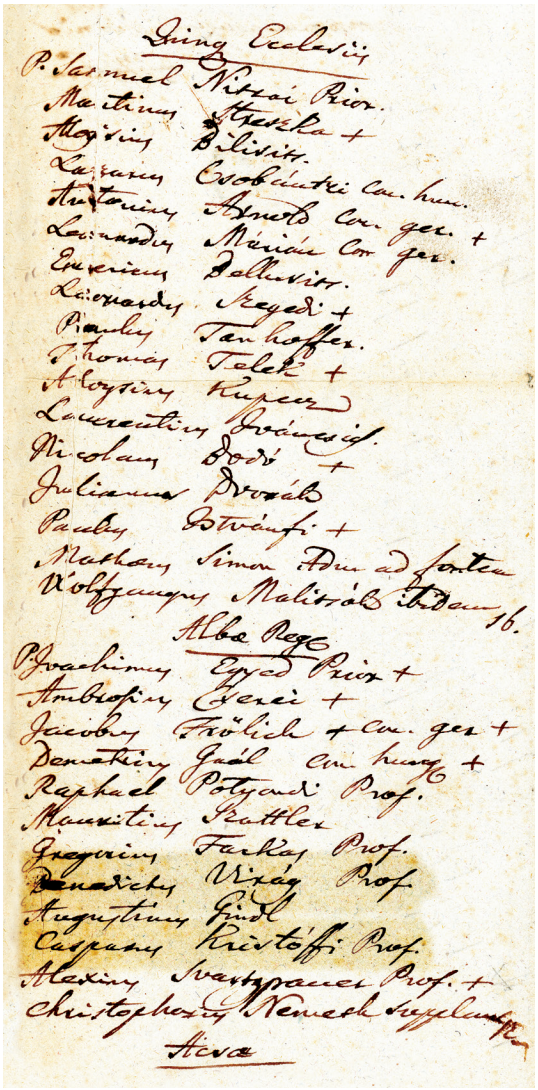

105. 312 szerzetes nevét tartalmazó névjegyzék részlete, 1786, f. 2r – Catalogus fratrum ordinis Sancti Pauli primi Eremitae in Hungaria tempore suppressionis, 1786, papír

Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Kézirattár, Fol. Lat. 2025, f. 2r)

Irodalom:

Hesz László: A magyar pálos rendtartomány szerzeteseinek névsora 1786. március 20-án, in: Sarbak Gábor (szerk.), Őze Sándor (közrem.): Decus solitudinis. Pálos évszázadok. A Piliscsabán és Budapesten 2006. október 16–18. között megtartott VII. Nemzetközi Pálos Rendtörténeti tudományos konferencia tanulmányai. Budapest 2007, 221–223 (Művelődéstörténeti Műhely. Rendtörténeti konferenciák 4,1).

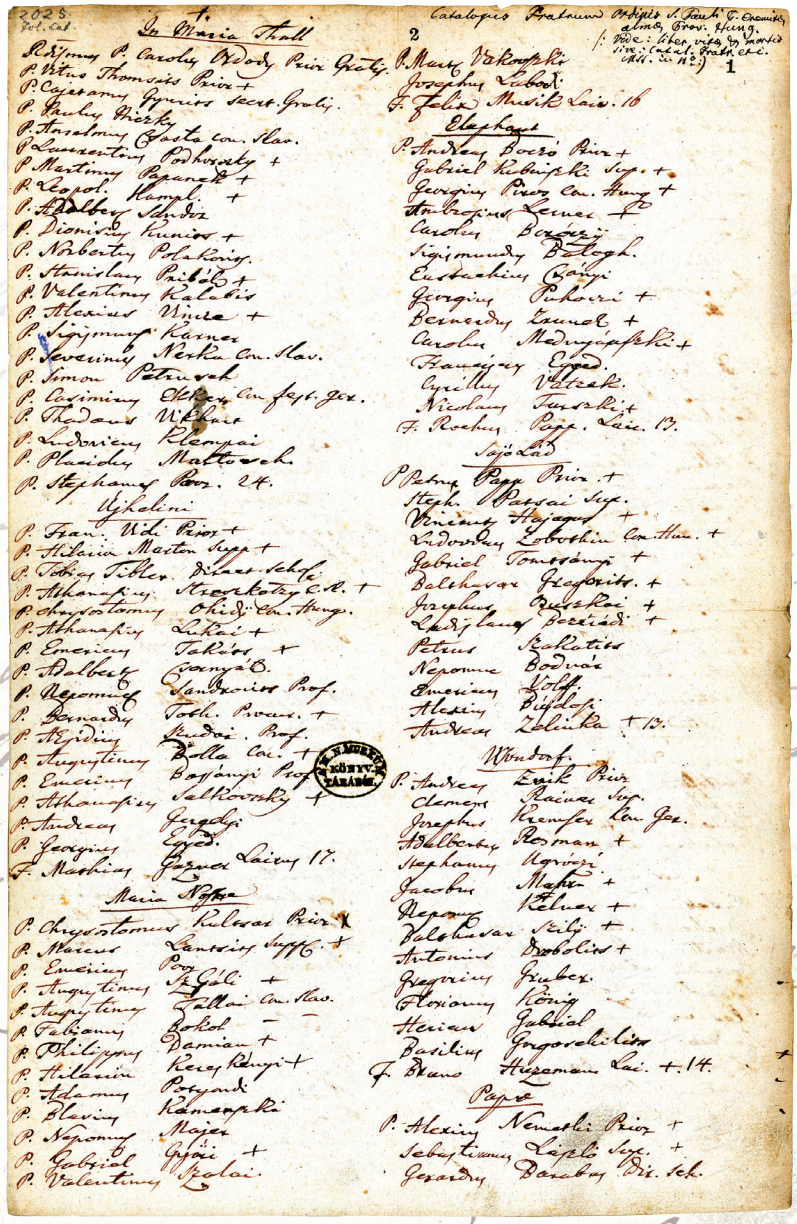

106. 312 szerzetes nevét tartalmazó névjegyzék kezdete, 1786 – Catalogus fratrum ordinis Sancti Pauli primi Eremitae in Hungaria tempore suppressionis, 1786, papír

(Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Kézirattár, Fol. Lat. 2025, f. 1r)

51. 1786 után

A pálos szerzetesi élet újabb kibontakozásáig rögös és sokszor reménytelennek látszó út vezetett: 1786 és 1793 között a pálosoknak menekülniük kellett a Jasna Góra kolostorából: ez idő alatt Krakkóban, a Rupella (Skałka, mivel egy kis sziklán épült fel) kolostorában húzták meg magukat. 1819-ben, a részekre szakított (az ún. harmadik felosztás 1795-ben) Lengyelország porosz területén, 1864-ben pedig a cári Oroszországhoz tartozó részen záratták be a pálosok a rendházait. A rend tovább élését csupán a częstochowai és a krakkói kolostor biztosította egészen addig, amíg 1919-ben, Lengyelország egységének helyreállítása után újból erőre nem kapott a pálos szerzetesi élet, amely megerősödvén hamarosan Magyarországra is eljutott.

108. ***Mindenszentek temploma, Pécs, képeslap, 1932, Zsabokorszky Jenő felvétele***

(Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Plakát- és Kisnyomtatvány Tár, Klap. P7/46)

A XIX. század második felében és a századfordulón több kísérlet is volt a pálos élet újrakezdésére, de a rend magyarországi újraindítására csaknem másfél száz évvel később, 1934-ben kerülhetett sor. Scitovszky János bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek 1864-ben Péliföldszentkereszten hat lengyel szerzetest telepített le. Az érsek halálával 1866-ban a visszagyökereztetési kísérlet meghiúsult. Később Nagylévárdon, Pozsony közelében Melisek Adolf plébános segítségével próbálkoztak megtelepedni a pálosok, de ez a vállalkozásuk is kudarcba fulladt 1902-ben.

Az első világháború után ismét akadtak vállalkozó szellemű egyháziak, akik 1923-ban Częstochowából Pécsre érkezve, gróf Zichy Gyula pécsi püspök személyében támogatóra találtak, s lelkipásztori munkájukhoz megkapták a Mindenszentek templomát. Zichy Gyula 1927-től kalocsai érsekként továbbra is a pálosok visszatelepítésén fáradozott.

◄ *107.* ***A częstochowai pálos kolostor épületegyüttese napjainkban a toronyból***

(fotó: Török Máté)

52. A visszatérés előzményei

Lourdes (Franciaország) és Limpias (Spanyolország) zarándokhelyeinek meglátogatása után született meg Pfeiffer Gyula miniszteri főtanácsos ötlete: Budapesten is hasonló kegyhelyet kellene létesíteni. Rövidesen létrejött a *Szent Gellérthegyi Szikla-templom (Lourdes-i Barlang) Bizottság* gróf Zichy Gyula pécsi püspök támogatásával. A barlang bővítéséhez, templommá alakításához vitáktól sem mentes egyeztetések után kezdtek hozzá 1925 végén. A termé-

109. ***A Szent Iván-barlangból kiképzett kápolna, 1930 körül, ismeretlen fotós felvétele***

(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény)

110. ***A Szent Iván-barlangból kiképzett kápolna, 1930 körül, ismeretlen fotós felvétele***
(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény)

szetes barlangból kiképzett külső kápolnát (Szent Iván-barlang) és a hozzá tartozó fedetlen, szabad ég alatti részt (a Gellért-hegy déli kiugró teraszán) 1926. május 23-án, Pünkösdkor áldották meg. A kápolna vasráccsal volt elválasztva a szabadtéri hajótól, amely felett drótháló volt kifeszítve a galambok ellen.

111–112. ***Az ún. limpiaszi kereszt, 1930-as évek, ismeretlen fotós felvétele***
(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény)

1930 novemberében a Sziklatemplom újabb bővítésébe fogtak. A robbantásos technikával kibővített Sziklatemplomot 1931 Pünkösdhétfőn szentelték fel. A templomban a lourdes-i Szűz Mária szobra és a limpiasi feszület másolata várta a zarándokokat.
Az új zarándokhely megfelelő alkalmat teremtett a pálosok visszahívásához.
1932 és 1934 között Weichinger Károly tervei alapján a Gellért-hegy Dunára néző oldalán felépült a Sziklakolostor.

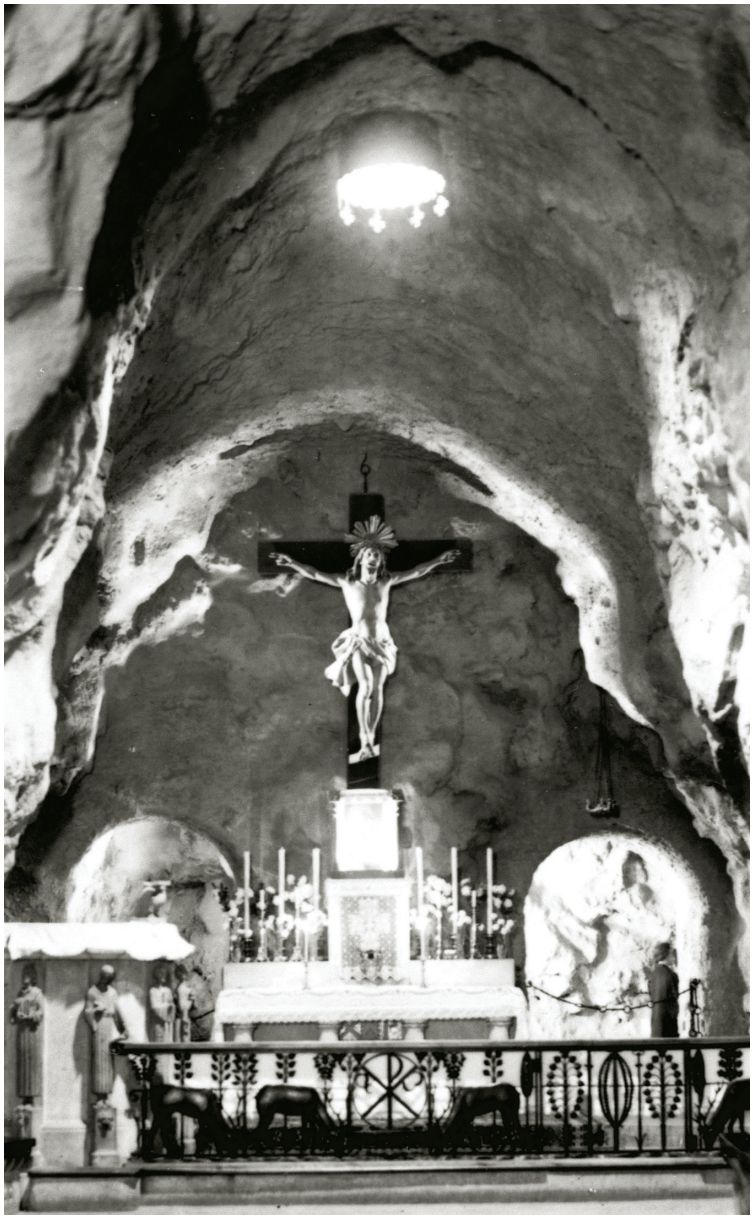

53. Az ünnepélyes visszatérés (1934)

A Pálos Rend generálisának kérésére Serédi Jusztinián bíboros, esztergomi érsek engedélyezte a pálosok letelepedését a számukra épített Sziklakolostorban. Az időközben kalocsai érsekké kinevezett Zichy Gyulával és Pfeiffer Gyula nyugalmazott államtitkárral az élen 1934. május 8-án harminc főből álló küldöttség utazott Częstochowába, és tért vissza tizennégy pálos szerzetessel, közöttük Przezdziecki Piusz (Pius Przeździecki)

113. Ünnepélyes bevonulás 1934 májusában a gellérthegyi Sziklatemplomba és kolostorba, ismeretlen fotós felvétele
(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény)

rendfőnökkel. P. Raczyński Kajetán és P. Galambos Kálmán a magyar határ átlépése után csatlakoztak a csoporthoz.
A hazatérésről így tudósított a korabeli sajtó: „Másfélszázados távollét után Budán vannak a pálosok. A legmagyarabb szerzetesrend visszatérése nemcsak örömünnepe minden igaz magyarnak, de egyúttal szimbólum is, mint ahogy szimbólum az őrzésükre bízott Sziklatemplom, amelynél szilárdabb háza alig van az Úrnak. Ilyen sziklaszilárd az Istenbe, s a magyarság jövőjébe vetett hit."
A pálosok ünnepélyes beiktatása 1934. május 21-én, Pünkösdhétfőn volt. Zichy Gyula pontifikálta a szentmisét, beszédében hangsúlyozta, hogy a pálosok a nép felemelkedéséért dolgoznak és a régi szigorú szellemben élnek. Este Serédi Jusztinián bíboros felszentelte a Sziklatemplomot és a kolostort kb. ötvenezer hívő jelenlétében.

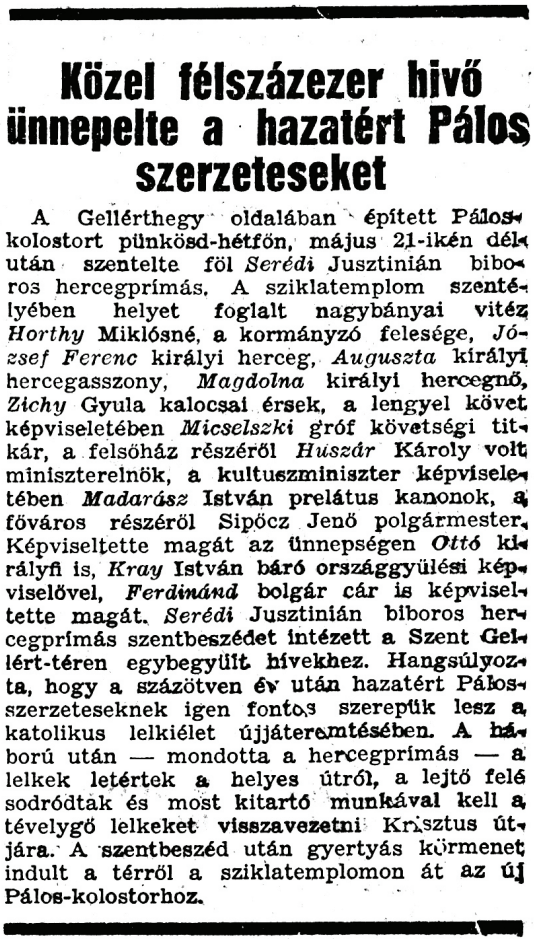

Közel félszázezer hivő ünnepelte a hazatért Pálos szerzeteseket

A Gellérthegy oldalában épített Pálos-kolostort pünkösd-hétfőn, május 21-ikén dél után szentelte föl *Serédi* Jusztinián bíboros hercegprímás. A sziklatemplom szentélyében helyet foglalt nagybányai vitéz *Horthy* Miklósné, a kormányzó felesége, *József Ferenc* királyi herceg, *Auguszta* királyi hercegasszony, *Magdolna* királyi hercegnő, *Zichy* Gyula kalocsai érsek, a lengyel követ képviseletében *Micselszki* gróf követségi titkár, a felsőház részéről *Huszár* Károly volt miniszterelnök, a kultuszminiszter képviseletében *Madarász* István prelátus kanonok, a főváros részéről Sipőcz Jenő polgármester. Képviseltette magát az ünnepségen *Ottó* királyfi is, *Kray* István báró országgyülési képviselővel, *Ferdinánd* bolgár cár is képviseltette magát. *Serédi* Jusztinián bíboros hercegprímás szentbeszédet intézett a Szent Gellért-téren egybegyült hívekhez. Hangsúlyozta, hogy a százötven év után hazatért Pálos-szerzeteseknek igen fontos szerepük lesz a katolikus lelkiélet újjáteremtésében. A háború után — mondotta a hercegprímás — a lelkek letértek a helyes útról, a lejtő felé sodródtak és most kitartó munkával kell a tévelygő lelkeket visszavezetni Krisztus útjára. A szentbeszéd után gyertyás körmenet indult a térről a sziklatemplomon át az új Pálos-kolostorhoz.

114. Újságcikk,
Új Lap, 33. évf., 116. sz.,1934. május 23.

Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Törzsgyűjtemény, Hírlaptár, HC 2.641

Irodalom:

Budai Napló, 8. évf. 1934. május 16. – Aczél L. Zsongor, Legeza László, Szacsvay Péter, Török József: Pálosok. Budapest 2006.

115. *Újságcikk,*
8 Órai Újság, 20. évf.,
1934. május 18.

Országos Széchényi Könyvtár,
Budapest, Törzsgyűjtemény,
Hírlaptár, HC 3.090

8 ÓRAI ÚJSÁG 1934 MÁJUS 18

Ma éjszaka érkeznek meg a pálosok

(Saját tudósítónktól.) Százötvenévi távollét után ma újra bevonul Magyarországra az egyetlen magyar szerzetesrend, *Remete Szent Pál rendje*. Már hétfőn népes zarándoklat ment gróf *Zichy* Gyula kalocsai érsek vezetésével Lengyelországba, hogy hazahozza az idedelegált pálosokat. A szensztohovai kolostorból *öt lengyel atya és négy lengyel fráter* indult el, hogy az új budai kolostorban folytassák a rend nemes tradicijú működését. A lengyel szerzeteseket páter *Tóth* Marian, a magyar pálos tanította meg magyarul. A lengyel szerzetesekkel együtt jönnek páter *Besnyő* Gyula, páter *Szabó* István és páter *Galambos* Gyula, magyar származású pálosok is, valamint négy klerikus és három magyar fráterjelölt. A gellérthegyi kolostor házfőnöke, páter *Kajetán*, helyettese pedig páter *Besnyő* lesz. Az őszre egyébként Pécsett már megnyiltk a szerzet *magyar noviciátusa* is, melynek céljaira gróf Zichy Gyula érsek egy villát adományozott.

Ma este a szobi határállomáson már *nagyszabású ünnepélyes fogadtatás várja a pálosokat* és az ünneplés folytatódik a nyugati pályaudvaron, ahová vonatuk féltizenkettő előtt fog befutni.

116. *Újságcikk,*
Új Lap, 33. évf., 108. sz., 1934. május 15.

Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Törzsgyűjtemény, Hírlaptár, HC 2.641

A lengyel földről hazaérkezett magyar Pálosok ünneplése

Zichy Gyula gróf kalocsa-bácsi érsek vezetésével küldöttség ment Czensztochovába és kísérték haza a magyar pálosok 19 főből álló csoportját, akik *Pzedztieski* generális vezetésével szombaton éjjel érkeztek Budapestre. A nyugati pályaudvaron hatalmas küldöttség fogadta a magyar Pálosokat és *Mészáros* János érseki helytartó mondott szívhez szóló gondolatokban gazdag üdvözlő beszédet, amelyre a Pálos generális és P. *Besnyő* magyar Pálos atya válaszolt. Vasárnap reggeltől késő esti órákig hatalmas tömegek zarándokoltak a magyar Pálos-rend Gellért-hegyi sziklatemplomához. Vasárnap délután 5 órakor a Zeneakadémiában nagyszabású magyar-lengyel ünnepség volt, melyen a magyar társadalmi és katolikus élet sok kiválósága megjelent. Ott volt *József Ferenc* főherceg, *Czettler* Jenő, a képviselőház alelnöke, *Lepkowski* Szaniszló lengyel követ vezetésével a budapesti lengyel követség és konzulátus minden tagja. *Zsembery* István, az Actio Catholica alelnöke, *Mihalovics* Zsigmond, az Actio Catholica országos igazgatója, *Pfeiffer* Gyula ny. miniszteri főtanácsos, *Csekonics* Iván ny. rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, *Fekete* Márton, az Actio Catholica titkára. A főkapitány képviseletében *Barna* Béla rendőrfőtanácsos, Pestvármegye főispánja képviseletében *Madarász* Adorján főjegyző. A Budai Dalárda énekszáma után *József Ferenc* főherceg mondott lendületes megnyitó beszédet, amelyet a közönség több alkalommal tapsviharral szakított meg. Utána *Balanyi* György egyetemi magántanár történelmi visszapillantást tett a Pálosok dicsőséges multjából. *Lehotay* Árpád, a Nemzeti Színház tagja Kiss Menyhért, a Czestochowoi legenda melodrámáját adta elő, *Endre* Béla karnagy vezetésével a Budai Dalárda három száma következett, majd nagy sikert aratott *Székelykereszturi Molnár* Sándor által szerzett és előadott sziklatemplomi himnusz, amelyet *Böbel* Ernő kísért zongorán, majd *Sugár* Viktor kormányfőtanácsos két lengyel és magyar ősi egyház éneket adott elő orgonán. A IX. kerületi női felsőkereskedelmi iskola növendékei ősi lengyel és magyar táncokat mutattak be, majd a felemelő ünnepség a Budai Dalárda a Szózat eléneklésével zárta be. A Pálosok visszatérésével kapcsolatos ünnepségek további programmja a következő: május 20-án Pünkösd vasárnapján reggel 8-tól este 7 óráig Szentségimádás a Sziklatemplomban, május 21-én, Pünkösd hétfőjén reggel 10 órakor *Zichy* Gyula gróf kalocsa-bácsi érsek főpapi szentmisét és szentbeszédet mond. Ugyancsak Pünkösd hétfőjén délután a főváros különböző pontjairól 6 órakor gyertyás körmenetek indulnak a Szent Gellért-hegyi sziklatemplomhoz, ahol *Serédi* Jusztinián dr. bíbornok-hercegprímás szentbeszédet és litániát mond.

117. P. Gyéressy Ágoston OSPPE és P. Besnyő Gyula OSPPE a Sziklakolostorban, 1930-as évek, ismeretlen fotós felvétele

(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény)

54. Gyéressy Ágoston és Besnyő Gyula

Gyéressy Béla Ágoston (1908–1986) pálos szerzetes, művészettörténész, *A Fehér Barát* című rendi értesítő és számos két háború közötti rendi kiadvány szerkesztője.
Érettségi után előbb a jezsuita rendbe lépett be, majd átlépett a pálosokhoz. 1937-től a Sziklakápolna melletti kolostorban élt. 1946-ban rendfőnöki titkár lett, 1948-ban pedig Mindszenty József kérésére Özséb atya boldoggá avatásának posztulátora. 1951-ben rendtársaival együtt az ÁVH elhurcolta. 1956 augusztusában szabadult a váci börtönből. Több sikertelen kísérlet után az MTA művészettörténeti kutatócsoportja megbízásából a pálosok emlékeit gyűjtötte.
Az 1924. évi lourdes-i zarándoklat Pfeiffer Gyula államtitkárnak a barlangtemplom gondolatát adta, az 1930-as országos zarándoklat pedig Besnyő Jenő Gyula (1883–1946) soltvadkerti plébánosnak a pálos hivatást ajándékozta. Társaival 1932 tavaszán Leśna Podlaskán (Lengyelország) lépett be a pálos rendbe. A rend 1934-es magyarországi újraindítóinak egyike volt: a hazaérkezést követően a Sziklakápolnában szolgált lelkipásztorként Szabó István és Galambos Kálmán atyák mellett, valamint Raczyński Kajetán perjelnek segített az újoncképzésben.

Nagy szerepet vállalt a pécsi újoncház létrejöttében is. Az 1940-ben alapított pálosszentkúti kolostor első perjele volt.
A német megszállást követően az illegalitásba vonult Zembrzuski Mihálytól átvette a Sziklatemplom vezetését. A nyilas hatalomátvétel után sokakat bújtatott a Sziklakápolnában és a kolostorban.

P. Besnyő Gyula OSPPE, ismeretlen fotós felvétele
(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény)

55. A kispálosok

A „kispálosok" intézményét, amely egy régi, valószínűleg XVI. század elejei pálos szertartásból, a gyermekek felajánlásából eredeztethető, Gyéressy Ágoston atya újította fel. (A rend védőszentje, Remete Szent Pál a XV. század végén vált a gyermekek patrónusává is.) A felújított tradíció szemléletes megnyilvánulása a kispálosok „avatása" volt. A kispálosok ruházata szakasztott mása volt a pálos szerzetesek viseletének. A kispálosok nagy komolysággal hordták a szép fehér ruhákat és mozdulataikkal utánozni igyekeztek a papokat, s rendszeres résztvevői voltak a főváros nagyobb egyházi rendezvényeinek, körmeneteinek (például Úrnapja, Szent István-nap). Hetenként gyóntak, és a hivatalos miséken, amelyen az egész csoport részt vett, közösen járultak a szentáldozáshoz.

119. A kispálosok P. Gyéressy Ágostonnal és P. Besnyő Gyulával a Sziklakolostorban, az 1930-as évek második fele, ismeretlen fotós felvétele

(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény)

56. Sziklatemplomi életképek

120. ***A Sziklakolostor teraszán, 1930-as évek, ismeretlen fotós felvétele***
(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény)

121. ***A Sziklatemplom teraszán, 1930-as évek második fele, ismeretlen fotós felvétele***
(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény)

122. ***Napsugár a gellérthegyi pálos kolostor teraszán, A Pesti Napló Képes Melléklete, 1935. március 31., ismeretlen fotós felvétele***
(Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Törzsgyűjtemény, Hírlaptár, H 33.170)

A FEHÉR BARÁT

A PÁLOSREND BARÁTAINAK ÉRTESÍTŐJE

Vastagh Eva: Szent Özséb

TARTALOM:

g-y: Beköszöntő — Tormay Cécile: A fehér barát — r: A Szeplőtelen és a pálosok — P. Gyéressy Ágoston: A Madonna bölcsődala — Szirmai Józsefné: Ének a Boldogságos Szűzről — P. Gyéressy Ágoston: Pilis pálos lelke — Szent Jeromos: Remete Szent Pál élete — Dr. Carl Sonnenschein: Epifánia — Dr. Kisbán Emil: Pálos Konfráterek — Pálos Krónika

I. évf. 1. szám * Megjelenik negyedévenkint * *1938 december*

Ára 28 fillér

123. A Fehér Barát, címlap, 4. évf. 6. szám, 1943.

(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény)

124. A Fehér Barát, címlap, 1. évf. 1. szám, 1938.

(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény)

57. A Fehér Barát

A Fehér Barát című időszaki kiadványt, alcíme szerint a „Pálosrend barátainak" értesítőjét 1938 Karácsonyán indította útjára a Magyar Pálos Rend. Az első számban P. Gyéressy Béla Ágoston így köszöntötte az olvasókat: „Hisszük, hogy most, amikor ennek a Szentévnek áldott Karácsonyán, kissé félénken ugyan, de azért bizakodva beköszöntünk a magyar szívek ajtaján, nem utasítanak el minket, hanem – mint a kicsi Jézust, örömmel, megértéssel és szeretettel – befogadnak!"
A folyóirat 1939 és 1942 között negyedévenként, majd 1943-ban és 1944-ben havonként jelentkezett új számmal. Néhány év kihagyás után 1948-ban még megjelent két lapszám, majd hosszú kényszerszünet következett.
A korábbi hagyományokat részben felújítva, P. Bátor Botond tartományfőnök kezdeményezése nyomán 2009 decembere óta újra megjelenik *A Fehér Barát*. A jelenlegi évi három szám elsősorban a rendtörténet fejezeteiből válogat, illetve napjaink fontos rendi eseményeiről számol be.

125. ***A Fehér Barát, címlap, 16. évf. 3. szám, 2014.***
(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény)

Irodalom:
A Fehér Barát számainak digitalizált változatai elérhetők az Elektronikus Periodika Adatbázisban:
http://epa.oszk.hu/01800/01890

58. A Trux-kereszt

A budapesti Sziklatemplom második világháború előtti berendezéséből csak két tárgy maradt meg: a képen látható kovácsoltvas keretbe foglalt fakereszt és az oltáron használt misekönyvtartó. Utóbbit az 1951-es templombezárás után megőrizte egy család, majd 1990-ben visszaadták a pálosoknak.
A Sziklakápolna szentélyében a sziklafalnál középen állt a kegyoltár, amelynek tabernákulumára állították az olajfakeresztet, amelyet Trux Jenő, a Mária-kongregáció vezető alakja Jézus sírjához érintett Jeruzsálemben, itthon pedig díszes vasalással foglaltak keretbe. A kereszt hátoldalán lévő réztáblán az alábbi felirat olvasható: „A Szent Gellért-hegyi Sziklatemplom részére, a szent földről emlékül hozta Magyarország Nagyasszonya iránti végtelen tisztelete és hálája jeléül. Dr. Rónaszéki Trux Jenő".
Amikor 1951. március 26-án, Húsvéthétfőn a Sziklatemplomot bezáratta a kommunista hatalom, a Gellért Szállóból látta valaki, hogy a Lourdes-i Madonna szobrát ledöntötték, s az darabokra törött. A kisebb méretű kovácsoltvas kereszt valószínűleg elkerülte a hatalom embereinek figyelmét, ezért lehetséges, hogy egy hívő megmenthette azt.

A kereszt 2006 után került vissza a pálosokhoz, a Sziklatemplomba, 2011-ben pedig bemutatták a *Számon tartva* című, a kommunista diktatúra által üldözött papok személyes tárgyaiból és egyéb emlékekből nyílt egri kiállításon. Ezt követően visszakerült a Sziklatemplomba, majd 2012-ben a márianosztrai állandó pálos kiállítás részévé vált. Ekkor kovácsoltvas állványt kapott, Tatár András kovácsmester munkáját.

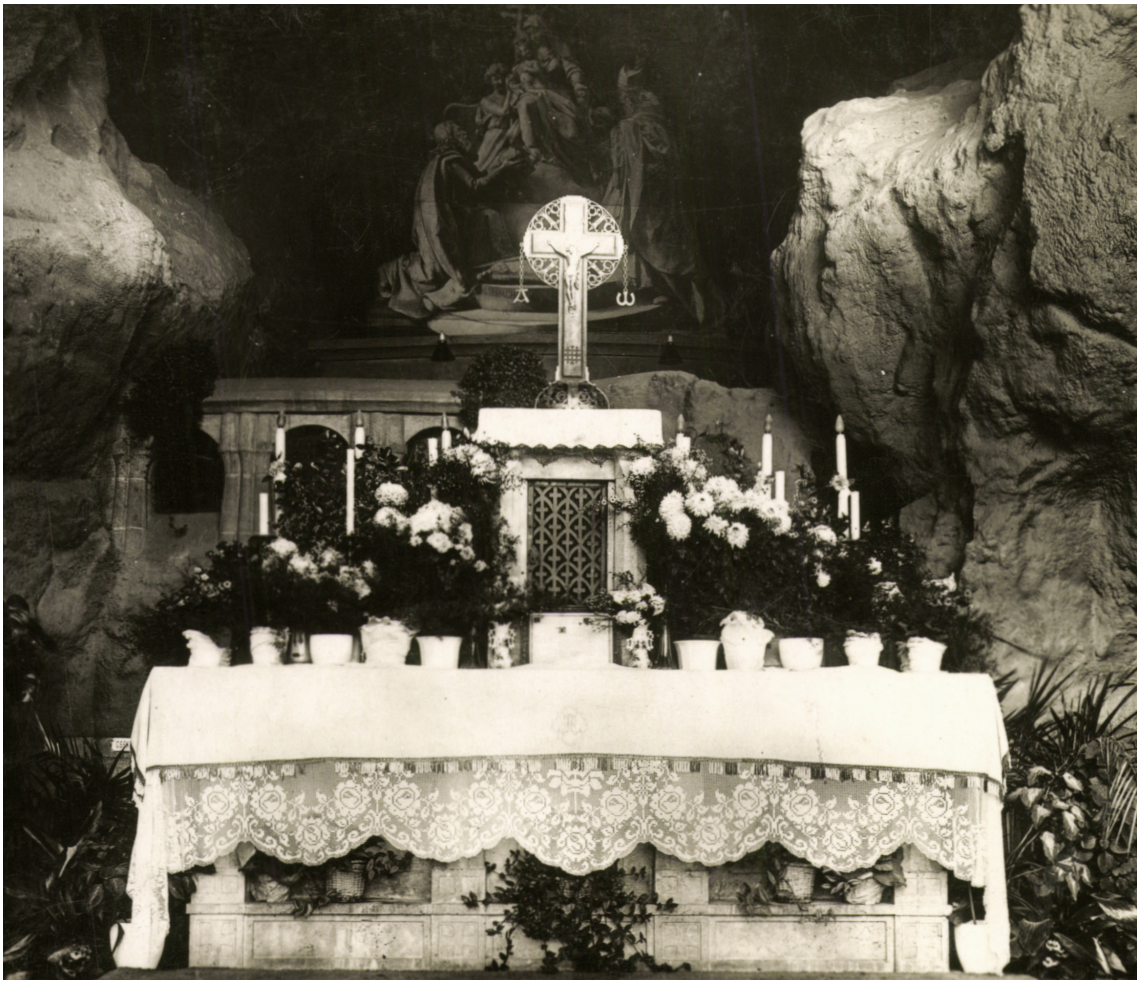

126. *Az ún. Trux-kereszt a Sziklatemplom oltárán a háború előtt, képeslap, ismeretlen fotós felvétele*
(Zemplén Múzeum, Szerencs, 0104333)

127. ***A Trux-kereszt a kiállításban, a Tatár András által 2012-ben készült kovácsoltvas állványon***
(fotó: Török Máté)

128. ***A Trux-kereszt egy részlete*** ►
(fotó: Török Máté)

59. A Sziklakolostor harangjátéka

Az Est című újság 1934. május 15-én tudósított arról, hogy a Sziklatemplomba 18 harangból álló harangjáték került, amely „rövid idő múlva délben és este a Boldogasszony Anyánk, régi nagy patrónánk ősi magyar ének melódiáit fogja játszani." A harangjáték Karácsonykor szólalt meg először.
„A gellérthegyi pálos kolostor harangjátékát meghangolták. A Pálos-rend gellérthegyi kolostora árkádos tornyába 1934-ben egy kisebb harangjátékot szereltek és az anyagiak lehetősége szerint, időnkint újabb harangokkal növelték a harangjátékot.
A harangjátékot újabban 20 harangra egészítették ki és alaposan áthangolták. A harangok utólagos behangolása igen kényes és komplikált művelet, mert az alaphangon kívül, a harangban lévő mellékzöngékre, de különösen a harangban fellépő búgóhangra is figyelemmel kell lenni, hogy az a domináló alaphangra káros hanggal ne legyen. Hasonló okokból harangjátékok tiszta behangolással a legritkábban találhatók. A Pálos-kolostor rendbehozott harangjátékánál jobb harangjáték egész Európában alig található. A behangolás Blaha János magyar harangspecialista és orgonaművész munkája."

A harangjáték, ahogy a templom és a kolostor más berendezési tárgyai és értékei 1951. március 26., Húsvéthétfő után tűntek el, miután éjféltájban az Államvédelmi Hatóság emberei szinte betörték a budapesti pálos kolostor ajtaját. A templom a pálosok elhurcolása után még hosszú ideig nyitva volt, gazdátlanul állt és pusztult. A hatóságok ezért később célszerűnek látták befalazni. A Szent Iván-barlang bejáratát egy közel két méter vastag fallal torlaszolták el és zárták le. A Sziklatemplom helyén 1961-ben karsztvízmegfigyelő-állomást alakítottak ki, a kolostor pedig az Állami Balett Intézet kollégiuma lett.

129. ***Az egykori harangjáték a Sziklakolostorban, 1930-as évek második fele, ismeretlen fotós felvétele***
(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény)

Irodalom:

Bakos Ákos: Látogatás a pálosok gellérthegyi fehér sziklakolostorában. Hogyan élnek, mivel foglalkoznak Szent Pál remetéi?, in: Az Est, 25. évf., 108. sz., 1934. május 15. 11. o. – Nemzeti Újság, 1936. augusztus 22.

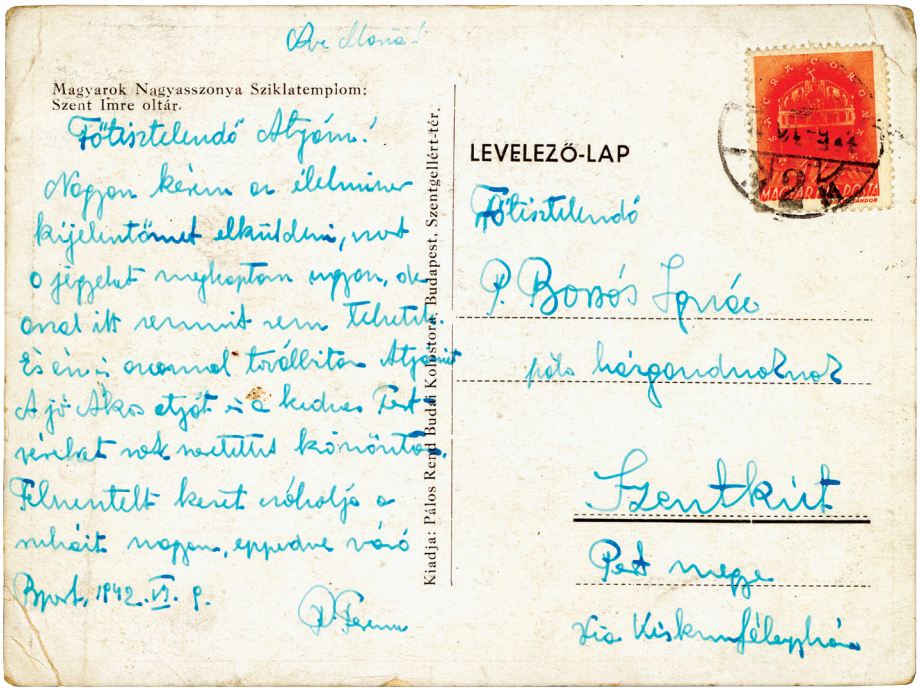

130–131. ***Vezér Ferenc atya képeslapja a budapesti Sziklatemplomból Pálosszentkútra, 1942***

(Kassai Árpád gyűjteménye, Budapest)

60. Vezér Ferenc

1944 novemberében Soltvadkerten az óvóhelyre menekült nők védelmében Vezér Ferenc birokra kelt egy orosz katonával, akinek a fegyvere elsült dulakodás közben, s halálra sebezte a támadót. Vezér Pálosszentkútra került, ahol a megszálló szovjet katonaság erőszakoskodásai miatt nemzetőrséget szervezett a civil lakosság védelmében. Ez az önvédelem képezte az ellene később lefolytatott koncepciós per alapját, melynek vádja szerint a nemzetőrök több orosz katonát megöltek.
1951 tavaszán, a Grősz József kalocsai érsek ellen folytatott per előkészítésekor számos pálos szerzetest és több tucat velük kapcsolatban álló világi személyt letartóztattak. Elsőként Vezér Ferencet vették őrizetbe. Fogva tartása idején a pálosszentkútiak új titokkal kiegészítve mondták a rózsafüzért: „aki Vezér Ferencet megszabadítja".
1951. június 28-án halálra ítélték a 37 esztendős pálos szerzetest. Az ítéletet augusztus 3-án reggel végrehajtották.
Vezér Ferenc és a pálosok ügyét 1992-ben tárgyalta újra a Legfelsőbb Bíróság.

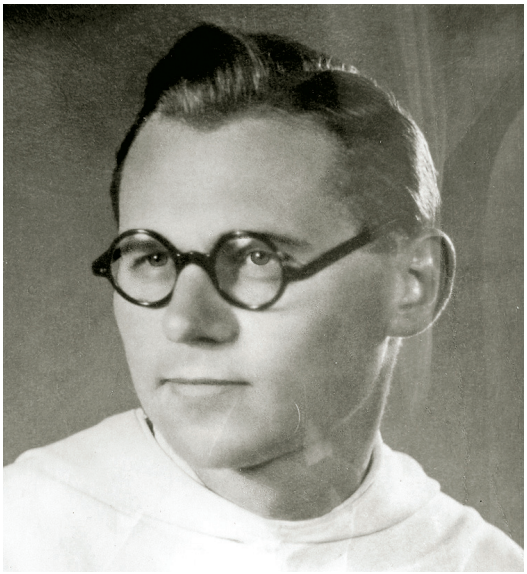

*132. **Vezér Ferenc portréja, 1940-es évek, ismeretlen fotós felvétele***
(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény)

Az ellenük felhozott vádakat alaptalannak és az eljárást törvénytelennek nyilvánították. Vezér Ferenc ünnepélyes újratemetési szertartása 2012. április 30-án Pálosszentkúton volt magas állami méltóságok jelenlétében.

Irodalom:

Bank Barbara, Soós Viktor Attila: A „nép nevében" halál. Páter Vezér Ferenc és a pálosszentkúti ügy, in: Sarbak Gábor (szerk.), Őze Sándor (közrem.): Decus solitudinis. Pálos évszázadok. A Piliscsabán és Budapesten 2006. október 16–18. között megtartott VII. Nemzetközi Pálos Rendtörténeti tudományos konferencia tanulmányai. Budapest 2007, 264–272 (Művelődéstörténeti Műhely. Rendtörténeti konferenciák 4,1).

61. Virág Benedek síremléke

Virág Benedeket 1830-ban temették el a tabáni kis temetőben. Sírja négy sarkán egy-egy gesztenyefa állt. A Tabán lebontása (1933–1934) után, a temető felszámolásakor, a pálosok 1938-ban kikérték volt rendtársuk hamvait a tabáni temetőből, s a Sziklatemplom külső bejáratánál temették el. A temetési menet a Szent Gellért rakparton vonult a tabáni templomtól P. Besnyő Gyula pálos atya és Angyal Kálmán tabáni plébános vezetésével.

Egy szemtanú így számolt be az eseményről néhány évtizeddel később:

„Virág Benedek hamvait 1938. október 8-án helyezték a sziklatemplom Gellért tér felőli bejáratánál bal oldalt, közvetlen a bejárati sziklafal tövébe. Magam is jelen voltam a hamvak elhelyezésénél és ma is rátalálnék

133. A Sziklatemplom környéke az 1930-as években, ismeretlen fotós felvétele

(Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Plakát- és Kisnyomtatványtár, Klap45e Bp4.005)

a sírra. A helyet a szertartás után simán lebetonozták. A sziklafalhoz akkor felállították az eredeti, a temetőből hozott vörös márvány keresztemléket."
Virág Benedek sírján az alábbi sokat idézett felirat szerepelt:

Születtem. Szerettem hazámat s dolgoztam érte. Ez az én életem története. Tegyetek ti is így. Tanítsátok utódaitokat, s ha azok is így teszik, akkor Magyarország boldog lesz.

Miután 1950-ben feloszlatták a szerzetesrendeket, s a pálosokat is elhurcolták, a Sziklatempom üresen állt, s a berendezését széthordták. A fentebb idézett szemtanú 1955-ben már darabokra törött állapotában látta a sírt jelző márványkeresztet. Amikor 1961-ben befalazták a Sziklatemplomot, a sírhely kívül maradt a barlang bejáratán. Jóakarók a tabáni templomban akarták a hamvakat elhelyezni, de erre nem kapták meg az engedélyt. 1963-ban Virág egykori tabáni háza előtt (ma: Döbrentei tér) szobrot állítottak. A Pátzay Pál által készített lányalak kezében tányérérem látható Virág Benedek profiljával. Végül hosszú huzavona után 1966-ban Virág Benedek hamvait a Kerepesi úti temetőben helyezték el, az újonnan állított sírkövön a híres sorok mellett szintén a tányérérem profil kapott helyet.

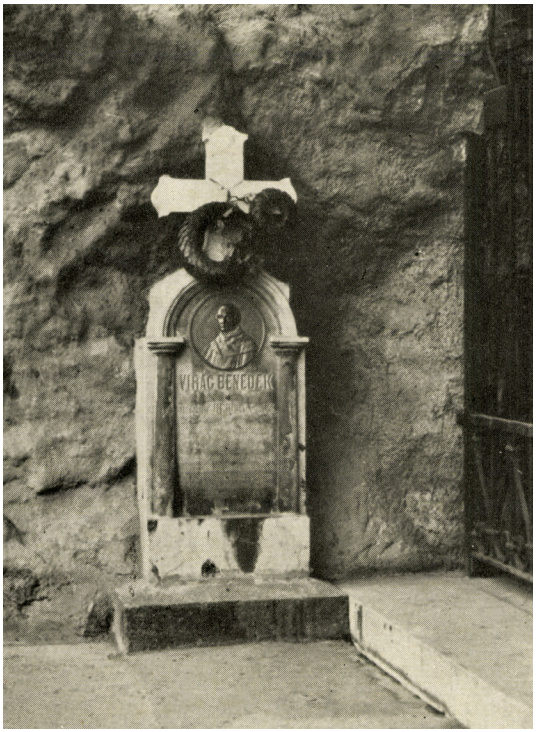

134. Virág Benedek egykori vörösmárvány síremléke a Sziklatemplom bejáratánál, képeslap, ismeretlen fotós felvétele (Zemplén Múzeum, Szerencs, 0030594)

Irodalom:

A Tabáni „Szent Öreg" sírharca a nemzeti lélekért 1938–1998. Sajtószemle a Tabán Helytörténeti Gyűjtemény és Dokumentációs Központ anyagából, in: Tabán egykor és ma. Budapest 2006, 61–73. – Döflinger Jánosné: Virág Benedek hamvairól, in: Magyar Nemzet, 19. évf., 1963. július 26.

62. A pécsi kolostor

A meginduló pálos élet fontos helyszíne volt a pécsi rendház. 1935-ben itt indult el a novíciusképzés is. Itt öltözött bekövetkező évtizedek számos meghatározó szereplője – többek között – Bolyós Rezső Ákos, Csellár István Jenő, Vezér György Ferenc és Gyéressy Béla Ágoston is.

135. Ima a pécsi kolostor alapkövének beszentelésekor, 1935. november 3., ismeretlen fotós felvétele
(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény)

63. Zembrzuski Mihály

Az 1934-es visszatelepülés egyik fő mozgatórugója a lengyel Zembrzuski Mihály atya volt, aki 1940-től a magyarországi rendfőnöki megbízott tisztségét is betöltötte. 1944-ben, ill. 1945-től illegalitásba kellett vonulnia. 1948-ban kiutasították Magyarországról. Kiválóan megtanult magyarul, s a lengyel és az angol mellett haláláig magyarul is elimádkozta minden nap a rózsafüzért. 1994. október 5-én a Sziklatemplomban ünnepelte gyémántmiséjét. Az amerikai Doylestown pálos kolostorában nyugszik.

136. P. Zembrzuski Mihály (1908–2003) lengyel pálos pécsi cellájában az 1930-as évek második felében, ismeretlen fotós felvétele
(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény)

64. A pécsi pálos templom

P. Przezdziecki Piusz (Pius Przeździecki), a rend lengyel generálisa 1935 elején vállalta az új pécsi pálos templom építését. A költséges vállalkozást támogatta Virág Ferenc pécsi püspök és a püspökség, valamint a papság és a város lakossága is. A *Dunántúl* című lap hasábjain számos alkalommal jelentek meg listák, amelyek azoknak a magánembereknek a neveit tartalmazták, akik kisebb-nagyobb összeget adományoztak a templom építésére.

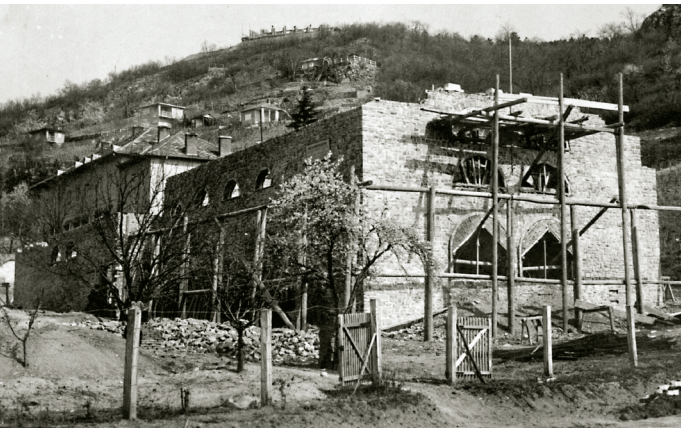

137. ***Az épülő pécsi Pálos templom,1936, ismeretlen fotós felvétele***
(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény)

A templom megtervezésére Weichinger Károly építész kapott felkérést azzal, hogy az új épület fejezze ki a szigort, az egyszerűséget, s legyen megfelelő a pálos rend remete szellemiségének. Az épület kivitelezője Márovits Andor pécsi építőmester volt.
A templomot – amely, ahogy a korabeli sajtó írja, még torony nélkül ideiglenes belső berendezéssel várja, hogy a hívő magyar nép újabb áldozatossága révén lehetővé váljék végleges elkészülte – Zichy Gyula kalocsai érsek szentelte fel 1937 Pünkösdjén. A következő esztendőben, 1938 áprilisában Virág Ferenc püspök a négy új harangot, Pünkösd másnapján Hlond Ágost lengyel bíboros pedig a főoltárt szentelte fel.

A pálosok pécsi templomában 1950 után egyházmegyés papok végezték a lelkipásztori munkát. Kalász Gyula plébános – a rend későbbi konfrátere – 1986–1987-ben felújíttatta a templomot, és cellának is alkalmas lakrészeket alakított ki, segítve ezzel a majdani újraindulást.

138. ***A pécsi pálos, Szent Imre-templom 1938 körül, képeslap, Zsabokorszky Jenő felvétele***
(Kassai Árpád gyűjteménye, Budapest)

139. ***A pécsi pálos, Szent Imre-templom 2014-ben***
(fotó: Török Máté)

Irodalom:

Pünkösdhétfőn szenteli fel Zichy Gyula érsek a pálos rend pécsi templomát, in: Dunántúl, 27. évf. 110. szám, 1937. május 16. – Aczél L. Zsongor, Legeza László, Szacsvay Péter, Török József: Pálosok. Budapest 2006.

140. ***Kerti munka a pécsi rendházban, 1943, ismeretlen fotós felvétele***

(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény)

65. „Asperges me, Domine, hysopo..."

A kert a kolostori élet egyik fontos színhelye volt az évszázadok során a pálosoknál is: a munka, az elmélkedés és az imádság helye. A középkori kolostorkertek egyik jellegzetessége a különböző fűszernövények jelenléte volt. A kakukkfű, a levendula, a rozmaring, a menta, a zsálya és a többi ismert és ma is használatos gyógy- és fűszernövény mellett, a kiállításban kialakított két fűszerágyásban az izsóp is helyet kapott. Ez a ma kevésbé ismert gyógy- és fűszernövény a középkori kolostorok kertjeinek elmaradhatatlan része volt. A hajtásaiból kivont izsópolajat több betegség gyógyítására használták.

141. *A kiállítás installációjának részlete (fotó: Varga László)*

„Asperges me, Domine, hysopo, et mundabor: lavabis me, et super nivem dealbabor – Hints meg engem Uram, izsóppal és megtisztulok, moss meg engem, és fehérebb leszek a hónál" (Zsolt 51,9):

éneklik ma is a pálos szerzetesi közösségekben a kompletórium (esti záró imádság) után az 51. zsoltárból származó szöveget.
Az imádság eredendően a vasárnapi nagymisék előtt a hívek szenteltvízzel való meghintésekor felhangzó antifóna, amelynek kezdő szaváról (*Asperges*) kapta nevét a rövid szertartás. A zsoltáros arra az ószövetségi szokásra utal, amely szerint a megtisztult leprást és házát vízbe mártott izsópcsomóval hintették meg. A Kivonulás könyvében elbeszéltek szerint Mózes népe a bárány vérét izsópcsomóval kente az ajtófélfákra (Kiv 12,22), a megfeszített Krisztusnak izsópszálra csavart szivacsban nyújtották az ecetet (Jn 19,29). A sziklák között élő izsóp az alázattal, a bűnbánattal és a megtisztulással való kapcsolata alapján a megigazulás, a keresztség és az ártatlanság jelképe lett; a falból kinőtt izsóp pedig a Krisztus születését ábrázoló képeken a megváltásra utal.

66. Film a pálosokról *(1937)*

Egy korabeli újság tanúbizonysága szerint 1936. szeptember elején „Pfeiffer Gyula ny. h. államtitkár, a pálos rend visszatelepítésének szerencsés előmozdítója és végrehajtója két magyar amatőr filmvevő társaságában járt a lengyelországi Krakkóban és Csensztohovában, hogy ott készítsen filmet az ősi Krakkó magyar vonatkozású történelmi emlékeiről és a híres csenstohovai kegyhelyről, ahol a felvétel idejében 152 zarándoklattal mintegy 300 000 ember járult a Fekete Madonnához." *A Fekete Madonna fiai* című film a híradások szerint Európa legnagyobb amatőr keskenyfilmje volt. A produkció díszbemutatója, amelyen több magas méltóság mellett jelen volt a két fővédnök, a bíboros hercegprímás és a lengyel nagykövet is, 1937. március 14-én vasárnap délelőtt 11-kor volt az Urániában, Budapesten. A filmet 1937. április 8-án Pécsett is bemutatták. Az öt részből álló alkotást Pfeiffer Gyula államtitkár hathatós támogatásával Zsabokorszky Jenő okleveles mérnök, amatőrfilmes készítette. Az egyes részek címei a következők voltak: A magyar–lengyel barátság; A pálosok Krakkóban; A pálosok a pécsi és a budai kolostorban; Csensztohova (!), Jasna Góra, a világ legnagyobb kegyhelye; Magyarország Nagyasszonyának budai barlangtemploma. A filmből jelenlegi tudásunk szerint nem maradt fönn kópia.

142. ***A Fekete Madonna fiai, 1937-es film a pálosokról, filmplakát***

(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény)

Irodalom:

Film készült a pálosok csensztohovai kolostoráról, in: Dunántúl, 26. évf., 218. sz., 1936. szeptember 24., 4. o.; Keskenyfilm Pécsről, in: Dunántúl, 26. évf., 263. sz., 1936. november 17., 4. o.; Április 18-án Pécsett is bemutatják a pálos filmet. A bíboros hercegprímás a film fővédnöke, in: Dunántúl, 27. évf., 70. sz., 1937. márc. 28. 4. o.; A fehér pálosok czenstochowai fekete Madonnája. A nagyszabású keskenyfilmet Pécsett is bemutatják, in: Dunántúl, 27. évf., 81. sz., 1937. ápr. 11. 2. o.; A fekete Madonna filmje, in: Dunántúl, 27. évf., 85. sz., 1937. ápr. 15. 6. o.; Keskenyfilm a Pálos-rendről, in: Nemzeti Újság, 19. évf., 1937. márc. 17. 16. o.; „A fekete Madonna fiai"-nak rendkívüli sikere, in: Budai Napló, 35. évf., 1937. márc. 25. 6. o.;

Elkészült

SZŰZ MÁRIA

legnagyobb amatőr keskeny filmje

A Magyar-Lengyel Barátság

A Fekete Madonna Fiai

amelynek

díszbemutatója

Magyarország Bíboros Hercegprímása és Lengyelország magyarországi Követe

mint a film főprotektorainak jelenlétében

1937. évi március hó 14-én, vasárnap d. e. 11 órakor lesz az

URÁNIA
FILMSZÍNHÁZBAN

Aki Szűz Máriát valóban tiszteli és szereti, az okvetlen legyen ott és nézze meg a világ legnagyobb kegyhelyén, a lengyel CZESTOCHOWÁBAN és az ősi közös királyok városában, KRAKÓBAN felvett filmet.

Jegyek előre válthatók: az Uránia filmszínházban, a Sziklatemplom kegyszerüzletében és a Szt. István Társulat Kecskeméti-utcai könyvkereskedésében.

Minden ülőhely földszinti vagy erkélyzsöllyében, vagy páholyban 1.— azaz egy P. Diákoknak 50 fillér.

1208/937. szám.

A Főegyházmegyei hatóság nevében jelen filmet melegen ajánlom a kedves hívek figyelmébe és jóindulatába.

Dr. Mészáros János s. k.
bpesti érseki ált. helytartó.

Felelős kiadó: Pfeiffer Gyula.
Stádium Rt., Budapest. (Felelős: Győry Aladár igazgató.)

67. Pálosszentkút

A pálosok népszerűségét mutatja, hogy 1940-ben Kiskunfélegyházától nem messze átvették Szentkút búcsújáró helyét, amelynek vasútállomása 1943-ban kapta a Pálosszentkút elnevezést.

A kegyhely történetét Bálint Sándor így foglalta össze:

„Szentkút ellenőrizhető története a XVIII. századba nyúlik vissza. A legenda azonban korábbi időkről is tud. Elmondja, hogy a hódoltsági időkben még templom állott a mai szent kút közelében. A lakosságnak azonban a fenyegető török elől menekülni kellett. A templom elpusztult. Hogy a pogány az Oltáriszentséget meg ne gyalázza, a hívek menekülés közben egy közeli kútba rejtették. Ennek emlékezete később is fennmaradt. A szétszóródott, pap és templom nélkül maradt hívek, egyszerű pásztorok hosszú időkön át ehhez a kúthoz jártak aztán ájtatoskodni, amelyet az Ostyában rejtőzködő Isten egykor megszentelt. Egy gazdag ember azonban oktalan gőgjében betömette a kutat, de szándéka hiába való volt. A kút minden reggelre kitisztult, kilökte magából a belehordott földet és így a gazdag ember megszégyenült.

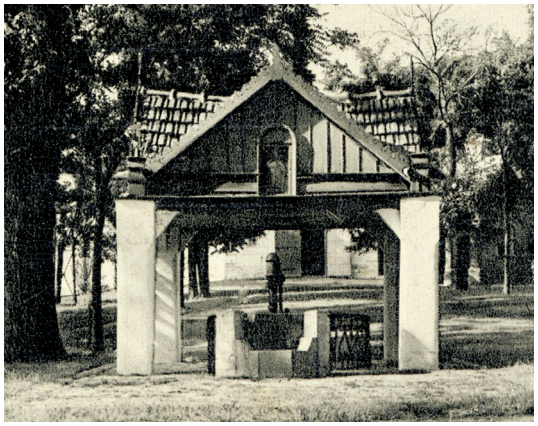

143. A szentkút Pálosszentkúton az 1940-es években, képeslap, részlet
(Kassai Árpád gyűjteménye, Budapest)

Az esetnek híre futamodott és a hívek most már a kutat távolabbi vidékekről is fölkeresték. A másik, általánosabb magyarázat szerint 1791-ben történt, hogy itt a ferencszállási pusztán az egyik pásztor éjféltájban erre terelte nyáját. Egyszercsak ismeretlen forrásra akadt, amelyből fényesség sugárzott ki. A fényességből Szűz Mária alakja bontakozott ki és a pásztor az angyalok énekét hallotta. Látomásának hírére mindenfelől jöttek zarándokok a kis erecskéhez, amely a Boldogságos Szűz megjelenése után is megmaradt. Hiába volt minden tilalom, a búcsúsok folyton szaporodtak s a kútnál csodás

gyógyulások történtek.
A hatóságok a forrást be akarták tömetni, de csak egy káromkodó természetéről hírhedt ember vállakozott a munkára.
A forrás azonban azonnal kihányta magából a földet, sőt nagy kúttá szélesedett. Az embernek karjai megbénultak, ivadékait is állandóan csapások érték. Nemsokára a kultuszt az Egyház is elismerte. A hívek alamizsnájából 1875-ben a középkori templom romjain felépült a mostani szentkúti kápolna. Legnagyobb búcsúja Pünkösd napján van. Ilyenkor ötven-hatvan színmagyar helység hívei is fölkeresik Szűz Mária szentkúti tanyáját. Hatásának köre északon egészen Kecskemétig, Lajosmizséig, nyugaton a Dunáig, délen Halasig, keleten a Tiszáig, Szeged vidékéig terjed."

144. *A pálosszentkúti kegytemplom az 1940-es években, képeslap*
(Kassai Árpád gyűjteménye, Budapest)

145. *A pálosszentkúti kegytemplom szentélye az 1940-es években, színezett képeslap*
(Kassai Árpád gyűjteménye, Budapest)

Irodalom:
Bálint Sándor: Boldogasszony vendégségében. Budapest 1944, 7–11.

68. 1950 – Pécs

1950-ben a kommunista hatalom betiltotta, ill. igen szűk keretek közé szorította a szerzetesrendek működését. P. Bolváry Pál OSPPE így emlékszik vissza az éjszakára, amely számukra a kolostori közösségi élet végét jelentette:
„1950. június 9-én pénteken este, miután elvégeztük az esti imát, fél tíz tájban – előző megbeszélés alapján – a konyha előtti eldugult csatornát igyekeztem néhány ügyesebb testvérrel és klerikussal kitisztítani, amikor tízegynéhány fiatalember, kézben tartott revolverekkel, a kőfalon beugrálva rohant felénk. Amikor megkérdezzük, mi jogon törnek reánk, igazolványukat mutatják: »Államvédelmi Hatóság«. Előbb az ebédlőbe, majd az irodába terelnek. Mindegyikünkkel aláíratják a kényszertartózkodási (internálási) végzést, mert »Pécsett jelenlétünk veszélyes az államra nézve«. Félórai csomagolási időt adnak a legszükségesebb dolgaink összeszedésére. Amikor megemlítem súlyos Parkinson-kórban fekvő betegünket, P. [*Galambos*] Kálmánt, azt felelik, majd azt kórházba szállítják. Mindannyian kissé idegesek lettünk, de ellenállást senki sem tanúsít. Különben is a kolostort fegyveres rendőrszakasz vette körül, s így minden ellenállás csak hiábavaló esetleges vérontással végződhet. Akkor még nem tudjuk, hogy minden pécsi szerzetesközösséget felszámoltak ezen az éjszakán."

146. ***Pálos szerzetesek zsolozsma után a pécsi kolostor folyosóján, 1930-as évek, ismeretlen fotós felvétele***

(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény)

Irodalom:

P. Bolváry Pál OSPPE: „Rabláncon Krisztusért" (1992) címmel magyar és angol nyelven írta meg életútját az emigrációban (http://www.ppek.hu/k519.htm [2015. január. 6.]).

69. Bolváry Pál

147. **P. Bolváry Pál OSPPE 1995 körül**
(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény, fotó: Osvald Sándor)

P. Bolváry Pál OSPPE (1924–2001) 1942-ben lépett be a rendbe. 1948-ban vállalta a föld alá kényszerített pécsi cserkészcsapatok tagjainak lelki gondozását. Közvetlen, derűs egyénisége és kisigényűsége a cserkész lelkipásztorok példaképévé tette. Amikor 1950 nyarán internálták a pécsi pálos szerzeteseket, ő nem volt közöttük, mert elöljárója egy nappal előbb Budapestre küldte. Tiltott határátlépési kísérlet miatt még abban az esztendőben három év börtönbüntetésre ítélték. A „titkos és illegális cserkészkedés" miatt 1961-ben újból letartóztatták, és a „népi demokrácia megdöntésére irányuló szervezkedés" címén hat év börtönre ítélték. 1972-ben az Egyesült Államokba menekült, ahol a pittsburghi Szent Anna egyházközség plébánosa lett. A kommunizmus összeomlása után 1993-ban tért haza, s előbb Budapesten, majd Pécsett élt.

70. Máthé Péter és Bolyós Ákos

Máthé Péter (1926–2008) pálos szerzetes, rendfőnöki megbízott és tartományfőnök a titkos pálosok egyike volt. A második világháború után 1947-ben lépett a pálos rendbe. Első fogadalmát 1948 őszén tette le, majd megkezdte tanulmányait a pécsi teológián.

148. P. Bolyós Ákos OSPPE és P. Máthé Péter OSPPE. A kép Ákos atya aranymiséjén készült 1990. január 28-án a pécsi kertvárosi templomban, ismeretlen fotós felvétele
(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény)

1951 októberében örökfogadalmat tett. A szerzetesrendek feloszlatása után tanulmányait Győrött fejezte be. 1956 nyarán szentelték pappá a pécsi székesegyházban. 1973-ig az egyházmegye szolgálatában állt, majd másfél évet töltött Németországban karthauzi novíciusként. 1975-től ismét a Pécsi Egyházmegyében szolgált egészen a pálos rend visszaállításáig, 1989-ig. A rendi élet újraindulásától rendfőnöki megbízottként, majd a magyar tartomány 1996-os visszaállításától tartományfőnökként vezette a magyar pálos rendet 2002-ig. Megbízatása lejártával újoncmesterként tevékenykedett. 2004-től egyre súlyosbodó betegségét türelemmel viselve élt a pécsi közösségben a 2008 nyarán, Szent Péter és Szent Pál apostolok ünnepén bekövetkezett haláláig.

A kiállítás évében, 2014-ben lett volna épp száz esztendős Bolyós Ákos (1914–1994) pálos szerzetes, rendfőnöki megbízott. – 1935-ben lépett be a rendbe. Virág Ferenc pécsi megyéspüspök szentelte pappá 1940-ben. Kezdetben Pécsett, majd 1941 őszétől Pálosszentkúton tevékenykedett. 1946-tól novíciusmester volt Pécsett. 1951. június 9-én, a pécsi pálos szerzetesek internálásakor társaival együtt a *Magnificat*ot imádkozta: *Magnificat anima mea Dominum… (Magasztalja az én lelkem az Urat…)*. A Grősz-perben tízévi börtönt kapott. 1956 februárjában történt szabadulása után Pécsett, majd 1968-tól Budafokon működött kántorként. A rend újraindulásakor, 1989 májusában visszakerült a pécsi kolostorba, ahol vezetésével megindulhatott a novíciusképzés. Éppen szentmisére készülődve érte az örökkévalóságba hazahívó szó. Két héttel korábban szentelték fel a rendszerváltozás utáni első pálos papot, Bátor Botond atyát.

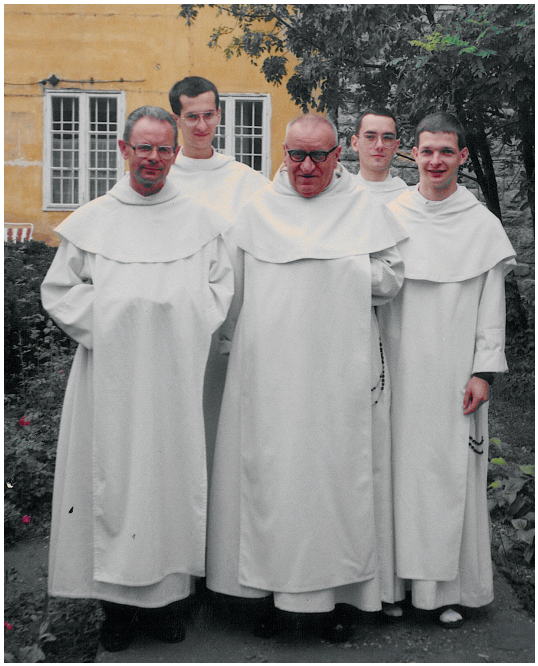

149. P. Bolyós Ákos (középen) és P. Botfai Levente a novíciusokkal Pécsett, 1991

(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény, ismerelen fotós felvétele)

71. Aczél László Zsongor

A pálos rendtörténet fáradhatatlan kutatója, a máramarosi születésű dr. Aczél László Zsongor atya (1942–2014) családjával együtt költözött Pécsre gyermekkorában. Rövidesen bekapcsolódott a megtorlások ellenére is jól működő katolikus ifjúsági közösségbe. 1953-tól a pécsi Sziklatábor katakomba-cserkészcsapat tagja volt Kicsi Szarvas néven, majd 1958-tól felszenteléséig (1965) önálló csoportvezetőként működött Zsongor fedőnévvel. 1960-ban tette le első fogadalmát, majd 1963-ban az örökfogadalmát az akkor még titokban működő Pálos Rendben.

1969-ig káplánként működött Budafokon, ezt követően Székesfehérvárott előbb Kisberk Imre püspök, majd dr. Szakos Gyula püspök titkára és szertartója volt 1984-ig. Az Országos Liturgikus Tanácsnak 1972-től tagja, 1976-tól 2007-ig a titkára volt. 1984-től Pilisborosjenőn plébánosként dolgozott. 1989-től előbb a pécsi, utóbb a budapesti kolostorban élt pálos szerzetesként. 1990 és 1992 között a Sziklatemplom igazgatója volt, 1992 és 1999 között pedig a halásztelki plébániát vezette. 1992–1993-ban a Magyar Cserkészszövetségen belül működő Táborkereszt Katolikus Cserkészek Közössége országos papi elnöke volt. 1999-től haláláig a budapesti Sziklakolostorban élt.

150. P. Aczél László Zsongor OSPPE miseruhája, amelyet 1960-ban, titokban letett első fogadalma 50. évfordulója alkalmából kapott ajándékba a hívektől 2010-ben
(fotó: Takács István)

72. A „klandesztin" időszak és az újraindulás

A szerzetesrendeket érintő 1950-es feloszlatáskor és az azt követő években a pálosok közül sokakat meghurcoltak, Vezér Ferenc atyát pedig, mint a Grősz-per egyik vádlottját 1951-ben hamis vádak alapján kivégezték. A pálos lelkiség azonban titokban mégis tovább élt. Fontos szerepet játszott ebben P. Bolváry Pál, P. Máthé Péter, P. Bolyós Ákos, P. Arató László Botond és P. Árva Vince. Később a klandesztin, azaz „rejtett, titkos" megjelölést alkalmazták azokra a pálosokra, akik a formális noviciátust nem végezhették el, de akik a titkos szerveződés keretében tanulmányozták a pálosok történetét, „fehér napok" elnevezéssel közös lelkigyakorlatokon vettek részt, fogadalmat tettek a régi pálosok előtt, majd titokban élték a pálos hivatást. 1982-ben az akkori pálos rendfőnök, P. Józef Płatek rendfőnöki delegátusnak nevezte ki P. Árva Vincét, aki többször járt Częstochowában, Rómában pedig felterjesztette a titkos pálosok névsorát, akiknek szerzetesi voltát a Szerzetesi Kongregáció 1989. május 20-án ismerte el.
1989-ben Józef Płatek rendfőnök atya P. Máthé Pétert nevezte ki rendfőnöki megbízottnak, aki az év márciusában Pécsre hívta a rendtagokat az újraindulás kérdéseinek megbeszélésére. Ezt követően P. Bolyós Ákos vezetésével rövidesen megindult a novíciusképzés a pécsi kolostorban. Az első fiatal pálost, P. Bátor Botondot, 1994 júniusában szentelték pappá. Az 1996-ban Częstochowában megtartott rendi nagykáptalan döntése nyomán a magyarországi pálosok közössége tartományi szintre emelkedett és P. Máthé

152. Az új kolostor Pálosszentkúton napjainkban
(fotó: Bakos Botond)

Péter tartományfőnöki kinevezést kapott. 1989. augusztus 1-jével dr. Paskai László bíboros, esztergomi érsek a márianosztrai plébániát a pálosoknak adta át, augusztus 27-én pedig – csaknem negyven év kényszerű szünet után – sok ezer hívő jelenlétében mutatták be az első koncelebrált szentmisét a budapesti Sziklatemplom előtti téren. 1990-ben társadalmi szervek és a hívek összefogásával megkezdődött a Sziklatemplom helyreállítása, a Magyar Pálos Rend tagjai pedig visszaköltözhettek a Gellért-hegy szikláihoz épített kolostorba. 1991. október 17-én a pálosszentkúti lelkészséget és kegyhelyet Marosi Izidor váci püspök ismét a pálosok gondozására bízta.

151. P. Csóka János OSPPE és P. Bátor Botond OSPPE a Pálos70 zarándoklat indulásakor a Sziklatemplom bejáratánál 2013 októberében
(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény, fotó: Terpó Veronika)

73. MotorkerékPálosok

A Magyar Pálos Rend lelki és szellemi vonzásában alakult ki a *MotorkerékPálosok* közössége, amely hosszabb-rövidebb motoros zarándoklatok és a rend ünnepei alkalmából tartja találkozóit. A csoporthoz csatlakozó motorosok a Húsvét utáni első vasárnapon pálos szerzetesek vezetésével együtt vesznek részt a Pálos Rend mai központjában, Częstochowában minden évben megrendezett hagyományos motoros zarándoklatokon. Az év más részeiben a *Pálosok nyomában* című zarándoklatsorozat útjain évről évre újabb pálos vonatkozású helyeket keresnek fel a történelmi Magyarország területén, a Balaton-felvidék és a Felvidék hegyei közt vagy Erdélyben és a Délvidéken.
2008-ban rendezték meg először a *Motoros Találkozót* Pálosszentkúton. A zarándoklat elsődleges célja az evangelizáció és a közösségteremtés. Az immár több száz embert (motorost és családtagjaikat) vonzó találkozóknak ezért állandó eleme a tanúságtétel és a motorosok ünnepélyes felvonulása Kiskunfélegyházára. A Pálosszentkúthoz közeli város templomában a találkozó résztvevői közös szentmisén is részt vesznek.
2012-ben több tucat motoros kísérte az ünnepélyes menetet, amely Vezér Ferenc pálos atya földi maradványait szállította a budapesti Sziklatemplomban felállított ravatalától Pálosszentkútra, méltó végső nyughelyére.

153. ***P. Balla Barnabás OSPPE, Fr. Széles László OSPPE és P. Bátor Botond OSPPE Pálosszentkúton, a kegytemplom mellett 2010 nyarán a pálosszentkúti Motoros Találkozón***

(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény, fotó: Zsabokorszky Zsolt)

154. ***Pillanatkép 2010 nyarán a pálosszentkúti Motoros Találkozón***

(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény, fotó: Zsabokorszky Zsolt)

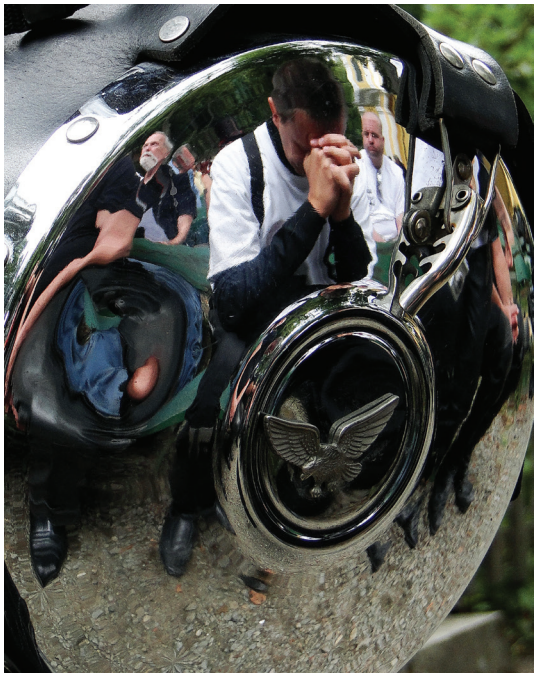

Kawasaki
Ninja
HONDA

74. Pálos70

2014-ben már közel kilencszázan járták végig a PÁLOS70 elnevezésű zarándoklat, teljesítménytúra és kirándulás egészét, illetve annak egy-egy szakaszát. Az először 2011-ben megszervezett zarándoklat október első hétvégéjén Magyarok Nagyasszonya ünnepéhez (október 8.) kapcsolódik, s a budapesti Sziklatemplomot köti össze a márianosztrai Magyarok Nagyasszonya Bazilikával.
A nyolc különböző hosszúságú és nehézségű útvonalból (a néhány órástól, az egynaposon keresztül, a háromnapos, 70 kilométeres túráig) mindenki szándékának, kedvének, erőnlétének megfelelően választhat.
A befejező szakasz a „Magyarok Nagyasszonya" elnevezésű vezetett zarándoklat, amely az utolsó nap reggelén indul Szobról és 7 km megtétele után érkezik meg a márianosztrai búcsú nagymiséjére. Ez a vasárnapi zarándoklat beépül a háromnapos „Fehér Barátok" zarándoklatba is.

P. Bátor Botond OSPPE így foglalta össze a PÁLOS70 lényegét: „Szerettünk volna lehetőséget biztosítani azoknak, akik elsősorban katolikus hitük alapján járják végig ezt az utat és azoknak is, akik inkább csak gyakorlott túrázóként. A zarándoklat célja elsősorban az Istennel való kapcsolat elmélyítése, a bűneinktől való megszabadulás, megerősödés katolikus hitünkben és hétköznapi életünk terheinek hordozásában. A zarándoklattal együtt járó nehézségek felajánlása is ezt a célt szolgálja.
A teljesítménytúra független minden vallási, illetve világnézeti szemponttól. Teljesítményről van szó, amit a túrázó egy újabb lehetőségen keresztül tud megvalósítani a természet, a sport iránti szeretet, illetve más szempontok alapján. A két út megfér egymás mellett, de össze nem keverhető. Mindenki maga dönti el, hogy milyen belső indíttatásból vesz részt rajta."

155. A zarándokok érkezése Márianosztrára, PÁLOS70–2014
(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény, fotó: Terpó Veronika)

Irodalom:
P. Bátor Botond: PÁLOS70. Gondolatok a 2013-as zarándoklat előtt. A Fehér Barát, 2013. ősz, 15. évf. 2. szám.

75. Vonatos zarándoklat Częstochowába

2011 nyarán több mint 650 utassal indult útnak először a Fekete Madonna Zarándokvonat Częstochowába, a Pálos Rend mai központjába. Az azóta szinte hagyománnyá lett zarándoklatoknak, amelyeket egy utazási iroda segítségével szerveznek meg, lelki vezetői püspökök és pálos szerzetesek.

156.

157. *Zarándokok – Az előtérben P. Vizy András OSPPE és Fr. Szűcs Imre OSPPE, 2013*
(fotó: Fehér Dániel Soma)

III
IV
III
IV

76. Hargitafürdő

2014. január 26-án Hargitafürdőn ünnepélyes keretek között új rendházat alapított a Pálos Rend. Az ünnepi szentmisét Dr. Jakubinyi György, gyulafehérvári érsek celebrálta. Az ünnepséget, amelyen több száz magyarországi és erdélyi zarándok is részt vett, az MTVA is közvetítette.

158. ***Szent István-templom, Hargitafürdő, 2014***
(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény, fotó: Terpó Veronika)

Isten Hozott

77. A pálos műsor

ASPERGES ME...

Pálos évszázadok
a magyar történelem tükrében

Sudár Annamária, Oberfrank Pál,
és a Misztrál együttes (Heinczinger Miklós,
Hoppál Mihály, Pusztai Gábor, Tóbisz Tinelli Tamás,
Török Máté, Csóka Sámuel) közös műsora

A pálos szerzők – többek között Ányos Pál, Csanádi Albert, Csúzy Zsigmond, Gyöngyösi Gergely és Virág Benedek – szövegeiből, verseiből és egyéb dokumentumokból, valamint a magyar történelmet felelevenítő költeményekből, megzenésített versekből álló művelődéstörténeti, történelmi összeállítás felidézi a Rend történetének néhány fontos epizódját és alakját.
Az összeállítás 2009-ben, a papság évében készült P. Bátor Botond atya ötletéből, Sudár Annamária szerkesztésében. Az ősbemutató 2009. október 11-én volt a budapesti Klebelsberg Kultúrkúriában Sudár Annamária, Eperjes Károly és a Misztrál együttes közreműködésével. Az ezt következő előadásokban Eperjes Károly helyét a műsorban Oberfrank Pál vette át.

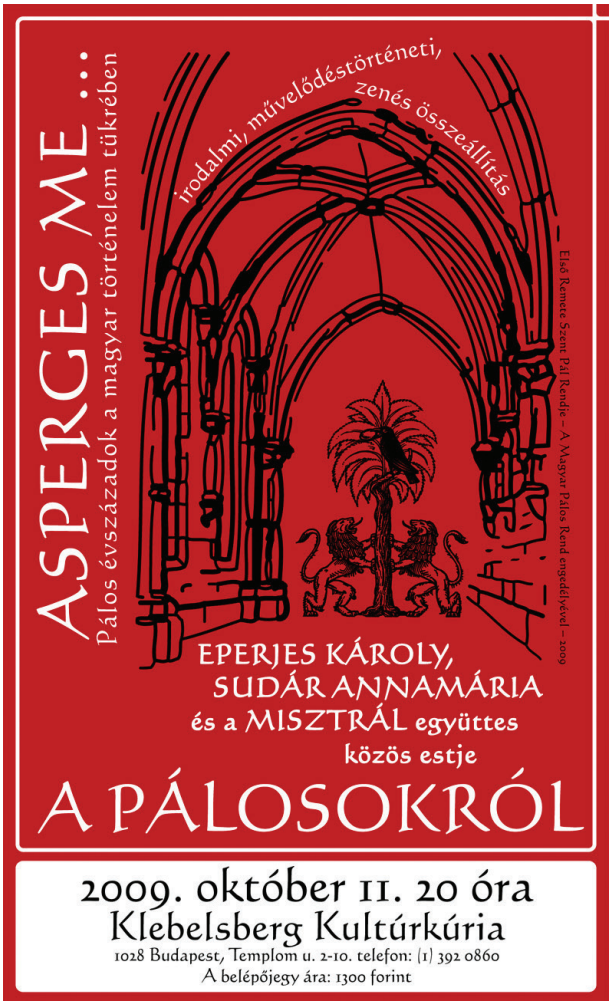

159. A műsor ősbemutatójának plakátja
(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény)

160. ***A műsor ősbemutatója a Klebelsberg Kultúrkúriában 2009. október 11-én, Budapesten***

(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény, fotó: Köllőd Júlia)

161. ***A műsor Tokajban a Paulay Ede Színházban 2009. november 29-én***

(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény, fotó: Varga László)

78. A horvát rendtartomány

Bálint Sándor a pálosok közép-európai hatásával kapcsolatban így fogalmaz: „A magyar pálos lelkiségben fogant Sasvár a szlovák néplélek misztikus erőforrása, Remete és Lepoglava, a horvát népiség két barokk tűzhelye, továbbá Mariatrost Stájerország szíve és Częstochowa, a »lengyel Jeruzsálem«".
A pálos rend középkori kisugárzását és vonzását mutatja, hogy a pálosok az akkor a Magyar Királysághoz tartozó Horvátországban is megtelepedtek, és az elkövetkező évszázadok során a horvát történelemben és kultúrában legalább olyan fontos szerepet töltöttek be, mint nálunk.
Horvátországba a pálosok 1244-ben érkeztek. Először a közép-horvátországi Dubicában telepedtek meg, majd innen indulva alapították következő kolostorukat a Zágráb közeli Remetén (1288). Hamarosan nyugatra: az isztriai Čepić-tó (1287) mellé, majd keletre: a szlavóniai Garić (1295 körül) is kirajzottak. A XIV. században több kolostort is emeltek, többek között a Csáktornya melletti Sveta Jelenán (Szentilona) és a Zengg melletti Vlaška Dragán. Később épült meg a lepoglavai kolostor (1400), a kamenskói (1404), a Daruvár melletti Szent Anna (1412), a crikvenicai (1412), az isztriai Sveti Petar u Šumi (1459). A kolostorok nagy része elpusztult az oszmán-török dúlásban, így a XVI. századtól már csak Isztrián és Horvátország északnyugati részén tartózkodtak pálosok. 1577 óta a rendi központ is itt, Lepoglaván volt. A XVII. században épültek az olimjei (ma Szlovéniában, 1662), a kőrösi (1665), a sveticei (1627), az isztriai Szent Erzsébet (1643 előtt) és más kolostorok. 1699-ben a horvát rendtartomány önállósodott a magyartól.

REMETE és MEDVEVÁR
(Zágráb mellett)

A rendi hagyomány szerint Isquirinus fráter a zágrábi kanonokok támogatásával alapította Remete Boldogasszonyról elnevezett pálos kolostorát a várost északról határoló hegyek lábánál 1288-ban. A híres kegyhelyet 1786 óta a karmeliták gondozzák.
1472-ben Medvevárban halt meg Janus Pannonius, majd a remetei pálos kolostorban temették el először, mielőtt Mátyás király Pécsre vitette volna a holttestet. A kolostor alapításának 725. évfordulójára, 2013-ra fejeződött be az egykori kegyhely romjainak régészeti feltárása.

CRIKVENICA

Crikvenica kolostorát a Horvát Tengermellékeken 1412-ben alapították, amikor IV. Frangepán Miklós a pálosoknak adományozott egy romos templomot. 2012-ben, a megtelepedés 600. évfordulóján a város ünnepséggel emlékezett erre az eseményre. A crikvenicai kolostorban nevelkedett a horvát származású, ám később Itáliában alkotó Juraj Julije Klović (Giorgio Giulio Clovio, 1498–1578), akit világszerte a miniatűrfestészet Michelangelójaként tartanak számon.

162. ***Crikvenica, pálos kolostor, XIX. század vége, ismeretlen fotós felvétele***
(Magyar Pálos Rend, Pécs, Központi Gyűjtemény)

Irodalom:

Bálint Sándor: A czenstochovai Szűzanya tisztelete hazánkban, in: uő.: Sacra Hungaria. Tanulmányok a magyar vallásos népélet köréből. Kassa 1943, 36.; Boris Mašić: Na nemirnim temeljima. Arheologija i 725 godina svetišta u Remetama. Zagreb 2013.

CSÁKTORNYA

A XIV. században alapított kolostorok közül jelentős volt a muraközi Csáktornya (Čakovec) melletti Sveta Jelena (Szent Ilona) kolostora (ma Šenkovec), melyet 1376-ban alapított a Lackfi nemzetség néhány tagja, többek között II. Lackfi István horvát és dalmát bán és erdélyi vajda. A kolostor mint szellemi központ jelentőségét mutatja, hogy néhány évig filozófiai és teológiai oktatás is folyt a falai között.

A lengyel, a magyar és a horvát pálos rendtartomány közös kincse a minden bizonnyal horvát származású, de magyarul is jól tudó Simándi László (Ladislaus Simandi, 1655–1715) pálos szerzetes, aki a sveticei és csáktornyai kolostor perjeleként a horvát provinciában szolgálta Istent.

Latin nyelvű munkája, a *Corvus Albus* című poétikai kézikönyve művészi képverseket tartalmaz. A mű 1712-ben készült el valószínűleg Horvátország valamelyik pálos kolostorában, talán Csáktornyán. A könyv a częstochowai nyomdában jelent meg 1719 körül, noha a köteten az 1712-es évszám, a nyomdába küldés éve szerepel. A kötetet Simándi László korábbi rendtársának és generális perjelének, Eszterházy Imrének ajánlotta, aki ezekben az években már zágrábi püspök volt (később esztergomi érsek lett) és feltehetően anyagilag is támogatta a verseskönyv kiadását. Maga Simándi Lepoglaván hunyt el.

163. Simándi Lászlónak, a remete Fehér Hollónak ügyetlen és kötött versekből összeállított, új verseskötete Remete Szent Pál dicséretére – Corvi Albi eremitici nova Musa inconcinna, quae [...] in laudem [...] sancti patris Pauli primi eremitae ligatis versibus concinnatur, Czestochowiae, 1712.

(Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Törzsgyűjtemény, 80.457, p. 50)

Irodalom:

Lukács István: Zu den Anfängen der kroatischen visualen Dichtung. Ladislaus Simandi (1655–1715), in: Studia Slavica Hungarica 49/3–4 (2004) 305–313. – Lukács István: Dvije »dvojezične« pjesme protovizualnoga Ladislausa Simandija (1655–715): Na brzu ruku skupljeni skup, Budimpešta, Hrvatska samouprava Budimpešte 2005, 85–93. – Kilián István: Simándi László pálos szerzetes képvers-poétikája (1719), in: Sarbak Gábor (szerk.), Őze Sándor (közrem.): Decus solitudinis. Pálos évszázadok. A Piliscsabán és Budapesten 2006. október 16–18. között megtartott VII. Nemzetközi Pálos Rendtörténeti tudományos konferencia tanulmányai, Budapest, 2007, 432–462 (Művelődéstörténeti Műhely. Rendtörténeti konferenciák 4,1). – Koltai András: Esterházy II. Imre, in: Beke Margit (szerk.): Esztergomi érsekek, 1001-2003. Budapest 2003, 331-338.

CORVUS ALBVS

ARTIFICIOSO HOROLOGIO

ORDINATE PER HORAS DISTRIBUIT SUAM CANTILENAM
ET PERTRANSVERSUM AD COELESTIA,

SANCTUM PAULUM THEBÆUM

CADENTIALITER EVOCAT.

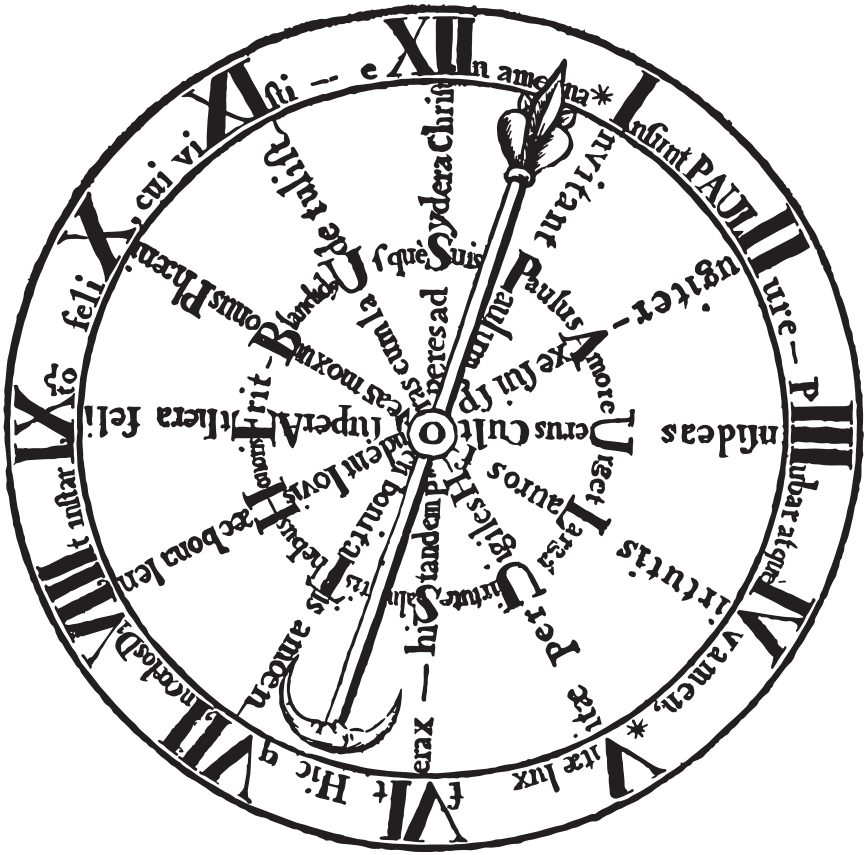

LEPOGLAVA, a horvát Monte Cassino

A Nagyboldogasszony-templom építését az 1400-as években kezdték a pálosok, akik Cillei Herman szlavón bán hívására érkeztek Lepoglavára. A templomot 1415-ben szentelték fel. A török pusztításai következtében megrongálódott épületet 1491 után Korvin János horvát bán, Mátyás király fia újíttatta fel, akit halála után a templom szentélyében helyeztek örök nyugalomra. 1503-ban itt kezdte meg működését az első nyilvános gimnázium Horvátországban, amely 1783-ban akadémiai rangot kapott. 1577-ben Lepoglava lett a pálos rend központja.
A XVII. század végére, a horvát rendtartomány önállósodásának idejére tehető a kolostor és a templom barokk átépítése. A főoltárt díszítő kegykép a częstochowai Fekete Madonna 1508-ban készült másolata. A rend feloszlatása után közel hetven évvel, 1855-ben, a horvát irodalom klasszikusa, Ivan Mažuranić (1814–1890) horvát bán idején és az ő kezdeményezésére a lepoglavai kolostor épületét, hasonlóan Márianosztrához, börtönné alakították át. Itt raboskodott 1946 és 1951 között Alojzije Stepinac bíboros, a horvát „Mindszenty", akit II. János Pál pápa 1998-ban a horvátországi Máriabesztercén (Marija Bistrica) a boldogok sorába emelt.
A hagyomány szerint a pálosok honosították meg Lepoglaván a csipkeverés művészetét, mely mára a város egyik szimbóluma lett. A lepoglavai vert csipke a horvátországi Hvar- és a Pag-szigeti csipkekészítés mellett 2009-ben fölkerült az UNESCO európai szellemi örökségének listájára.

164. Lepoglava, az egykori pálos kolostor napjainkban
(fotó: Legeza László)

A lepoglavai tudós pálosok közül kiemelkedik Ivan Belostenec perjel (1593–1675), akinek főműve a nyomtatásban csak 1740-ben megjelent monumentális *Gazophylacium, seu Latino-Illyricorum onomatum aerarium* című kétnyelvű illír-latin, latin-illír szótára, amelyben az illír megnevezés a horvát nyelv mindhárom nagy nyelvjárását (kaj, što, ča) magában foglalja. Lepoglaván 1644-ben készült a kéziratos *Pálos énekeskönyv* is, amely latin nyelvű liturgikus énekek kajhorvát nyelvjárásra fordított gyűjteménye.

August Šenoa (1838–1881) író, a „horvát Jókai" *A barátok végrendelete (Fratarska oporuka)* címmel 1877-ben írt balladája a lepoglavai pálosok helytállását, lelkierejét és a néppel való közösségvállalását örökíti meg a fölöszlatás idején. A legenda szerint a fehér barátok a hívek adóssági leveleiből máglyát raktak a kolostor udvarán, nehogy azok a felszámoló biztosok kezébe kerüljenek.

„Ámde mostan megölik a rendet,
Ily esetre nincs törvény, rendelet
Azért mi most végrendelkezhetünk
Örökösünk legyen a mi népünk!"

165. ***Lepoglava, Szűz Mária Szeplőtelen Fogantatása-templom***
(fotó: Legeza László)

A feloszlatás után a horvátországi pálos tartomány felélesztésére több kísérlet is történt, de a rend csak 1972-ben telepedhetett meg újra a częstochowai pálosok segítségével a Károlyvároshoz közeli Kamenskóban. Ma Horvátországban Kamenskón és Sveticén élnek pálosok, és 1993 óta, közel ötszáz év után pedig az isztriai Sveti Petar u Šumi (San Piero in Selve) kolostorába is visszatértek. 2013-ban a dél-dalmáciai Cavtat (Dubrovnik mellett) Havas Boldogasszonyról elnevezett kolostorát vették át a ferences rendtől a horvát pálosok.

Irodalom:

Kultura pavlina u Hrvatskoj, 1244–1786. Slikarstvo, kiparstvo, arhitektura, umjetnički obrt, književnost, glazba, prosvjeta, ljekarstvo, gospodarstvo. Zbornik radova i katalog izložbe [Tanulmánykötet és kiállítási katalógus]. Zagreb 1989. – Pavlinski zbornik 1644, Zagreb 1991. – Olga Šojat: Pavlinski obredni priručnik ili Pavlinski zbornik (1644), in: Hrvatski kajkavski pisci I. Druga polovina 16. stoljeća, Zora, Matica hrvatska, 1977, 363–384. – August Šenoa: A pálosok végrendelkezése. Horvátból ford. Margalits Endre, in: Katholikus Szemle, 14. évf., 1900, 242–246.

79. A kiállítás filmrészletei

A kiállításban az MTVA Archívuma és a MaNDA engedélyével az alábbi filmrészletek voltak láthatók:

Magyar Filmhíradó:

- Látkép a Dunáról (15 mp), 1928
- Felszentelték a kibővített gellérthegyi Sziklatemplomot (22 mp), 1931
- Verseghy Ferenc emléke (33 mp), 1934
- Częstochowa (26 mp), 1939
- Pécs felajánlása Jézus Szentséges Szívének (51 mp), 1943
- Befejeződött a nagyvázsonyi Kinizsi-vár feltárása (40 mp), 1961

A Magyarok Cselekedetei

(honfoglalás 1100. évfordulója tiszteletére készült) című sorozat filmje:

- Filmetűd a Festetics-kódexről, mely Kinizsi Pálné Magyar Benigna számára készült díszes zsolozsmás könyv (4 perc 30 mp). A film 1996. március 15-én jelent meg először a Magyar Televízió képernyőjén

Bakos Katalin Pálosok I–III., Vox Trade Media Rt., 2005

- **II. rész:** Török József egyháztörténész, a pesti pálos könyvtárról, Szörényi László irodalomtörténész Ányos Pál, Kreskay Imre, Verseghy Ferenc, Virág Benedek pálos költőkről (5 perc 50 mp)
- **III. rész:** P. Imre Csanád OSPPE a Szikla-templomról (1 perc 8 mp) – A konfráteri intézményről, valamint Erdő Péter bíboros, prímás, esztergom-budapesti érsek pálos konfráterré avatásáról (3 perc 10 mp) – P. Máthé Péter OSPPE a saját életútjáról, valamint a Grősz-perről és a klandesztin pálosokról beszél, továbbá Joseph Płatek rendfőnök a magyar tartomány újjáéledéséről (5 perc 50 mp) – Diakónusszentelés Pécsett; P. Borsos József OSPPE szavai a rend állapotáról (4 perc 5 mp)

166. *A kiállítás kódex-tere a Janus Pannonius Múzeum Modern Magyar Képtárában*

(fotó: Takács István)

A kiállítást támogatták:

EMBERI ERŐFORRÁS TÁMOGATÁSKEZELŐ

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Együttműködési Alap

Nyomás: Dürer Nyomda Kft., Gyula
Felelős vezető: Fekete Viktor
ügyvezető igazgató

2015.

Az egyetlen magyar alapítású és ma is működő
férfi szerzetesrend, a Magyar Pálos Rend
csaknem 800 éves történelmét kísérheti végig
kiadványunk lapjain a kedves olvasó.
A 2014-ben Pécsett, a rend magyarországi központjában,
a Janus Pannonius Múzeum Modern Magyar Képtárában
megrendezett rendtörténeti kiállítás nyomán készült kötet
rövid leírásai, a csaknem százhetven színes kép
és illusztráció betekintést ad a pálos szerzetesek
színes múltjába, gazdag jelenébe és reményteli jövőjébe.

ISBN 978-963-200-629-1
9 789632 006291